॥ श्रीजिनाय नमः ॥

॥ श्रीउपदेशचिंतामणिः भाग ४ ॥

(कर्ता श्रीजयशेखरसूरिः)

छपावी प्रसिद्ध करनार

पंडित श्रावक हीरालाल हंसराज. (जामनगरवाळा)

वीरसंवत् २४४८ विक्रमसं० १९७८, सने १९२२

किंमत—रु. ३-८-०

श्री जैनभास्करोदय प्रिन्टिंग प्रेस—जामनगर.

॥ श्रीजिनाय नमः ॥

॥ श्रीचारित्रविजयगुरुभ्यो नमः ॥

॥ अथ श्रीउपदेशचिंतामणिः सटीकः प्रारभ्यते ॥

(कर्ता जयशेखरसूरिः)

(चतुर्थो भागः)

छपावी प्रसिद्ध करनार—पंडित श्रावक हीरालाल हंसराज (जामनगरवाळा).

अथ चतुर्थः सर्वविरत्यधिकारः प्रस्तूयते, तस्य च पूर्वेण सह संबंधगर्भां प्रस्तावनामाह—

॥ मूलम् ॥ इइ देसेणं विरई। भणिया इत्तोवि होइ कमणिज्जा ॥ भव्वाणं सव्वविरई। सरलो मग्गो सिवपुरस्स ॥ १ ॥ व्याख्या—इति पूर्वोक्तरीत्या भणिता प्रतिपादिता मया देशेन विरतिः, इतोऽस्या देशविरतेरपि सर्वविरतिर्भव्यानामासन्नमोक्षाणां कमनीया स्पृहणीया भवति, यत इयासितस्यानंतसुखास्पदस्य शिवपुरस्य सरल ऋजुः पंथाः. यथा हि

सर्वविरतास्तद्भवेऽपि मोक्षं व्रजंति, न तथा देशविरतास्तेषां भवांतरेणैव मोक्षाभिधानादि· त्यनेन संबंधेनायमधिकारः प्रस्तूयते; अथ सर्वविरतिप्रतिपादिकां द्वारगाथामाह—

॥ मूलम् ॥ वेरग्गं चारित्ते, । पडिवत्तिनाणविणयकिरियाउ ॥ संयमभेया मुणिगुण–दि· णकिच्चफलाइं इह वुच्छं ॥ २ ॥ व्याख्या–न हि वैराग्यं विना सर्वविरतिरुपतिष्ठते, इति प्र· थमं वैराग्यं, वैराग्ये सत्यपि कोऽपि परीषहादिभीरुतया दीक्षां न प्रपद्यते, ततश्चारित्रे चा· रित्रविषये प्रतिपत्तिमंगीकारं, ततो यथोत्तरं प्राधान्येन ज्ञानविनयक्रियास्ततः संयमभेदान् सप्तदश, ततो मुनिनां गुणान्, ततः साधोर्दिनकृत्यं, दिनग्रहणाद्रात्रिरपि ग्राह्या. ततः सु· पालितायाः सर्वविरतेः फलमिह चतुर्थाधिकारे वक्ष्ये इति सर्वत्र योज्यं. तत्र पूर्वं वैराग्य· स्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥ रोगेण व सोगेण व । दुक्खेण व जं जणाण उल्लसइ ॥ सग्गंति न वेरग्गं । तं विबुधा अप्पकालंति ॥ ३ ॥ व्याख्या–रोगेण वा कासश्वासादिना, शोकेन वा पुत्रवियो· गजन्मना, दुःखेन वा वधबंधादिकेन हेतुना जनानां निर्विवेकानां यद्वैराग्यं, धिगमुं रोग·

शोकाद्यपायबहुलं संसारमसारमिति विमर्शात्मकमुल्लसति, तद्वैराग्यं विबुधा न मार्गयंति, न स्पृहयंति, सर्वविरत्यनर्हत्वात् सर्वविरत्यनर्हत्वं, तस्य कस्मादित्याह—'अल्पकालंति' अल्पकालावस्थायित्वात्; अल्पकालावस्थायित्वं च रोगादिहेतुनिवृत्तौ तस्यापि निवर्तनात्, अत एव नैतद्विबुधानां स्पृहणीयमिति. अथ सर्वविरतियोग्यं वैराग्यमाह—

॥ मूलम् ॥ सुहियस्स व दुहियस्स व । जं वेरग्गं भवे विवेएण ॥ पायं अपच्चवायं । तं चिय चारित्ततरुबीयं ॥ ४ ॥ व्याख्या—सुखितस्य वा दुःखितस्य वा जंतोर्यद्वैराग्यं विवेकेन सम्यक् तत्त्वावबोधेन हेतुभूतेन भवेत्, तदेवं वैराग्यं प्रायोऽप्रत्यपायमविनश्वरं विवेकमूलतया दुःखादेर्निवृत्तावपि तस्यानिवर्तनादत एवैतत्सम्यक्त्वमूलस्य प्रथमव्रतस्कंधस्य शेषव्रतशाखस्य प्रशमादिप्रशाखस्य सकलक्रियाकलापप्रवालस्य लब्धिकुसुमस्य मोक्षफलस्य चारित्रतरोरुत्पादकत्वाद्बीजमिव बीजं भवति. स्तुतिकारोऽप्याह—दुःखगर्भे मोहगर्भे । वैराग्ये निष्ठिताः परे ॥ ज्ञानगर्भं तु वैराग्यं । त्वय्येवायततां गतं ॥ १ ॥ प्रायोग्रहणं नंदिषेणादिषु व्यभिचारस्यापि दर्शनात्. ननु भवदुःखार्त्तस्य वैराग्यं सहेतुकत्वात्सुखिनः पुनरभिप्रान् शब्दादिवि-

पयानुपन्तुंजानस्य कथं तत्संजव इत्याह—

॥ मूलम् ॥ जे जे जावा संसार-कारणं हुंति रागवंताणं ॥ ते चेव विरत्ताणं । निव्वुइ-पहसाहगा जणिया ॥ ५ ॥ व्याख्या–ते ये जावा स्वजनांगधनादयः सरागया बुद्ध्या विचार्यमाणा रागवतां संसारकारणं जवंति त एव तावंतो जावा वैराग्यबुद्ध्या विचार्यमाणा विरक्तानां निवृत्तिपथस्य सम्यग्ज्ञानक्रियात्मकस्य साधका जणिता उक्ताः परमर्षिजिः. तथा चागमः–जे जत्तिया य जावा । जवस्स ते चेव तत्तिया मुक्खे ॥ गणणाइया पुणा । डुन्नि लोगा जवे तुल्ला ॥ १ ॥ सोऽयं जावः–इह न किमपि वस्तुतः संसारस्य मोक्षस्य च हेतुमालंबते, राग वैराग्ययोरेव तत्कारणत्वात्, ततस्तस्मिन्नेव वस्तुनि यो ममत्वकारणं रागाध्यवसायः स संसारहेतुकः, यश्च मुमुक्षात्मको वैराग्याध्यवसायः स मोक्षहेतुकः. अथैकस्यैव वस्तुनः संसारमोक्षहेतुतां दृष्टांतपूर्वमाह—

॥ मूलम् ॥ जं जत्तं पाणं वा । सरसं आसाइऊण नक्खेइ ॥ तं मलमुत्तनिमित्तं–ति कस्स न जणेइ वेरग्गं ॥ ६ ॥ व्याख्या–यद्भक्तं शाल्यादि, पानकं वा सरसमास्वाद्य सद्यः

सरागो जोक्ता नृत्यति हर्षप्रकर्षजाग् जवति, तदेव जक्तं पानकं वा परिणामे मलमूत्रानाम-
क्तमिति वुद्ध्या चिंत्यमानं कस्य मुमुक्षोर्वैराग्यं न जनयति? अपि तु जनयत्येव. तदेवमेक-
स्य जक्तस्य पानकस्य वा सरसतया मलमूत्रादिनिमित्ततया च विचार्यमाणस्य यथा राग-
वैराग्यहेतुता दर्शिता तथा सर्वेष्वपि वस्तुषु जावनीया. एतदेवाह—

॥ मूलम् ॥—जेण अलंकारेणं । अलंकिउ होइ रमणीमणइट्ठो ॥ सोवि परमत्थनास-
त्तिकस्स न जणेइ वेरग्गं ॥ ७ ॥ पासंतो फासंतो । जं रमणिं मन्नए महासुक्खं ॥ सावि
कूमी कूमाणं—ति कस्स न जणेइ वेरग्गं ॥ ८ ॥ दव्वस्स जस्स कज्जे । नियए पाणे गणेइ ति-
णरूवे ॥ सोवि खणदिट्ठनट्ठो—त्ति कस्स न जणेइ वेरग्गं ॥ ९ ॥ जं पालियरज्जसिरिं । मन्न-
इ अमरेसरं व अप्पाणं ॥ स नरयगइनिमित्तं—ति कस्स न जणेइ वेरग्गं ॥ १० ॥ व्याख्या—
चतस्रोऽपि गतार्थाः.

॥ मूलम् ॥— एवं सव्वे जावे । जावेमाणे विरत्तिहेउहिं ॥ को नायरिज्ज कुसलो । परि-
णामे सुंदरं चरणं ॥ ११ ॥ व्याख्या—एवमुक्तया दिशा सर्वानुक्तव्यतिरिक्तानपि जावान् परि-

णामविरसत्वाद्धिरक्तिजनकैहेतुविनोदयन् कः कुशलश्चरणं चारित्रं नाद्रियेत? अपि त्वाद्रियेतैवेति द्वितीयद्वारपरामर्शः, ननु सर्वभावांतःपातित्वेन चारित्रमपि परिणामविरसं जविष्यतीत्याह्—परिणामे आयतौ वक्ष्यमाणरीत्या सुंदरं प्रधानं, अयमर्थः—इह सर्वेऽपि संसारिकाः शोजना जावा मुखमधुरतया किंपाकफलवदज्ञानानां रागं जनयंति परिणामदारुणत्वाच्च सज्ञानानां वैराग्यमिति. चारित्रं पुनस्तथाविधौषधवदापातकटुकमपि परिणतौ गुणकारकत्वात्कुशलानां कमनीयतामेव धत्ते. परिणामसुंदरत्वमेवाह्—

॥ मूलम् ॥—नाणस्स लद्धीण य होइ लंजो । जुगत्तमिंदाइय वंदणस्स ॥ पत्ते चरित्ते न जयं न चिंता । न पुत्तमित्ताइवियोगदुक्खं ॥ १२ ॥ व्याख्या—चारित्रे प्राप्ते ज्ञानानां मतिश्रुतादीनां लब्धीनां चामर्षौषध्यादीनां लाजो जवति, तथेंद्रादीनां वंदनस्य योग्यत्वं जायते, कदापि कालदोषादिंद्रादयः साक्षादुपेत्य न वंदंते तथापि तद्वंदनयोग्यता चारित्रिणोऽस्त्येवोपरितनगुणस्थानवर्तित्वात्, तथा न राजचौरादिभ्यो जयं प्रादुर्जवति, अकिंचनत्वात्. कथमहं निर्वक्ष्यामीति चिंताराक्षसी न चेतोग्रस्ते जिक्षाजोजित्वात्. न च पुत्र-

मित्रादिवियोगदुःखं वर्धते निःप्रतिबंधत्वात्. यदुक्तं–नो दुष्कर्मप्रयासो न कुयुवतिसुतस्वा-मिदुर्वाक्यदुःखं । राजादौ न प्रणामोऽशनवसनधनस्थानचिंता न चैव ॥ ज्ञानातिलोकपूजा प्रशमसुखरसः प्रेत्य मोक्षाद्यवाप्तिः । श्रामण्येऽमी गुणाः स्युस्तदिह सुमतयः किं न यत्नं कुरुध्वं ॥ १ ॥ ततः किमित्याह—

॥ मूलम् ॥–जइ चिंतेइ सुहं ता । देवाणहियं दुहं तु जं किंपि ॥ तंपि सुहकारणं ता । उवयारेणं सुहं चेव ॥ १३ ॥ अतः कारणाद्यदि जीवः सद्बोधिसुधाधौतं विवेकलोचनमुद्घा-ट्य बाह्ये लोचने क्षणं निमील्य चिंतयति तदा चारित्रे प्राप्ते सुखं देवेभ्योऽधिकं वर्तते, य-यं भावः—इह नारकाणां तिरश्चां च का चर्चा दुःखमयत्वात्. मनुष्याणां पुनः—न श्रीर्मे विपुला वधूर्न च मता जातायत्रा सूनवो । जाता वा न गुणास्पदं न च मुदं दत्ते कुटुंबं मम ॥ द्विष्टो भूमिपतिः खलाश्च कुदृशो देहं रुगार्त्तं सुतो–द्वाहं भूरिऋणं तुदंति गृहिणां चेतांसि चिंता इमाः ॥ १ ॥ ततस्तेऽपि नात्र ग्राह्याः, देवाः पुनर्यद्यपि मुक्तरोगा इच्छावधि प्राप्तस-मग्रभोगास्तथापि चिंतार्तिवियोगवत्त्वान्न वस्तुतस्तेऽपि सुखं लभंते. अतश्चारित्रिणां सुखं

देवेन्द्रोऽप्युत्कृष्टं चिंतादिरहितत्वात् दुःख तुल्यात्कमपि दृश्यते परिग्रहादिकं तदपि सुखका रणत्वादुपचारेण सुखमेव भवति, चकारेण कार्यव्यपदेशः, यथाः तंदुलान् वर्षति पर्जन्य इति. किंच—

॥ मूलम् ॥–कम्मगिरिगरिम असणी । भवरोगाणोसहिव्व निम्महणी ॥ सिवनयरगमणविज्जा । एस चिय होइ पवज्जा ॥ १४ ॥ व्याख्या–कर्माण्येव दृढत्वाद्गिरयस्तेषां गरिम्ण प्रौढताया उच्छेदनेऽशनिर्वज्रं विद्युद्वा, भवा नरनारकाद्यवतारास्त एव दुःखकरत्वाद्रोगास्ते षामौषधीव निर्मथनीकरणेन, शेषं स्पष्टं. अथास्य चारित्रस्य व्यक्तस्य फलं पुरो वक्ष्यते, अव्यक्तस्य त्वत्राह—

॥ मूलम् ॥–करवत्तदारणाइ–दारुणदुक्खं सहंति जस्स कए ॥ अवत्तपि चरित्तं । जं रज्जं देइ जीवाणं ॥ १५ ॥ व्याख्या–करपत्रदारणमादिर्यस्य भृगुपाताग्निप्रवेशादेस्तत्करपत्रदारणादिकं दारुणमपि दुःखं सहंते मिथ्यादृशा इति गम्यते, अव्यक्तं तथाविधबोधरहितमपि चारित्रं कर्तृ तद्राज्यं कर्मतापन्नं जीवेभ्यो ददाति. तथा च श्रूयते–पुरा प्रसूते दुर्भिक्षपूरे

बुभुक्षाक्षामकुक्षिः कश्चिद् द्रमकः साधूनां भिक्षाप्राचुर्यमालोक्य प्रवव्राज. स चैकदिवसं पालितव्रतो निशि सूचिकया विपद्य सद्यस्तत्प्रभावादवंत्यां संप्रतिर्नाम नरपतिर्बभुव. इह केऽपि स्वजनस्नेहग्रहिलहृदया एवंविधामपि प्रव्रज्यांप्रत्यलसायंते तान्प्रत्याह—

॥ मूलम् ॥—तेसिं सयणाण कए । चइए को वच्छलं चरणलच्छिं ॥ जाण सिणेहो असुहो । अबहुठिइ विहगवासीलो ॥ १६ ॥ व्याख्या—तेषां स्वजनानां कृते कः कृती वत्सलां सकलसुखदायित्वेन तात्त्विकस्नेहवतीं चरणलक्ष्मीं चारित्रश्रियं त्यजति? तेषां केषामित्याह—येषां स्नेहोऽशुभो दुर्गतिबंधनत्वात्. यदाहुः—अमित्तो मित्तवेसेण । कंठे घित्तूण रोयइ ॥ मा मित्ता सोहगं जाहि । दोवि गच्छामो दोगइं ॥ १ ॥ तथा अबहुस्थितिरल्पकालत्वाच्चैकत्रविकत्वात्. उक्तं च—जहा संझाए रुक्खंमि । मिलंति विहगा बहू ॥ पंथिया पहिआवासे । जहा देसांतरागया ॥ १ ॥ पहासे जंति सव्वेवि । अन्नमन्नदिसंतरं ॥ एवं कुडुंबवासेवि । संगया बहवो जिया ॥ २ ॥ कस्सवि कोइ न इट्ठो । इक्कंचिय इट्ठ अप्पणो कज्जं ॥ कज्जावक्खिया संसा—रियाण सव्वेवि संबंधा ॥ १७ ॥ व्याख्या—उत्तानार्थाः. अत्रांतरे कश्चिदाह—न

१४ अस्माकं ततनन्मोऽधारित्रप्रतिबंधकः. किंतु समाहतो गुरुः शापारजारः कथमर्थपदे मुच्यत
न.३ इति संबन्धाह—
१६ ॥ मूलम् ॥—हुंति हु एकगम्मइ । गुणागमवेण गापका कवि ॥ तं न वहिउं न मुत्तुं । निरुवं विवाक्षिया मणा ॥ १८ ॥ व्याख्या—कालिकंगुणीना यका एकस्यापि गुरुस्य कर्मा- णामवेन व्याहना कथमा जयंति. ते न तं व्यापारवर्ग न वोढुं शक्ताः, छर्दुवयमेवापविहा- नाशमाशात्. न च मोक्तुमपि शक्ताः प्रतिबंधकहुसन्यात्. यथा पिपीलिकाः किंचं नकलवं प्राप्य नामरतात नहोढुं. मोक्तान मन्मोक्तुं शक्नुवंतीति. नहि पुनः जीवाः कीदृशा भावशिन्याह—
॥ मूलम् ॥ अयमे गरगमटा इव । परमं धरिउं ममाणमानिपुरं ॥ पत्ता मणीण नद्द- ऊन । गहियहिंकं गया मुक्कं ॥ १९ ॥ व्याख्या—सुगमा, नवरमपरे श्रीमानमणायदयः पुष्टं वैमाने मार्गप्रतिप्रतिधेति काव्यर्थ. अथ ज्ञानद्वारं विवरिषुराह—
॥ मूलम् ॥ मोक्खकंरमवैनं । मग्गे पत्ते समुक्लमसु नाणे ॥ जं थंडुपंच कुणह—गपस्य

मुणिणो मणगयस्स ॥ २० ॥ व्याख्या-स्पष्टा, नवरं जंति यद्ज्ञानं मुनेर्मनोगजस्योत्पथग-
तस्यांकुशवत्सन्मार्गानयनक्षममिति. अथ ज्ञानस्य मुख्यां चारित्रांगतामाह—

॥ मूलम् ॥-हियमहियं वा पढमं । जाणंति तओ समायरंति हियं ॥ तम्हा नाणाइ-
त्तं । मुणीण सयलं अणुट्ठाणं ॥ २१ ॥ व्याख्या-सुबोधा, अथ ज्ञानिनोऽज्ञानस्य च मिथो
महदंतरमाह—

॥ मूलम् ॥-मणिपत्थराण पुसिम-कुहूण तह चक्खुमंतअंधाणं ॥ जा होइ इह विसे-
सो । सुच्चिय नाणीण इयराणं ॥ २२ ॥ व्याख्या-योजनिका सुगमा, जावयस्त्वयं-यथा
मणिर्द्रव्यलक्षैरपि क्रीत्वा गृहमध्यमानीयते, प्रस्तरस्तु गृहमध्यस्थोऽपि वहिः क्षिप्यते, पूर्णि-
मा च पूर्णेंदुना दिनायितोद्योतेति सर्वेषामिष्टानिष्टा च तमोमयीत्यमावास्या चक्षुष्मांस्तु स-
र्ववस्तुस्तोमं स्वयं पश्यन् स्वतंत्रोंधश्च पदे पदे परतंत्र इति. तथा ज्ञानी सर्वेषामिष्टः स्वतं-
त्रश्च सर्वविचारेषु, इतरस्त्वनिष्टः परमुखप्रेक्षकश्च विचारावसरे इति. यद्यपि सत्क्रियः साधुः
सर्वेषां मान्यो भवति तथापि ज्ञानाधिकत्वेन विशेषमाह—

॥ मूलम् ॥-पुणो मसिए फलिहे । नवर जयसूरिहि तत्तागय ॥ सुयसंपुणो साहू । न-
ण एवम न पत्तलो होइ ॥ २३ ॥ व्याख्या-सुगोधा, ननु ज्ञानवंतोऽपि कंचन प्रतिपन्नंतो दु-
ष्टात्मनः किमनेन ज्ञानाभियोगेनेत्याह—

॥ मूलम् ॥-जइ अगुठकमणमत्तं । जाणंतो कट्ठविसंघण मेरं ॥ न य सव्वहा निण
स्साइ । नहाणि आगासनूइव ॥ २४ ॥ व्याख्या-स्पष्टा-, नवरं 'मेरंति' चारित्रमर्यादां,
न च सर्वथा विनश्यति कदाचिदात्मानं समुद्धरत्येवेति. तावार्थः कथानकगम्यस्तच्चेदं—

मगधेष्वस्ति गिरिनार-सारं राजगृहं पुरं ॥ पृथिव्यां प्रथितोऽपासी-त्तस्मिन्नृश्यपार्थिवः
॥ १ ॥ तत्रान्यदा समाजग्मुः । श्रीधर्मरुचिसूरयः ॥ तच्छिष्याः पर्यटन् मध्ये-नगरं नेत्रदे-
नथं ॥ २ ॥ तत्र प्रतारसंपन्न-प्रदिभिः प्रतिपदं भ्रमन् ॥ आषाढभूतिनामर्षि-र्विवेश नटमंदि-
रि ॥ ३ ॥ तत्रैकं मोदकं प्राप्य । निर्गतः स व्यचिंतयत् ॥ अयं नाचार्यगुरोर्भावी । ततस्त्
सुगत एव मे ॥ ४ ॥ कालीकृत्य ततो वेषं । स तत्र प्राविशत्पुनः ॥ प्राप्यैकं मोदकं प्राग्व-
न्निर्गतः कृतकृत्यवत् ॥ ५ ॥ ततिनापसुपाध्याय-स्येति कुब्जीभूय सः ॥ प्रविश्य तदा-

गार् । मोदकं प्राप्य नियंया ॥ ६ ॥ अय च म सहायेन । साधुना किल लोक्ष्यते ॥ लाला
एव मया धुंख्या–स्तटस्थेन विलोकनात् ॥ ७ ॥ इत्यशेषं परावर्त्य । रूपं वैक्रियशक्तितः ॥
नटोकः प्राविशत्साधु–रहो लोभविडंबना ॥ ८ ॥ गवाक्षस्थो नटः सर्व । तद्वीक्ष्याचिंतयन्मु-
दा ॥ उचितोऽस्माकमेवायं । छात्राणामिव युद्धवित् ॥ ९ ॥ लोला हातीव लोलास्य । तया
हि विवशाः सुखं ॥ पाठिना अपि बध्यन्ते । धीवरैरामिषार्थिनः ॥ १० ॥ अथैत्य मोदकैस्त-
स्य । नटः पात्रमपूरयत् ॥ नैक्षायात्र सदागछे–रिति प्रार्थयतेस्म तं ॥ ११ ॥ अभूद्व धुत्त्वि-
तः शंकः । देवद्वारं स्वपाछुतं ॥ इति न्यायान्नटस्योकः । साधुर्नित्यमियाय सः ॥ १२ ॥ प्र-
विशन्निशं रिक्तः । पूर्णश्च परमोदकैः ॥ निरगन्नटागारा–त्कूपादिव घटो मुनिः ॥ १३ ॥
रूपगंधध्वनिस्वाद–सौकुमार्यैरमोदयत् ॥ मोदकास्तस्य पंचापि । खानि स्मरशरा इव ॥१४॥
नटोऽन्यदा स्वनंदिन्या–वन्वशादिति सादरं ॥ वत्से सोऽयं युवा कोऽन्यो । युवाभ्यां जंगमो
निधिः ॥ १५ ॥ प्राकटाक्षास्ततो नर्मो । ततो वक्रोक्तिजंगयः ॥ ताभ्यां मुनेर्मनो नेतुं । व्या-
पार्यत शनैः शनैः ॥ १६ ॥ क्रमाद्धैर्यधनं साधो–र्लीलाभ्यामप्यलुंप्यत ॥ यद्वा नहि ग्रहाया-

तो । दुर्मोचो बालयोरपि ॥ १७ ॥ तयोर्मृदुगिरोर्लोल-दृशोः सोऽप्यन्वरज्यत ॥ विश्रम्य
चाखिलान् वार्ता-स्तत्कृतान् बह्वमन्यत ॥ १८ ॥ अन्यदा मोदकप्राप्तौ । निर्गच्छन्नटमंदिरा-
त् ॥ क यास्यत्रैव तिष्ठेति । ताभ्यामभ्यर्थितो मुनिः ॥ १९ ॥ गुर्वायत्तोऽस्म्यहं तत्ता-ननुज्ञा
प्य सुलोचने ॥ एवमेव करिष्यामी-त्युक्त्वा स्वाश्रयं ययौ ॥ २० ॥ एवं मनसिजाक्रांत-
मनसं मुनिसंसदि ॥ ज्ञात्वा कथंचिद्गुरवः । कृपार्द्रा इत्यबोधयन् ॥ २१ ॥ विद्वन् विचार-
चक्षुष्मा-नपि किं भ्रश्यसे पथः ॥ श्रुतप्रदीपहस्तोऽपि । किं वा तमसि मज्जसि ॥ २२ ॥
नायंस्ते हृदये धर्म-ध्यानधौते स्फुरंति किं ॥ तारा हि न विजृंभंते । व्योम्नि सूर्यांशुमा-
लिनि ॥ २३ ॥ तत् श्रुतं तत्तपः सा च । क्रिया सा च कुलीनता ॥ नारीशरीरकस्यार्थे । व
त्स सर्वं किमुज्झसि ॥ २४ ॥ चिरं चारित्रमापाल्य । किं खंडयसि सांप्रतं ॥ बाहुभ्यामंबु-
धिं तीर्त्वा । को वा मज्जति गोष्पदे ॥ २५ ॥ इतो गुरुगिरश्चैता-श्चेतो बालामृदूक्तयः ॥ दो-
लारूढमिवाकार्षुः । क्षणं तस्य मुनेर्मनः ॥ २६ ॥ गुरूक्तीरथ निर्धूय । स्मरोत्तालश्चचाल सः ॥
कुतो गंभीरवेदी किं । गणयत्यंकुशाहतीः ॥ २७ ॥ पृष्टदानं गुरोर्माभू-दितिपश्चान्मुखैः पदैः ॥

निर्गछंति गणात्तस्मिन् । गुरुरूचे मुनीनिति ॥ २७ ॥ अस्य वैनयिकादस्मा–ज्ञानीमः श्र·
मणा वयं ॥ अयं भ्रष्टोऽपि न चिरात् । समुध्धृत्य स्त्रमेष्यति ॥ २ए ॥ सोऽपि प्राप्तो नट·
स्योकः । कन्यके परिणीयते ॥ विषयान् बुभुजे सारा–हारानिव बुभुक्षितः ॥ ३० ॥ प्रछन्नम·
नुशास्तिस्म । नटः स्वतनये इति ॥ अथ जाग्यवशाचाव–भ्रत्योरजनस्पतिः ॥ ३१ ॥ पुनर्वी
वीक्ष्य दुर्वृत्त । चित्तमस्य विरंक्ष्यति ॥ सावधानं कुलस्त्रीव–दाराध्यस्तदयं सदा ॥ ३२ ॥ य·
या प्राक् श्रुतचारित्र–श्रीज्यां सह चिखेल सः ॥ विपदाचारसाराज्यां । नटीभ्यां च तदा
तथा ॥ ३३ ॥ अन्यदा कर्तुमश्लीकं । नाट्यमाषाढजूतिना ॥ नटपेटकयुक्तेन । नृपास्थानमं·
गम्यत ॥ ३४ ॥ बंधमोक्षादिव प्रीते । तदानीं तस्य वल्लजे ॥ मंक्षु मैरेयमानीया–पिबतां द्र
ढितांररी ॥ ३५ ॥ जातिस्वजावः किल यस्य योऽस्ति । त्यजत्यसौ तन्न सुशिक्षितोऽपि ॥
नृत्ये नियुक्तापि चिरं विडाली । श्रुत्वाखु शब्दं स्वलयं जनक्ति ॥ ३६ ॥ नाट्यावसरमप्राप्य ।
नृपात्कार्यांतराकुलात् ॥ क्षणेनैव न्यवर्तिष्ट । नटैः सह नटाग्रणीः ॥ ३७ ॥ आगतः स्वगृहं
दृष्ट्वा । द्वाःपिधानं स शंकितः ॥ दृशं व्यापारयामास । कपाटछिद्रवर्त्मना ॥ ३७ ॥ अंतरे·

क्लिष्ट चूतान्ते । श्वासंरुद्धनापिके ॥ स मुक्तवसने स्रस्त–रसने वल्लभे उभे ॥ ३९ ॥ तद्दुर्वृत्तं तयोः साक्षा–द्वीक्ष्य दध्यौ स खिन्नधीः ॥ ईदृशीभिः पुरंध्रीभि–र्वंचिता त्रिजगद्ग्रहो ॥ ४० ॥ यद्वाभून्मे स्वजिह्वेव । वैरिण्यागः किमेतयोः ॥ यः स्याद्गृहे लघुरसौ । वायुना नीयते बहिः ॥ ४१ ॥ दीक्षा हाहा मयाहारि । दुरापत्यनयोः कृते ॥ पंकार्थमिव कस्तूरी । काचार्थमिव सन्मणि. ॥ ४२ ॥ गार्हस्थ्यं पंकिलं वीक्ष्य । शुक्लपक्षो विवेकिराट् ॥ स्वगच्छंप्रति सोऽचाली–न्मराल इव मानसं ॥ ४३ ॥ दृष्टैव तस्य वैराग्यं । जानन् वातायनस्थितः ॥ उपेत्य श्वशुरः स्वीये । तनये इत्यबोधयत् ॥ ४४ ॥ रे रे युष्मत्प्रमादेन । याति कल्पद्रुमो गृहात् ॥ यद्यस्ति कापि शक्तिस्त–दमुं वालयतं द्रुतं ॥ ४५ ॥ अथ ते धाविते सिंह्या–विव तं साधुकुंजरं ॥ रुरुधो चतुर्निहायावां । निःपुत्रे यासि किं प्रिय ॥ ४६ ॥ पूर्वं स्वीकृत्य मद्वृत्त । किं नो त्यजसि संप्रति ॥ ग्रंथेष्वेव सुवृत्तानां । श्रिये स्यादात्तमुक्तकं ॥ ४७ ॥ विरक्तः सर्वथा स्मीति । तेनोक्ते ते अवोचतां ॥ यावज्जीवं जीवनार्हं । तद्देहि धनमावयोः ॥ ४८ ॥ एवं स त्यक्तकामोऽपि । बालाभ्यां वालितो बलात् ॥ चकार राष्ट्रपालाख्यं । नवं भरतनाटकं

॥ ४९ ॥ अविसंवादिनीं भर्तु–र्भरवीरकुलोद्भवां ॥ स नाट्यार्हामयाचिष्ट । पात्रपंचशतीं नृ-
पात् ॥ ५० ॥ प्राप्य तावंति पात्राणि । नाट्यकौतुकिनो नृपात् ॥ सोऽचिराद्ग्राहयामास ।
सर्वाभिनयचातुरीं ॥ ५१ ॥ अथाग्रे भूपमाषाढो–ऽभिनिन्ये दिग्जयादिकं ॥ केवलोत्पादपर्यं-
तं । चरितं भरतेशितुः ॥ ५२ ॥ तुष्टः क्षितिपतिस्तस्मै । धनमिच्छाधिकं ददौ ॥ तत्सर्वं स्व-
गृहे प्रैषि । पत्न्योराषाढभूतिना ॥ ५३ ॥ स्वयं च चिकुराँल्लुंच–न्नैग्रंथं वेषमादधत् ॥ निर-
गान्निर्मितानंग–रंगभंगः सरंगतः ॥ ५४ ॥ नाट्यमेतन्निवर्तस्व । क्व यासीति नृपोदितः ॥ सो-
ऽभ्यधाद्देव यस्यैत–न्नाट्यं किं स न्यवर्तत ॥५५॥ मया भरतवन्नाट्य–मन्यथा नाटकं वृथा ॥ स ए-
वमालपन्नेव । सह पात्रैर्गुरून् ययौ ॥ ५६ ॥ सम्यक्पात्राणि पात्राणि । कृत्वा तान्येव सूरि-
भिः ॥ सोऽभ्यनायि रसं शांतं । चित्रमव्यभिचारिणं ॥ ५७ ॥ आषाढभूतिः स्खलितव्रतोऽ-
पि । लेभे पुनः सद्गुरुभिः ससूत्रः ॥ एतत्प्रभावाद्भुतमागमस्य । नश्येत्ससूत्रा न हि सू-
चिकापि ॥ ५८ ॥ इति आषाढभूतिकथा समाप्ता ॥

मा -
भा.४
८७८

अथ ज्ञानभेदानाह—

॥ मूलम् ॥–आभिणिबोहियमाइ । तं पंचविहं सुएण इह पगयं ॥ सेसाइं नाणाइं । न हि गुरुसिक्खं अविक्खंति ॥ २५ ॥ व्याख्या–तत् प्रस्तुतं ज्ञानमाभिनिबोधकादिकं पंचविधं भवति, तद्यथा–आभिनिबोधिकज्ञानं १, श्रुतज्ञानं २, अवधिज्ञानं ३, मनःपर्यवज्ञानं ४, केवलज्ञानं ५ चेति. तत्र अभीत्याभिमुख्ये, नीति नैयत्ये, ततो ग्रहणार्हवस्तुनाभिमुखो नियतः श्रोत्रादींद्रियैः प्रविभक्तो बोधोऽभिनिबोधः, स एवाभिनिबोधिकं, तच्च तद्ज्ञानं चाभिनिबोधिकज्ञानं. इंद्रियमनोनिमित्तो वस्त्ववबोधो मतिज्ञानमित्यर्थः. श्रवणं श्रुतं, अभिलापप्लावितार्थोपलब्धिविशेषस्तच्च तद्ज्ञानं च श्रुतज्ञानं २. अवधिर्मर्यादा रूपिद्रव्यात्मिका तेनावधिनाज्ञानं अवधिज्ञानं. इंद्रियमनोनिरपेक्ष आत्मनः साक्षाद्रूपिद्रव्यग्रहणात्मको बोधः संज्ञिभिर्जीवैः काययोगेन ३. मनोवर्गणाभ्यो गृहीतानि मनोयोगेन मनस्त्वेन परिणमितानि वस्तुचिंताहेतूनि द्रव्याणि मनांसीत्युच्यंते, तानि पर्येत्यवगच्छतीति मनःपर्यायं, तच्च तद्ज्ञानं च मनःपर्यायज्ञानं, मनुष्यक्षेत्रांतवर्तिसंज्ञिजीवचिंतितार्थप्रकटनपर

इंद्रियमनोनिरपेक्ष आत्मनः साक्षात्प्रवृत्तो बोधः ४. केवलं संपूर्णज्ञेयग्राहित्वात् संपूर्णं, त-च्च तद्ज्ञानं च केवलज्ञानं, रूप्यरूपिद्रव्यग्राहकमिति समासार्थः. व्यासार्थो महाजाष्याद-वसेयः. एवं ज्ञानपंचकमुपदर्श्य येन प्रस्तुतोपयोगस्तदाह–इह ज्ञानशिक्षणाधिकारे श्रुतेन श्रुतज्ञानेन प्रकृतं अधिकृतं तस्यैव गुरूपदेशार्हत्वात्, शेषज्ञानानां स्वावारककर्मक्षयक्षयोप-शमाभ्यां स्वत एव जायमानत्वादेतदेवाह–"सेसाइं नाणाइंति" उत्तरार्धं स्पष्टं. किं तत् श्रुतज्ञानमित्याह—

॥ मूलम् ॥–अंगपविठ्ठं तह अंग–बाहिरं तं सुयं जवे डुविहं ॥ अंगपविठ्ठं बारस–जे-यं इयरं अणेगविहं ॥ २६ ॥ व्याख्या–तत्प्रकृतं श्रुतं द्विविधं जवति: तद्यथा–अंगप्रविष्टं अंगबाह्यं च, तत्र–'पायडुगं जंघोरू–गायदुगद्धं तु दोय बाहुय ॥ गीवा सीरं च पुरिसो । बारस अंगो सुयविसिठ्ठो ॥ १ ॥'

एवंविधेषु प्रवचनपुरुषस्यांगेषु प्रविष्टं व्यवस्थितमंगप्रविष्टं द्वादशजेदं, तथाहि–प्रवच-नपुरुषस्य पादयुगं आचारांगसूत्रकृते, जंघाद्विकं स्थानसमवायौ, ऊरुद्विकं जगवतीज्ञाता-

धर्मकथांगे, गात्रद्विकं पृष्ठोदररूप उपासकांतकृद्दशांगे,- बाहुद्विकं अनुत्तरोपपातिकदशाप्रश्नव्याकरणं च, ग्रीवा विपाकश्रुतं, शिरश्च दृष्टिवाद इति, इतरदंगबाह्यं आवश्यकोपांगप्रकीर्णकादिभेदादनेकविधं नानाप्रकारं. अत्रांगप्रविष्टांगबाह्यस्वरूपावबोधाय महाभाष्यगाथा यथा–गणहरथेरकयं वा । आएसामुक्कवागरणउ वा ॥ धुवचलविसेसणाउ । अंगाणंगेसु नाणत्तं ॥ १ ॥ अस्या अर्थः–यद्गणधरैर्गौतमादिभिः कृतं, यच्च आदेशेन 'उपन्नेइ' वेत्यादि पदत्रयरूपेण प्रथमपौरुष्यां निष्पन्नं, यद्ध्रुवं सर्वदा सर्वतीर्थेषु भवति तदंगप्रविष्टं द्वादशांगीरूपं, यत्पुनः स्थविरैर्भद्रबाह्वादिभिः कृतं, यच्च गणधरैरपि मुत्कलव्याकरणरूपतया कृतं, यच्च चलं कदाचिद्भवति कदाचिन्न कस्यापि तीर्थे भवति, कस्यापि न तत्सूत्रमंगबाह्यं आवश्यकाद्यनेकविधमुच्यत इति.

ननु श्रुतज्ञानाभियोगरूपोऽयमुपदेशोऽशक्यानुष्ठानः, सर्वस्य श्रुतस्य सागरस्येव सकलेनापि कालेनास्माभिर्दुरवगाहत्वादित्याह—

॥ मूलम् ॥–अत्थउ सुत्तं समग्गं । एगंपि पयं अमोहमाहंसु ॥ एगपयण्णं पत्तो । चि-

लाइपुत्तो सहस्सारं ॥ २७ ॥ व्याख्या—अस्तु दूरे समग्रं श्रुतं, एकमपि पदं पद्यचतुर्थांशरूप
भावतो विचार्यमाणं सदमोघं महाफलमाहुर्महर्षयः. उत्तरार्धं स्पष्टं, भावार्थः कथानकगम्यः;
अथ चिलातिपुत्रकथा—

क्षितिप्रतिष्ठितपुरे । यज्ञदेवोऽभवद् द्विजः ॥ निर्जित्य वादे श्रमणै—र्जैनद्वेषी स दीक्षितः
॥ १ ॥ व्रतं स्वादं ददौ तस्या—धीयानस्य शनैः शनैः ॥ रसायनोपयुक्तस्य । मिष्टाशनमिवारु-
चेः ॥ २ ॥ परं मुनीनामस्नानं । प्राक्संस्कारान्निनिंद सः ॥ तेन हीनकुलोत्पाद—वेद्यं कर्म
बबंध च ॥ ३ ॥ भिक्षार्थमन्यदा भ्राम्य—न्निजं धाम जगाम स. ॥ तत्पत्नी तं वशीकर्तुं ।
भक्तांतः कार्मणं ददौ ॥ ४ ॥ स क्षपिर्विषयास्वाद—विमुखः कार्मणात्ततः ॥ क्षणे क्षणे क्षी-
यमाणः । समये प्राप पंचतां ॥ ५ ॥ स्वर्गं गते मुनौ तस्मिन् । ब्राह्मणी स्वं पुनः पुनः ॥
निनिंद तादृशप्रेयः—साधुघातमलीमसं ॥ ६ ॥ ततश्चारित्रमादाय । सापि स्वर्गं गता रयात् ॥
भर्तारमित्युपालब्धु—मिव यासि क मां विना ॥ ७ ॥ च्युत्वा देवभवाद्यज्ञ—देवो राजगृहे पु-
रे ॥ धनस्य श्रेष्ठिनश्चेट्या—श्चिलातायास्तनयोऽभवत् ॥ ८ ॥ चिलातीपुत्र इत्येवा—भिधानं तस्य

चि पप्रथे ॥ दासीतनुरुहो नाम–करणे कः कुतूहली ॥ ९ ॥ ब्राह्मणी तु च्युता स्वर्गा–द्भूर्वे त
श.४ नयपंचकात् ॥ धनस्य पत्न्यां जज्ञायां । सुंसुमेति सुताऽजवत् ॥ १० ॥ नियुक्तः पालने त-
१८ स्या–श्चैलातेयो धनेन सः ॥ चपलोऽभूत्स्वजावेन । प्रतिष्ठा हि कुलोचिता ॥ ११ ॥ गृहजा
तोऽप्यसौ दुष्टः । श्रेष्ठिना निरवास्यत ॥ लुंपन् कचवरो गेह–शोजां किं नापनीयते ॥ १२ ॥
भ्राम्यन् सिंहगुहां पल्ली । स प्राप्तस्तत्र नाहलैः ॥ निन्ये दुष्टोऽपि दुष्टत्वं । कुपथ्यैरिव दु-
र्ज्वरः ॥ १३ ॥ पल्लीपतौ मृते सर्वैः । स एव विदधेऽधिपः ॥ विषस्य क्रियते कार्यं । किमन्येन
विषं विना ॥ १४ ॥ सुंसमा हंसमानन्दि–क्रमना यौवनं ययौ ॥ यदा तदा स पल्लीशः । प्रो-
चे निजपरिछदं ॥ १५ ॥ महाधनमलुंटित्वा । प्रीयेमहि कथं वयं ॥ महाद्रुममविध्वस्य ।
किं पूर्येत गजोदरं ॥ १६ ॥ तद्गो राजगृहं यामो । लुंटामो धनमंदिरं ॥ धनं यः सकलं जू-
यात् । तस्य पुत्री पुनर्मम ॥ १७ ॥ इति व्यवस्थामाधाय । चिलातीनंदनश्चलन् ॥ निन्ये
धनगृहं पिल्लान् । मर्मज्ञः खलु दुर्ग्रहः ॥ १८ ॥ विद्यानवसरे तेषु । मुष्णत्स्वपि धनं धनः
॥ गृहकोणे स्थितस्तूष्णीं । निःसंग इव सांगजः ॥ १९ ॥ धन–लुंपितसर्वस्व–मित्रोपादाये

सुंसमां ॥ लोप्त्रहस्तैः सहस्तेनै-र्वव्हे स बलेश्वरः ॥ २० ॥ धनं वः सुंसमा मे स्ता-दित्यु-
दित्वा निमंत्रितैः ॥ सहारक्षैः सपुत्रस्त-मन्वधावद्धनोऽप्यथ ॥ २१ ॥ कदंतं तं पोधयद्भिः ।
शोधयद्भिः पदात्पदं ॥ आरक्षकैर्निरैक्ष्यंत । पुरतस्ते मलिम्लुचाः ॥ २२ ॥ आरक्षकेषु दृष्टे-
षु । दिवाकरकरेष्विव ॥ आशु नेशुस्तमोनाशं । लोप्त्रमुत्सृज्य तस्कराः ॥ २३ ॥ बालः पो-
लीमिवामुंचं-श्चैलातेयस्तु सुंसमां ॥ समारोप्य निजस्कंधे । प्रविवेश महाटवीं ॥ २४ ॥ न्य-
वर्तंत धनं प्राप्य । तथारक्षका अपि ॥ सर्वो हि स्वार्थसंसिद्धौ । परकार्येष्वनादरी ॥२५॥
धनः पुनः स्वतनयैः । सह दुस्सहदोर्बलैः ॥ कन्यां कालमुखात्कष्टुं । चिलातीपुत्रमन्वगात्
॥ २६ ॥ स्वमेकाकिनमालोक्य । धनं चोरुपरिच्छदं ॥ खिन्नः खड्गेन पल्लीशः । सुंसमायाः
शिरोऽच्छिनत् ॥ २७ ॥ पतिघातकृतं कर्म । सैवं प्राप्यमवेदयत् ॥ तन्मूर्धानं करे कृत्वा । पि
शाच इव सोऽचलत् ॥ २८ ॥ पुत्रीं वीक्ष्य धनोऽशीर्षां । लूनपद्मामिवाब्जिनीं ॥ अरोदीन्मु-
क्तसुत्कारं । रोदयन् विहगानपि ॥ २९ ॥ मावधिदेष जवतो-ऽपीत्युक्त्वा स कथंचन ॥ सु-
तानशमयज्जामि-स्नेहात्तमनुधाविनः ॥ ३० ॥ पुत्र्यास्तत्रैव संस्कार्य । वपुः सौवपुरंप्रति ॥

व्यावृत्तोऽश्रुनिरुद्धाक्षो । मार्गभ्रंशमवाप सः ॥ ३१ ॥ घोरकांतारचारेण । क्षुत्तृष्णाभ्यामपि पीडितः ॥ त्रासितः श्वापदैर्मध्यं-दिने दध्याविदं धनः ॥ ३२ ॥ क्व सा स्थितिर्निजावासे । क्वेयं वनविहारिता ॥ क्व पुत्र्या मरणं हंत । विधेः किंचिन्न दुर्घटं ॥ ३३ ॥ न नागैर्न च पुं-नागै-र्न धनैर्न च साधनैः ॥ न शक्त्या न च भक्त्या वं । विधिरेव निगृह्यते ॥ ३४ ॥ आनयेदपि दुष्प्रापं । सुप्रापमपि नाशयेत् ॥ साधयेदपि दुःसाध्यं । सुसाध्यमपि बाधयेत् ॥३५॥ जीवयेन्म्रियमाणं च । जीवंतमपि मारयेत् ॥ कुरुते कौतुकी केळी-रेवं दैवेंद्रजालिकः ॥३६॥ युग्मं ॥ एवं विभावयन् श्रेष्ठी । प्रातरस्मात् कथंचन ॥ गृहं गतो विधत्तेस्म । स्वपुत्र्या और्ध्वदेहिकं ॥ ३७ ॥ विरक्तो व्रतमादाय । श्रीवीरस्वामिसन्निधौ ॥ स दुस्तपं तपस्तप्त्वा । पूर्णायुस्त्रिदिवं ययौ ॥ ३८ ॥ प्राग्जन्मप्रेमतः पश्यन् । पुरस्तत्सुंसुमासुतं ॥ अविज्ञातश्रम, पल्ली-शोऽपि याम्यां दिशं ययौ ॥ ३९ ॥ यत्रैकं साधुमालोक्य । कायोत्सर्गस्थितं पुरः ॥ नियत्या प्रेरितः खड्ग-मुनीयेति जगाद सः ॥ ४० ॥ मम निर्मम धर्मस्य । मूलं स्वल्पाक्षरैर्वद ॥ मुनेऽमुनैव खड्गेन । नो चेत्त्वां करवे द्विधा ॥ ४१ ॥ यद्वक्ति तत्करोत्येव । क्रूरा

मत्तः पृष्ठात धम च । न तु मन्नापथादिक ॥ ४२ ॥ वांजे कृष्णचतुर्नोचात्र । धर्मो विस्तारमा-
प्स्यति ॥ व्यचारयदिति ज्ञान-खानिर्मुनिमतल्लिका ॥ ४३ ॥ युग्मं ॥ कार्याः स्वहितकामेन ।
शमविवेकसंवराः ॥ इत्युदित्वा ययौ व्योम्ना । स चारणमुनिर्द्रुतं ॥ ४४ ॥ पुनः पुनः स्मर-
न्नंतः । साधूदितपदानि सः ॥ प्राग्जन्मप्रतिभोल्लासा-च्चोरश्चक्रे विचारणाम् ॥ ४५ ॥ तावन्मु-
नीश्वरः पूर्वं । दिदेशोपशमं मम ॥ क्रोधादि निग्रहे स स्या-न्निगृहीतश्च तैरहं ॥ ४६ ॥ अ-
ग्नो हिममिवामुष्मि-न्नासन्ने स्याच्छमः किमु ॥ ध्यात्वेति सकृपोऽमुंच-त्कृपाणं स स्वपाणितः
॥ ४७ ॥ हस्तन्यस्तकनीमोहे-र्विवेकोऽपि कुतो मम ॥ ध्यायन्निति स तत्याज । सुंसमायाः
शिरः करात् ॥ ४८ ॥ क्षुधाग्निधाविनो मर्त्य-द्रुमायुः फलपातिनः ॥ कपेरिव क वाक्काय-म-
नोऽग्निर्मम संवरः ॥ ४९ ॥ विचार्येति चिलातीभू-र्निरुद्धसकलेंद्रियः ॥ तस्थौ प्रतिमया तत्र ।
सानुमानिव निश्चलः ॥ ५० ॥ तद्देहस्यासृगाढ्यस्य । गंधेनाकारिता इव ॥ कोटिशः कीटि-
काः क्रूराः । समुद्बिभिदिरे तनुम् ॥ ५१ ॥ पदोरधः समुद्भूता । रंध्रयित्वा पदद्वयम् ॥ गत्वं-
तरमनासाद्य । तास्तस्य विविशुर्वपुः ॥ ५२ ॥ नवश्रोत्रोऽपि देहोऽस्य । ताभिः श्रोत्रशताकृ-

इतस्सणुगच्छणया—ठेयस्स तह

चि आसणं अणुप्पयाणं । कियकम्मं अंजलिगहो य ॥१॥ इतस्सणुगच्छणया—ठेयस्स तह पज्जुवासणा नणिया ॥ गछंताणुव्वयणं । एसो सुस्सुसणाविणउ ॥२॥ हे अपि सुबोधे,

भा.४ उपचारिकविनयस्तु सप्तधा, तद्यथा—अप्पासत्थण छंदा-णुवत्तणं कयपडिकिई तह य ॥

८३ कारियनिमित्तकरणं । दुक्खत्तगवेसणा तह य ॥१॥ तह देसकालजाणण । सव्वत्थेसु तह अणुमई नणिया ॥ उंनयारिउ य विणउ । एसो नणिउ समासेणं ॥ २ ॥ व्याख्या—गरो- रभ्यासे समीपे आसीतव्यं, गुरोश्छंदानुवर्तनं कार्य, कृतप्रतिकृतिः, कृते नक्तादिनोपचारे प्रसन्ना गुरवः प्रतिकृतिं सूत्रार्थदानतः करिष्यंति, न नाम केवलं मम निर्जरैवेति चिंतनं. तथा कार्यं श्रुतप्रापणादिकं निमित्तं कृत्वा श्रुतं प्रापितोऽहमनेनेति हेतोरित्यर्थः, विशेषेण तस्य विनये वर्तितव्यमिति कार्यनिमित्तकरणं. दुःखार्त्ते गुरो गवेषणं औषधादेः कार्य, तथा देशकालज्ञानं अवसरज्ञता, सर्वार्थेष्वनुमतिरानुकुल्यं चेति. ननु विनयं विना विद्याध्ययने को दोषं इत्याह—विनयेन विना विद्या तावन्न नवति, गुरोरप्रसन्नत्वात्, नवति वा प्रज्ञा- दिबलात्तथापि न फलति. तत्र विद्यायाः फलमिह लोके यशःपूजासत्कारादिकं, परलोके तु

सन्तिगमनं, एतद् द्वयमपि दुर्विनयाध्यायिनो न जवति, कूलवालकादिवत्. अथ विनयहीनस्य विद्या न स्यादिति यदुक्तं तद्व्यक्त्यंतरमाह—

॥ मूलम् ॥—जे अविणीया यद्धा । गारविया गुरुजणंमि मच्छरिणो ॥ न हु ते आलावस्सवि । जुग्गा किर सुत्तसारस्स ॥ २९ ॥ व्याख्या-ये अविनीताः पूर्वोक्तविनयरहिताः, स्तब्धा अनम्राः, तथा ऋद्धिरससातगौरवैर्वयमेव गुरव इति गर्विताः, गुरुजने च शिक्षां ददाने मत्सरिणः कलुषचित्ताः, ते शिष्या आलापस्यापि न योग्याः. गुरूणामिति गम्यते. तर्हि सूत्रसारस्य शास्त्ररहस्यस्य योग्यतायाः किमुच्यते? अथ व्यतिरेकमाह—

॥ मूलम् ॥—बहुमाणजुए वद्धा-यरंमि विणउणए समप्पंति ॥ गुरुणोज्झत्ति सुसीसे । पिउव्व पुत्ते सुयनिहाणं ॥ ३० ॥ व्याख्या-स्पष्टा, नवरं बहुमान आंतरः प्रीतिविशेषः, आदरस्तु बाह्योऽभ्युत्थानासनादिः; यत्स्थानांगसूत्रं-चत्तारि कप्पंति वाइत्तए, तंजहा, विणिए, अविगइपडिबद्धे विउसवियपाहुडे अमाइत्ति ॥ अथ प्रसंगतो न केवलं शिष्य एव, किंतु गुरुरपि गुणवान् एवोपदेशार्हो जवतीति दृष्टांतेनाह—

॥ मूलम् ॥—अणुरूवो आयरिओ। अणुरूवो चेव होइ जइ सीसो ॥ ता उवएसो स-
हलो। जह मेहमुणिम्मि वीरस्स ॥ ३१ ॥ व्याख्या—यथाचार्यो गुरुः स्नेहसौभाग्यमृदुभाषि-
त्वादिनिर्गुणैरनुरूपोऽनुगुणः शिष्यस्य भवति, यदि शिष्योऽपि लज्जानयविनयदाक्ष्यादिनिर्गु-
णैर्गुरोरनुरूप एव भवति तदा उपदेशस्तत्त्वार्थकथनरूपः सफलः स्यात्, तुरगितुरगयोरानु-
रूप्ये समरसरंजनवत् अत्र दृष्टांतमाह—यथा वीरस्य श्रीवर्धमानस्वामिन उपदेशो मेघमुनौ
सफलो जातः, गुरुशिष्ययोर्द्वयोरप्यनुरूपत्वात्. तत्कथा चैवम्—अथ मेघकुमारकथा—

अस्ति राजगृहं नाम। पुरं मगधमंडले ॥ यत्र राजगृहायंते। पुराणि श्रीमतामपि ॥१॥ लोकं-
पृणगुणश्रेणिः। श्रेणिकस्तत्र भूपतिः ॥ लीनो यस्य मनोभृंगः। श्रीवीरचरणांबुजे ॥२॥ तस्या-
भयकुमारोऽभू-दादिमः पुत्रमंत्रिषु ॥ धिया येन जितो जीवो। निशि स्फुरति नो दिवा ॥३॥
राज्ञोऽनेकावरोधस्य। धारिणी दयितान्यदा ॥ सितं सप्तकरोत्सेधं। स्वप्ने सिंधुरमैक्षत ॥४॥
श्रुत्वा स्वप्नफलं पुत्रं। चतुर्गर्भं बभार सा ॥ गर्भानुभावतस्तस्याः। कालेऽभूदिति दोहदः ॥५॥
सेचनं गजमारूढा। भृशं वर्षति वारिदे ॥ वैभारभूधरारण्ये। मरालीव भ्रमाम्यहं ॥ ६ ॥

अजिह्मवत्र सा तनु–त्वमकालाम्बुददोहदम् ॥ गरीयसोऽप्यसंताञ्च–याञ्चाया लाघवं ध्रुवम्
॥ ७ ॥ दुर्बला दोहदाप्राप्त्या । पृष्टा भूपेन साग्रहम् ॥ सा स्वाभिप्रायमाचख्यौ । त्रपमाणा
कथंचन ॥ ८ ॥ अथ पृथ्वीपतिर्दध्यौ । नायं पूर्यत दोहदः ॥ भूयसापि भुजस्थाम्ना । न ध-
नेन च साधनैः ॥ ९ ॥ ततोऽभयकुमाराय । तत्स्वरूपं जगौ नृपः ॥ रविरेव क्षते मूढे । जने-
न स्मर्यते यतः ॥ १० ॥ कृताष्टमतपाः सोऽपि । निलीनो दर्भसंस्तरे ॥ सस्मार पौषधागार–
स्थितः प्राक्संगतं सुरम् ॥ ११ ॥ तपसा रज्जुनेवाशु । समाकृष्टः समागतः ॥ सुरस्तस्य पुरः
स्थित्वा । किं करोमीत्यवोचत ॥ १२ ॥ जानतापि स्वयं सर्वं । किमेतत्परिपृच्छ्यते ॥ तेनेत्यु-
क्ते सुरश्चक्रे । व्योम्नि वारिदमंडलम् ॥ १३ ॥ वारिप्लुतधरां धौर्ना—वरां विस्तारिनिर्झराम् ॥
विधायाकस्मिकीं वृष्टिं । निरोधत्त सुरोत्तमः ॥ १४ ॥ अथाभयेन विज्ञप्ता । धारिणी हर्षधा-
रिणी ॥ सेचनं द्वीपमारुह्य । ययौ वैभारपर्वतम् ॥ १५ ॥ सरिज्जलसि खेलित्वा । जलदेवीव
तत्र सा ॥ निवृत्तात्मा निवृत्याशु । निजमंदिरमाययौ ॥ १६ ॥ सा काले सुषुवे पुत्रं । पित्रा
कृतमहोत्सवम् ॥ दोहदानुगमान्मेघ–कुमार इति विश्रुतम् ॥ १७ ॥ स क्रमादुदये चंद्र–स्येव

वार्धिरवर्धत ॥ पित्राष्टवर्द्देदयश्च । पाठितः सकलाः कलाः ॥ १८ ॥ यथो मध्यममध्यास्य । सार्मोऽजाग्यजाग्यभूः ॥ राजवंश्या कन्यारष्टौ । पर्यणैषीन्महेन स ॥ १९ ॥ स्वर्णकोटीरयाश्चेव -शय्यासिंहासनादिकान् ॥ लेभे पदार्थानष्टाष्ट । स वधूपाणिमोचने ॥ २० ॥ पितृप्रदत्तसौधेषु । प्रियाभिः सह संततम् ॥ भोगान् पुरः स्फुरत्तूर्य-लयोऽभुंक्त स देववत् ॥ २१ ॥

अन्यदा समवासार्षी-त्तत्रापश्चिमतीर्थकृत् ॥ अंभोद इव निर्भिंदन् । पापतापं वचोऽमृतैः ॥ २२ ॥ तदैव केवलज्ञान-वंतं नंतुं जगद्गुरुं ॥ चेलुः पौराः पुरश्रद्धाः । श्राद्धे भोक्तुं द्विजा इव ॥ २३ ॥ मेघ स्वसौधमौलिस्थो । यातस्तानेकया दिशा ॥ वीक्ष्य पप्रच्छ सभृत्या-नूचुस्तेऽपि जिनागमं ॥ २४ ॥ अथ सद्यमालंब्य । वेगवंतं जगदिनय ॥ वैभारगिरिमानं च । मेघो मेघ इवानिलम् ॥ २५ ॥ मुक्त्वा रथं नृश भक्ति-भारभुग्नशिरोधरः ॥ स त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य । जिनराजमवंदत ॥ २६ ॥ शुश्रूषोत्कंठया सर्वान् । सत्त्वानुन्मुखयन्नथ ॥ वाण्या योजनयायिन्या । जिनेशो देशनां व्यधात् ॥ २७ ॥ विश्वेऽत्र विश्वेऽपि जनाः सुखेच्छवः । सुखं च मोक्षे विशदं वदंति ॥ तं गंतुकामा रथवच्च जघ्न्वं । सद्ज्ञानसम्यक्त्वहय चरित्रं ॥ २८ ॥

पीत्वा जैनेश्वरीं वाचं । दृष्ट्वा च श्रेणिकात्मजं ॥ सत्यैर्मेघोऽत्र कः सम्य–गित्यंनः समसव्यत ॥ २९ ॥ प्राप्तशांतरसो मेघः । श्रीवीरक्षीरनीरधेः ॥ पितरौप्रति वाग्धाराः । सद्रूपा इत्यमुंचत ॥ ३० ॥ आगर्भवासात्पितरौ । युवाभ्यां पालितोऽस्म्यहं ॥ तन्मां नावारिभिः क्रांतं । न किं संप्रति रक्षतं ॥ ३१ ॥ तौ ततः प्रोचतुर्वत्स । त्रस्ता किं त्रायते परं ॥ नावाभ्यां रक्ष्यते स्वात्मा । तेभ्यस्त्वं रक्ष्यसे कथं ॥ ३२ ॥ मेघोऽवदद्यदि न वां । शक्तिस्तद्रक्षणे ततः ॥ आदिशतं येन वीर–स्वामिनं शरणं श्रये ॥ ३३ ॥ यद्वारयति दुर्वारं । वैरिवारं विनाश्रमं ॥ ततो धत्ते महावीर । इत्याख्यां विदितामसौ ॥ ३४ ॥ भूत्वा श्रीवीरशिष्योऽहं । भावारीन् यज्जयाम्यथ ॥ पुत्रवत्सलयोर्वस्तु–त्त्या स युवयोर्गुणः ॥ ३५ ॥ वचसा तेन वत्सस्य । निर्घातेनेव पीडितौ ॥ आतुरौ प्रोचतुर्माता–पितरौ गद्गदध्वनी ॥ ३६ ॥ कुमार सुकुमारस्त्वं । व्रतं च क्रकचोपमं ॥ अनेन वपुषा वत्स । व्रतेच्छुर्ग्रहिलोऽसि किं ॥ ३७ ॥ सोऽवदद्याति यो जंतु–र्नरकं दुरितैरितः ॥ दारुणाः सहते तत्र । सोमालोऽपि स वेदना ॥ ३८ ॥ स्रोतांसिरपि नो नाजि–र्धाजः कोऽपि चमीरिणां ॥ ननकष्टं पुनः स्वल्प–मपि सोढुं शुभायति

॥ ३९ ॥ धारिण्यथ पृथक् स्माह । त्वं त्रैलोक्यप्रियोदयः ॥ वत्स मेघाऽपि मे घोरं । संतापं
वितनोपि किं ॥ ४० ॥ तव दृष्टौ च ते सूनु-र्यदि संसारसंकटात् ॥ उन्मुच्यते ततो मातः ।
किं विषादो वृथा तव ॥ ४१ ॥ इत्यायुक्तिवशात्तस्य । माता जाता निरुत्तरा ॥ एकाहं राज्य-
मादेस्त्व । वत्सेति तमयाचत ॥ ४२ ॥ सोऽप्येकं दिवसं राज्यं । भेजे पित्रोः समाधये ॥ सा
रसंयमसाम्राज्ये । स्वं निवेश्य मनः पुनः ॥ ४३ ॥ द्वितीयेऽह्न्यथ जग्राह । निर्मापितमहो-
त्सवः ॥ दीक्षां श्रीवीरपादांते । दांतेभ्यः स्वीचकार सः ॥ ४४ ॥ दिनं समाधिनातीत्य । मेघः
सर्वलघुर्निशि ॥ प्रस्तरे पाद्वत्सद्मा-धस्तात्प्रापदवस्थितिं ॥ ४५ ॥ स हंसतूलिकाशायी । सु-
प्तः केवलभूतले ॥ अस्पर्शि साधुसंघट्ट-भीतयेव न निद्रया ॥ ४६ ॥ वृषत्सलैस्तीक्ष्णनखै-
र्घृष्यमाणो महात्मनां ॥ चरणैश्चरणोद्विग्न-मना एवं स दध्यिवान् ॥ ४७ ॥ आशा बलवती
वंद्य-माशयैव जगत्त्रयं ॥ कुर्वंत्याशावशा एव । मुनयोऽप्यादरं नृणां ॥ ४८ ॥ राज्यस्थं मा-
ममी पूर्व-मालपन् मुनयो मुदा ॥ आत्तव्रतमिदानीं तु । दारयंति नखैर्यतः ॥ ४९ ॥ अनु-
भूतं व्रतं लब्धः । स्वादो व्रतो श्रमश्च सः ॥ नमोऽस्तु तस्मै चारित्रा-याया यस्येदृशी निशा

॥ ५० ॥ सोऽहं राजसिक्तो युक्तं । पितृभ्यां वारितस्तदा ॥ सुखावहं कुमारेण । दारणं न पु-
नर्व्रतं ॥ ५१ ॥ क्षिपा यास्यति यथैपा । तदा स्वं वेपमाहितः ॥ समर्प्य राज्यसौख्यानि । पु-
नर्जोद्ये यथारुचि ॥ ५२ ॥ एवं तस्मिन्नपध्यानं । दधाने व्यगलन्निशा ॥ सोऽपि स्वोपधि-
मादाय । ययौ श्रीवीरसंनिधिं ॥ ५३ ॥ पराशयस्फुटीकार-क्षमकेवलसंविदा ॥ प्रविशन्नेव
वीरेण । मृदुवाग्भिरजाणि सः ॥५४॥ क्षामपुण्यपरीणामः । समागछसि मेघ किं ॥ मा मुह
प्राक्तनं जन्म । स्मर धीर सुधीरसि ॥ ५५ ॥ इतो भवे तृतीयेऽभू-रुपवैताढ्यभूधरं ॥ त्वं
सुमेरुप्रजाख्योऽन्य-करिणां भीषणः करी ॥ ५६ ॥ सहस्त्रेभप्रभुः सोऽभूद । हस्तः सप्तकरोच्छ्र-
यः ॥ श्वेतो दशकरव्यासः । पोरुनवकरायतः ॥ ५७ ॥ ग्रीष्मर्त्तावन्यदारण्ये । दहत्युग्रे दवा-
नले ॥ त्यक्तयूथः स यूथेशः । पलायत दिशैकया ॥ ५८ ॥ नोमेष्मणा चरणयोः । पार्श्वयो-
र्दावहेतिभिः ॥ मौलौ रविकरैस्तप्तः । सोऽवाध्यत तृषा भृशं ॥ ५९ ॥ इतस्ततो भ्रमन्नीरा-
शयाऽपश्यत्पुरः सरः ॥ अतिस्वल्पंरसं भूरि-पंकं शोकं कलानिव ॥ ६० ॥ जलध्यानाज्जली-
भूतो । विशंस्तत्रापवर्त्मना ॥ निममज्जांतरा पंक-संकटे स जरी करी ॥ ६१ ॥ शुंमादंतादि-

ा नि- भा.४ ६१

त्रिदंहा-वयवैर्दर्शयन् बलं ॥ तैरेव पंकनिर्मग्नः । सोऽभूद्योगीव निश्चलः ॥ ६२ ॥ सरस्तदा
तदायात-स्तोयेच्छुस्तद्रिपुर्द्विपः ॥ जघान दंतशुंडाग्रैः । सुखं तं पंककीलितं ॥ ६३ ॥ तत्प्र-
हारव्यथाः सप्त । दिवसाननुभूय सः ॥ आयुः प्रपूर्य विंशत्या-धिकं वर्षशतं मृतः ॥ ६४ ॥
विंध्याटव्यां ततश्चाभू-द्विपो मेरुप्रभाभिधः ॥ रक्तवर्णश्चतुर्दंतो । दंतिसप्तशतीपतिः ॥ ६५ ॥
अन्यदा वनदावाग्नि-दर्शनात् प्राग्भवं स्मरन् ॥ दवोपद्रवरक्षार्थ-मुपचक्राम सामजः ॥६६॥
पृथग् योजनविस्तार-मकार्षीन्मंडलत्रयं ॥ कालग्राहीव निर्ग्रंथो । भूमिशुद्धिं विधाय सः ॥
॥ ६७ ॥ आदिमध्यावसानेषु । वर्षतावुच्चखान सः ॥ तत्रोत्पन्नांस्तृणांकुराँ-ल्लोचकारी कचा-
निव ॥ ६८ ॥ ज्येष्ठमासि पुनर्लग्ने । दववह्नौ स्वयूथयुक् ॥ दधावे सिंधुराधीशः । प्रति प्रथ-
ममंडलम् ॥ ६९ ॥ तावत्तन्मंडलं दाव-त्रस्तैः सिंहमृगादिभिः ॥ वन्यसत्त्वैः कणैः कोष्टा-गा-
रवत् परिपूर्यत ॥ ७० ॥ तत्रावकाशं सोऽप्रेक्ष्य । द्वितीयं मंडलं गतः ॥ तस्मिन्नप्यंगिभिः पू-
र्णे । तृतीये प्रविवेश सः ॥ ७१ ॥ तत्रापि जीवकोटीषु । निर्वैरासु स्थितासु सः ॥ ऊर्ध्वस्थो-
ऽराजत गजः । कायोत्सर्गी मुनिर्यथा ॥ ७२ ॥ कायकंडूमपाकर्तुं । तस्योत्क्षिप्तवतः क्रमं ॥

न्मस्थाने शशः कोऽपि । निखिल्ये आसितः परैः ॥७३॥ तमधो वीक्ष्य संजात-करुणः करिणां
प्रभुः ॥ भवितव्यतया भाद्रि-चन्द्र एवं व्यभावयत् ॥ ७४ ॥ अयं दवाग्निना नुन्नः । प्रविष्ट
इहमंडले ॥ इहापि नुन्नः केनापि । लीनो मम पदे शशः ॥ ७५ ॥ मुंचाम्यधः स्वपादं चे-द्दू
राकस्याम्य तद्ध्रुवं ॥ सर्वेऽपि कुपिना दैव-दग्धा पिह्निपादयः ॥ ७६ ॥ न तस्मादाददप्लोपं ।
मया मोच्यः क्रमो भुवि ॥ अनिशध्येति तस्थौ स । गणीव त्रिपदीस्थिरः ॥ ७७ ॥ तदा यद्ध
मनुष्यायुः । शांतेऽह्नोजित्रिभिर्दवे ॥ जंतुजानां समं याते । शसे सोऽधः पदं ददौ ॥ ७८ ॥
पादमोक्षक्षणे भूमौ । पतितो गिरिवज्जः ॥ अध्यासामास सद्बुध्या । त्रिपादावस्थिति
व्यथां ॥ ७९ ॥ त्रिंशत्या प्रहरैस्त्यक्त-प्राणैर्यूथ्यैरिव द्विपैः ॥ भावादविच्युतः सोऽभू-न्मृत्वा
त्वं श्रेणिकांगजः ॥ ८० ॥ अज्ञातोऽपि तदा तिर्य-ग्भवे त्वं तादृशीं व्यथां ॥ कृपालुरतिति
क्षिष्टाः । कथं ते मृदुताधुना ॥ ८१ ॥ बोधिं विनापि विहितः । शमस्तेऽभून्महाफलः ॥ रोषं
करोपि नर्किं नो । बोधेरधिगमेऽधुना ॥ ८२ ॥ पार्श्वधारासिधाराग्रैः । पीड्यंते केऽपि निर्दयैः
॥ मन्यस्व धन्यमात्मानं । स्पृष्टस्त्वं साधुभिः पदैः ॥ ८३ ॥

इत्यर्हतो गिरा जात–स्मरा जातत्रपातरः ॥ श्रीवर्धमानमानम्य । मेघ एवं व्यजिज्ञपत् ॥ ८४ ॥ व्रतमार्गपरित्यागात् । पापकूपे निपातिनं ॥ स्ववाक्यरश्मिभिः स्वामि–न्नद्य त्वं मामुदक्षिपः ॥ ८५ ॥ भावतस्त्यक्तदीक्षस्य । दीक्षादानात्प्रसीद मे ॥ इत्युक्ते तेन भगवां–स्तस्मै दीक्षां ददौ पुनः ॥ ८६ ॥ इम्वजं सकलं देह–मृषिभ्यः परिकल्प्य सः ॥ एकादशांगपारीणः । प्रभुमेवं व्यजिज्ञपत् ॥ ८७ ॥ अनधीतोऽपि पूर्वाणि । प्रभो भवदनुज्ञया ॥ इच्छामि संप्रति यति–प्रतिमाः परिसेवितुं ॥ ८८ ॥ प्रभुरप्रतिमज्ञं तं । प्रतिमासु विचारयन् ॥ जजल्प प्रतिमाकल्प–मित्याशाकल्पपादपः ॥ ८९ ॥ स्युः सप्त प्रतिमा एक–मासाद्या मासवृद्धितः ॥ सप्त रात्रिदिवा तिस्रो–ऽहोरात्रिक्येकरात्रिकी ॥ ९० ॥ तत्राद्यप्रतिमायां स्या–दुपसर्गसहो मुनिः ॥ अज्ञातोंच्छचरो भक्ते–पानेऽप्येकैकदत्तिकः ॥ ९१ ॥ अलिंदं स्वपदोरंतः । कृत्वा दात्री ददाति चेत् ॥ एकगोचरकालोऽसौ । तन्नेदय लाति नान्यथा ॥ ९२ ॥ ज्ञातो निशां वसत्येका–मज्ञातस्तु निशाद्वयं ॥ अतः परं वसन् ग्रामे । स छेदपरिहारभाक् ॥ ९३ ॥ वृक्षे विकटगेहे वा–रामे वा स च तिष्ठति ॥ निलये दह्यमानेऽपि । वह्निना न निरेति च ॥ ९४ ॥

नि ध्याकर्षति पदादेष । न इषत्कंटकादिकं ॥ निर्ममोऽपनयत्यक्ष्णो–र्न हि रेणुतृणाद्यपि ॥९५॥
भा.४ समे वा विषमे वापि । यत्रास्तं याति भास्करः ॥ रात्रिमास्ते स तत्रैव । पुरः प्रातः प्रतिष्ठते
९४ ॥ ९६ ॥ स न प्रक्षालयत्यक्षि–मात्रमप्युज्ज्वलो गुणैः ॥ सिंहाश्वादिभ्ययत्तु । धीरो नेर्यां
भिनत्ति च ॥ ९७ ॥ आयात आतपं तस्मा–च्छायां वा स न सर्पति ॥ प्रतिमां साधयत्याद्यां ।
मासं कष्टमिदं चरन् ॥ ९८ ॥ प्रतिमाः सप्तमीं याव–देवं ज्ञेयाः परा अपि ॥ तास्वेकैकोऽ-
धिको मासो । दत्तिश्च परिवर्धते ॥९९॥ सप्तरात्रिंदिवाप्येव–मष्टमी प्रतिमा भवेत् ॥ चतुर्थं
तु तपस्तत्र । नवरं स्यादपानकं ॥ १०० ॥ अंत्ये दिने बहिर्ग्रामा–दस्तदक् प्रासुपुत्तले ॥ ति-
ष्ठत्युत्तानकः पार्श्व–वर्ती नैषधिकोऽथवा ॥ १ ॥ नवमी प्रतिमाप्येयं । दिनैस्त्ये तूत्कटासनः ॥
स्थानं लगुडशायी वा । भजेद्दंडायतोऽपि वा ॥ २ ॥ एवं दशम्यपि परं । विशेषश्चासने स हि
॥ गोदोहिकासनी वीरा–सनी वा कुब्जकासनी ॥ ३ ॥ अहोरात्रप्रमाणेन–मेकादश्यपि केवलं
॥ कृतषष्ठतपा ध्यानं । लंबमानभुजो भवेत् ॥ ४ ॥ द्वादशी प्रतिमाप्येक–रात्रिक्येवं पुनर्मु-

न्द्रियः ॥ लंबमानभुजस्तिष्ट–त्युत्कटाद्यासनोऽपि वा ॥ ६ ॥ युग्मं ॥ एवं श्रीदेवदेवस्य । नि-पीय वचनामृतं ॥ आरराध सुधीः साधु–प्रतिमाः स यथाविधि ॥ ७ ॥ अधिकाधिकपुण्यो-त्क-मना मेघमुनिस्ततः ॥ तपः षोडशभिर्मासै–र्गुणरत्नाख्यमातनोत् ॥ ८ ॥ निर्वाह्य द्वाद-शाब्दानि । व्रतमंते जिनाज्ञया ॥ मासं संलेख्य स तनूं । तन्वीमपि तनुं व्यधात् ॥ ९ ॥ समाधिमृत्या विजय–स्थाने कर्मारिमारणे ॥ स निस्तृंशस्त्रयस्त्रिंशत्–सागरायुरभूत्सुरः ॥१०॥

॥ इति मेघकुमारकथा ॥

गतं विनयद्वारं, अथ क्रियाद्वारं प्रस्तावयन्नाह—

॥ मूलम् ॥—किरियाजुत्तेणं चिय । नाणेण जिणा भणंति फलसिद्धि ॥ सत्थभक अं-धपंगुल–नरित्थिसंजोगदिठ्ठंता ॥ ३२ ॥ व्याख्या—क्रिया यथोक्तानुष्टानाचरणं, तद्युक्तेनैव ज्ञानेन जिनाः केवलज्ञानोपलब्धस्याद्वादमुद्रामुकुलितसकलवस्तुतत्त्वाः पुण्यानुष्टानफलभूतां सिद्धिं फलसिद्धिं; यद्वा फलसिद्धिं कार्यनिष्पत्तिं निर्जरारूपां भणंति. अथ दृष्टांतत्रयमाह– "सत्थभडेत्यादि" स्पष्टं. दृष्टांतत्रयभावना चैवं—न केवलं तीक्ष्णमपीह शस्त्रं । करोति

त्तंगं छिपतां कदापि ॥ न तेन हीनः प्रबलोऽपि योद्धा । पुनर्द्वियोगे रणसिद्धिरस्ति ॥ १ ॥ तथा–एकस्मिन् विपिने प्रदीप्तदहने दग्धौ दवार्चिष्मता । चक्षुष्मानपि पंगुलो गतिरतोऽप्यंधश्च भिन्नाशयौ ॥ अंधो मूर्ध्नि दधाति चेदचरणं तत्तत्प्रणीताध्वना । धावन्नेष सुखं निरेति दवतः पंगुश्च तद्योगत. ॥ २ ॥ तथा–अध्वस्तबीजोऽपि पुमान् विधत्ते । स्त्रिया विहीनो नहि वंशवृद्धिं ॥ विना पुमांसं न तु साप्यवंध्या । योगे द्वयोः स्यात् पुनरिष्टसिद्धिः ॥ ३ ॥ एवं न क्रियाविहीनेन ज्ञानेन, न च ज्ञानहीनया क्रियया सिद्धिर्जायते, तत्संयोग एव सद्भावात्; यदाहुः—संजोगसिद्धीइ फलं वयंति । न हु एगचक्केण रहो पयाइ ॥ अंधो य पंगू अ वणे समिच्चा । तेसि पउत्ता नगरं पविट्ठा ॥ १ ॥ अथ यः कश्चित्क्रियालालसो ज्ञानेनैव स्वं कृतकृत्यं मन्यते तंप्रत्याह—

॥ मूलम् ॥—मा जाणसु जीयहिए । जियत्थहिए किं जयं सुए अहिए ॥ अहिए पमसि जवोहे । जइ किरियाए पमाएसि ॥ ३३ ॥ व्याख्या—जो आलस्योपहत ! मा एवं

जिताहिते, एवंविधे श्रुते आवश्यकादिकेऽधीते मम किं जय? श्रुतमेव मां तारयिष्यतीति. यदि त्वं क्रियायां चरणकरणरूपायां प्रमाद्यसि. तदाऽधीतश्रुतोऽप्यज्ञानावस्थातोऽधिकं त्वमत्र संसारपूरे पतसि. जानतः प्रमादकरणे प्रभूततरकर्मबंधात्. ॥३३॥ एतदेव विशेषं ज्ञापयति—

॥ मूलम् ॥—चउद्दसपुव्वीवि तया । पाविज्जंते पमायपरिवडिया ॥ साहारणेसुऽणंता । असंखया सेसकाएसु ॥ ३४ ॥ व्याख्या—आसतामल्पपाठिनः, चतुर्दशपूर्विणोऽपि प्रमादेन क्रियाशैथिल्येन परिपतिता ज्ञानादिगुणेभ्यो भ्रष्टास्तिर्यग्नारकादिभवपरंपराः स्पृशंतः कदाचिन्निगोदवासमप्यनुभवंति. ते च कालस्यानंत्यात् पिंडिताः संतो यदा विवक्षितक्षणे चिंत्यंते, तदा साधारणेषु सूक्ष्मेषु बादरेषु च निगोदेषु सदा सर्वकालं अनंताः प्राप्यंते, तत्र जीवराशेरनंतत्वात्. शेषेषु स्थानेषु पृथ्व्यप्तेजोवायुप्रत्येकवनस्पतिद्वित्रिचतुःपंचेंद्रियतिर्यग्देवनारकरूपेषु असंख्येयास्ते प्राप्यंते, उक्तराशीनामसंख्यजीवात्मकत्वात्. मनुष्येषु पुनः कदाचित्संख्येयाः कदाचिदसंख्येयाश्चेत्यनुक्तमपि द्रष्टव्यं, मनुष्याणां द्विस्वभावत्वात्. यदाह प्रज्ञापनाकारः—नेरईयाणं भंते केवईया आहारगसमुग्घाया अइया? गोयमा!

असंखिज्जा, केवईया पुरक्कडा? गोयमा! असंखिज्जा, एवं जाव वेमाणियाणं. नवरं वण-
स्सइकाइयाणं मणुस्साणं च इमं नाणत्तं: वणस्सइकाइयाणं भंते केवइया आहारगसमुग्घा-
या अइया? गोयमा! अणंता.मणुस्साणं भंते केवइया? गोयमा! सिय संखिज्जा सिय असंखि-
ज्जा, एवं पुरक्कडावित्ति ॥३५॥ अथ यः क्रियाहीनोऽपि परप्रतिबोधमात्रेण माद्यति;तंप्रत्याह–

॥ मूलम् ॥—नीसारेसि जवाउ । जविए कह अप्पणा न नीसरसि ॥ जं तरइ अ-
प्पणावि हु । नारंतो तारउ लोयं ॥ ३६ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, पुनरेतदेव दृष्टांतांतरेणाह–

॥ मूलम् ॥—बुज्झसि बोहेसि परं । तेणं किं जइ सयं न उज्जमसि ॥ नाणेणुवएसेण
य । अभुंजमाणस्स न हि तुट्ठि ॥ ३७ ॥ व्याख्या—बुध्यसे स्वयं तत्वं, बोधयसि च परमु-
पदेशद्वारेण, तेन बोधेन बोधनेन च तव किं? न किंचित्कार्यं सिध्यतीत्यर्थः. यदि हे
मूर्ख! स्वयं नोद्यच्छसि क्रियायां. यतः स्वयं मोदकादिकमभुंजानस्य स्वादु पुष्टिकृच्चैतदिति
ज्ञानेन त्वं भुंक्ष्वेदं, ते तुष्टये भविष्यतीत्याद्युपदेशेन च न हि मनागपि तुष्टिर्जायते. प्रति-

नः श्रीभद्रयशोगाङ्गा । न ज्ञानात् सुखिनो भवेत् ॥ २ ॥ अत्र ज्ञाननया ज्ञानस्यैव प्राधान्यं ब्रूते, क्रियानयस्तु क्रियाया एव. ततो मिथ्यादृशावेतौ एकांशावलंबित्वात्. जिनमतं पुनरुभे अपि समुदिते ज्ञानहेतू वदति, न तु विभिन्ने, सम्यगेवैतत् सर्वनयात्मकत्वात्. एवं शेषेष्वपि कालस्वभावादिपदार्थेष्वन्योन्यं निरपेक्षेषु स्वस्वप्राधान्यं वदत्सु मिथ्यादृष्टिता. तत्समुदायिप्रतिपत्तौ च सम्यग्दृष्टिता भावनीया. उक्तं च—कालो सहाव नियई-पुव्वकयं पुरिसकारणेगंता ॥ मिच्छत्तं तं चेव उ । समासओ होइ सम्मत्तं ॥ १ ॥ इत्यत्र बहु वक्तव्यं तत्तु नोच्यतेऽनधिकृतत्वात्. ॥३६॥ व्याख्यातं क्रियाद्वारं, अथ क्रमायातान् संयमभेदानाह—

॥ मूलम् ॥—पंचमहव्वयधरणं । चउपंचकसायइंदियनिरोहो ॥ गुत्तितियं इय संयमभेया सत्तरसं जणंति ॥ ३७ ॥ व्याख्या—पंचानां महाव्रतानां धरणं, चतुर्णां कषायाणां, पंचानामिंद्रियाणां च निरोधो निग्रहः. गुप्तित्रिकं मनोगुप्त्यादिकं, एते सर्वसंख्यया सप्तदश. सं सामस्त्येन यमनं सावद्ययोगेभ्य उपरमणं संयमस्तस्य भेदा भण्यंते. ॥ ३७ ॥ तत्र प्रथमं महाव्रतान्याह—

गि ॥ मूलम् ॥-पाणिवहप्पमुहाणं । पंचण्हं आसवाण भावेण ॥ जं सव्वविरमणं ते । महव्वया
भा.४ पंचमूलगुणा ॥ ३८ ॥ व्याख्या—या इति स्वनिमित्तमर्यादया अवंत्यशुभं कर्मेत्याश्रवाः प्रा-
१० णिवधादयः पंच. तेभ्य आश्रवेभ्यः, विभक्तिव्यत्ययः प्राकृतत्वात्, भावेनांतःकरणशुद्ध्या,
६८ न तूपचारमात्रेण, यत्सर्वैः करणकारणानुमतिभेदैर्विरमणं. तानि पंच महाव्रतानि भवंति. ए-
तानि साधूनां मूलगुणा इति व्यपदिश्यंते. ॥ ३८ ॥ अथैतेषां स्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥—तसथावरेवि जीवे । तिविहा न हणेइ जिअसरूवविऊ ॥ हासभयको-
हलोहा । अलियंपि न भासए कहवि ॥ ३९ ॥ व्याख्या—साधुस्त्रसान् द्वींद्रियादीन्, स्था-
वरान् पृथ्व्यादीनपि जीवान् न हंति. न देशविरतवत् त्रसानेव केवलमित्यपिशब्दार्थः. कथं
न हंतीत्याह-त्रिविधेति, इह हि प्रथमशब्दः करणकारणानुमतिवाची. द्वितीयस्तु मनोवा-
कायार्थः. ततोऽयमर्थः-मनसा, वाचा, कायेन च स्वयं जीवान्न हंति. न चान्यैर्घातयति, न
च घ्नंतमन्यमनुजानातीत्येवंरूपेण एकैकेन भंगकेन, कथंभूतः साधुः? जीवस्वरूपवित्,
न हि अज्ञातजीवस्वरूपस्तत्पर्यायविनाशदुःखोत्पादक्लिश्यमानसंक्लेशात्मिकां त्रिविधामपि हिं-

सा निषध्धुमल. उक्तं च–जो जीवेवि न याणेइ । अजीवेवि न याणई ॥ जीवाजीवे अ
याणंतो । कहं सो नाइ संयमं ॥ १ ॥ उक्तं प्रथमं महाव्रतं, अथ द्वितीयमुच्यते, हासे-
त्यादि. हास्यात् हसनात्, अनेन प्रेमद्वेषकलहाभ्याख्यानादिपरिग्रहः, नयाद्भीतेः, क्रोधाद्
प्रीतेः, लोभादभिष्वंगात्, आद्यंतग्रहणान्मानमायापरिग्रहः, अलीकं मृषावादं प्राणांतेऽपि
न भाषते. तदलीकं चतुर्धा–सद्भावनिषेधः १, असद्भावोद्भावनं २, अर्थांतराभिधानं ३, ग-
र्हावचनं ४ चेति. तत्राद्यं यथा नास्त्यात्मेत्यादि. द्वितीयं यथा श्यामाकतंदुलमात्र आत्मा
ललाटस्थो वेत्यादि. तृतीयं तु गामश्वं ब्रुवाणस्य, चतुर्थं तु काणं काणमेव वदतः ॥ ३९ ॥
इत्युक्तं द्वितीयं महाव्रतं, अथ तृतीयचतुर्थे आह—

॥ मूलम् ॥—वज्जेइ जीवकेवली–सामिगुरूहिं अदिन्नमाउत्तो ॥ न य सेवेइ सिवट्ठा ।
अट्ठारसहावि अबंभं ॥ ४० ॥ व्याख्या—आयुक्त उपयुक्तः सन् साधुर्जीवादिभिरदत्तं वस्तु
वर्जयतीति तृतीयं महाव्रतं, तत्र जीवादत्तं सचित्तमुच्यते, तापाय शंकिना जीवेन स्वाश्रि-
तदेहस्यानर्पणात्तद्गृह्णतो जीवादत्तं, यद्वा हठेन प्रव्राज्यमानः शिष्योऽपि जीवादत्तमित्युच्यते.

र चि
भा.४
.०४

सो परिग्गहो वुत्तो । नाइपुत्तेण ताइणा ॥ मुच्छा परिग्गहो वुत्तो । इइ वुत्तं महेसिणा ॥२॥ पुनर्विध्यंतरमाह–अथ द्रव्यादिषु चतुर्षु यन्ममत्वं न करोति. तत्र द्रव्यत उपध्यादौ श्रावकादौ वा; क्षेत्रतो नगरादौ निवसत्यादौ वा, कालतः शरदादौ दिवसादौ वा, भावतो वपुरुपचयादौ क्रोधादौ वा. अत्रायंतयोर्महाव्रतयोस्त्रिविधत्रिविधजंगकग्रहणात् शेषेष्वपि स एव प्रतिपत्तव्यः. ॥४१॥ एवं सर्वमपि परिग्रहं त्याज्यमुक्त्वार्थविषयस्य तस्य विशेषत्याज्यतामाह–

॥ मूलम् ॥—पडिसिद्धो साहूणं । सव्वोवि परिग्गहो परमगुरुणा ॥ सव्वाणत्थनिमित्तं । विसेसओ अत्थविसओ सो ॥ ४२ ॥ व्याख्या—प्रतिषिद्धस्तावत्साधूनामुत्सर्गतः सर्वोऽप्यधिकोपकरणधरणात्मकः परिग्रहः परमगुरुणार्हता. यदाह—जं वट्टइ उवयारे । उवयरणं तंसि उवगरणं ॥ सेसं अहिगरणं पुण । अजओ अजयं परिहरंतो ॥ १ ॥ अपवादतस्तु क्वचित् क्वचिदनुज्ञातोऽपि, यथा पंचकल्पभाष्ये–एगो तित्थयराणं । निक्खममाणाण होइ उवहीओ ॥ तेण परं निरुवहिणो । जावज्जीवाइ तित्थयरा ॥ १ ॥ गणणाइपमाणेणं । उवहिपमाणं दुहा मुणेयव्वं ॥ गणणाइ जिणाणं तु । इक्को दोतिन्नि चाकप्पा ॥ ३ ॥ दो रयणीसंथारो ।

सोत्थजवावि होइ आयामो ॥ रुंदो दिवड्ढहत्थं । एयपमाणप्पमाणेण ॥ ३ ॥ दो खोमियात्त इक्को । थेराणं तिन्नि होंति गणणाए ॥ आयायामपमाणा । दुहत्थमड्ढं च विच्छिन्ना ॥ ४ ॥ एसो उ नवे कप्पो । पुकप्पडं गिलाणए गुरूणं च ॥ चउ सत्त वावि पाउणे । माणइरित्तं न धारिज्जा ॥ ५ ॥ परं स परिग्रहोऽर्थविषयः, अर्थमाश्रित्य विशेषतोऽपवादतोऽपि निषिद्ध एव, सर्वानर्थनिमित्तत्वात्. अयं भावः–गृहिणां भवत्वर्थः, क्वापि क्वापि सत्केुलोपयोगेनार्थकार्येऽपि भवति, साधूनां तु केवलोड्डाहहेतुत्वादनर्थ एव. यदाह–दोससयमूलजालं । पुव्वरिसिविवज्जियं जइवंतं ॥ अत्थं वहसि अणत्थं । कीस निरत्थं तवं चरसि ॥ १ ॥ ४२ ॥ अथ महाव्रतोपयोगित्वात् षष्ठं रात्रिभोजनविरमणव्रतमपि साधुभिरवश्यं धार्यमित्याह—

॥ मूलम् ॥–तेसिं परिपालणट्ठा । चउहा चइयव्वमेव निसिभत्तं ॥ न हु कप्पा अप्पावि हु । वसहीए सन्निही मुणिणा ॥ ४३ ॥ व्याख्या–इह रात्रौ पर्यटनेनेर्यापथाऽशुद्धेराद्यव्रतस्य भंगः. रात्रिबलेनागस्यगमनमपि कृत्वाहं गोचरचर्यां गतोऽभूवमिति कूटोक्त्या गुरुं प्रत्युत्तरयतो द्वितीयस्य. तमिस्त्रबलात्परस्वं रहतः स्त्रियं वा कामयमानस्य तृतीयचतुर्थयोरपि. त-

भंगे तु पंचमं भग्नमेव. यद्वा रात्रिभुक्तेऽधिकीभूतं भक्ताद्यं पुनः प्रातर्भोक्ष्ये, इति बुद्ध्या स्थापयतः पंचमव्रतभंगो वाच्यः, यत एवं ततस्तेषां महाव्रतानां पालनार्थं मुनिना चतुर्धा निशिभुक्तं रात्रिभोजनं त्यक्तव्यमेव. यद्भाष्यं—जम्हा मूलगुणा चिय । न हुंति तव्विरहियस्स पडिपुन्ना ॥ तो मूलगुणग्गहणे । तग्गहणं निच्छओ नेयं ॥ १ ॥ चातुर्विध्यं चास्यैवं—दिवा गृहीतं दिवा भुक्तं १, दिवा गृहीतं रात्रौ भुक्तं २, रात्रौ गृहीतं दिवा भुक्तं ३, रात्रौ गृहीतं रात्रौ भुक्तं ४ इति. अत्र दिवाऽशनाद्यं गृहीत्वा रात्रौ तद्वसतावस्थाप्य पुनर्द्वितीयदिने भुंजानस्य प्रथमो भेदः, शेषास्त्रयः सुबोधाः. तथा न चाल्पोऽपि लवणमात्रोऽपि सन्निधिर्वसतौ स्थाप्यः, लिंगव्यत्ययः प्राकृतत्वात्. इह चतुर्विधाहारमध्ये यत्किमपि निशि वसतौ निवसति, स समयभाषया सन्निधिरुच्यते, सोऽपि रात्रिभोजनप्रायत्वादुत्सर्गतस्त्याज्य एव. यदागमः—“संनिहिं च न कुव्विज्जा । अणुमायंपि संजए ॥” इदं च रात्रिभोजनविरमणं महाव्रतानामत्यंतोपकारित्वात् साधूनां मूलगुणः. श्रावकाणां चाहारविरतिमात्रत्वादुत्तरगुणस्तपोवत्. यद्भाष्यं—निसिभत्तविरमणंपि हु । नणु मूलगुणो कहं न गहियं तं ॥

वयधारिणो च्चिय तयं । मूलगुणो सेसयस्सियरो ॥ १ ॥ ४३ ॥

॥ मूलम् ॥—जं अप्पयासगाणे । जं वा अपयासभायणे असणं ॥ तंपि हु राईजोयण-सरिसं रिसिणो उवइसंति ॥ ४४ ॥ व्याख्या—यदप्रकाशे स्थानेऽपवरकादौ; यद्वाऽप्रकाशे संकटमुखे भाजनेऽशनमभ्यवहरणं तदपि रात्रिभोजनसदृशं ऋषय उपदिशंति, सूक्ष्मजीवानिरीक्षणान्निर्दयपरिणामत्वाच्च. ॥ ४४ ॥ तस्मात्किं कार्यमित्याह—

॥ मूलम् ॥—सपरसमए निसिद्धं । असक्कपरिहारसुहुमजीववहं ॥ पच्चक्खनाणिणंपि हु । वज्जं वज्जेइ निसिभुत्तं ॥ ४५ ॥ व्याख्या—स्वपरसमये निषिद्धं, स्वसमयनिषेधः प्रतीतोऽन्यद्यांतः पठितत्वात्. परसमये त्वेवं—त्रह्मादितेजःसंभूतं । भानुं वेदविदो विदुः ॥ स्पृष्टं करैस्ततस्तस्य । शुभं कर्म समाचरेत् ॥ १ ॥ तथा—नैवाहुतिर्न च स्नानं । न श्राद्धं देवतार्चनं ॥ दानं वा विहितं रात्रौ । भोजनं तु विशेषतः ॥ २ ॥ अन्यच्च—मध्याह्ने ऋषिभिर्भुक्तं । पूर्वाह्णे त्रिदशैस्तथा ॥ अपराह्णे तु पितृभिः । सायं भुंजंति दानवाः ॥ ३ ॥ संध्यायां यक्षरक्षोभि–र्भुक्तमेवं यथाक्रमं ॥ सर्ववेलामतिक्रम्य । रात्रौ भुक्तमभोजनं ॥ ४ ॥ युग्मं ॥ तथाऽ-

शक्यपरिहारः परिहर्तुमशक्यः सूक्ष्मजीवानां कुंथुपनकादीनां वधो यत्र तत्तथा. अत एव प्रत्यक्षज्ञानिनां अवध्यादिज्ञानवतामपि वर्ज्यं, ते हि ज्ञानबलाद्यद्यपि पश्यंति सूक्ष्मजीवान्, तथापि परिहर्तुं न शक्नुवंतीति निशि न भुंजते. यदागम.—जइवि हु फासुयदवं । कुंथुपणगा य तहवि दुप्पेसा ॥ पच्चक्खनाणिणोवि हु । राइभत्तं परिहरंति ॥ १ ॥ तत एवंविधं निशि भुक्तं हे साधवो यूयं वर्जयत? चर्मचक्षुषां युष्माकं तत्सर्वथा न युक्तमित्यर्थः. इत्युक्तं पंचमहाव्रतप्रतिपालनं. ॥ ४५ ॥ अथ चतुर्णां कषायाणां निरोधमाह—

॥ मूलम् ॥—भवपुरदुवारभूए । मोहमहाचरटपयडसामंते ॥ रुंधिज्जा पावपायव-विडवे चत्तारिवि कसाए ॥ ४६ ॥ व्याख्या—कष्यंते कदर्थ्यंते प्राणिनोऽनेनेति कषं कर्म, तस्यायो लाभो येभ्यस्ते कषायाः, यद्वा कष्यंते प्राणिनोऽत्रेति कषः संसारस्तं अयंते गच्छंत्येभिरिति कषायाः क्रोधादयश्चत्वारस्तान् रुंध्यान्मुनिरनुदितानामनुदीरणेनोदयप्राप्तानां वा विफलीकरणेन. शेषं सुगमं, नवरं पादपस्य विटपान् शाखाप्रायान् ॥ ४६ ॥ अथ कषायाणां सप्रभेदान् भेदानाह—

"॥ मूलम् ॥—कोहाइ त चउरा । जया चत्तारि तेसिं पत्तेयं ॥ अण अपच्चक्खाणा । पच्चक्खाणा य संजलणा ॥ ४७ ॥ व्याख्या—ते कषायाः क्रोधादयश्चत्वारो भवंति, क्रोधो, मानो, माया, लोभश्चेति. तेषां च चतुर्णामपि प्रत्येकं प्रत्येकं चत्वारो भेदास्तद्यथा—"अ णत्ति" सूचामात्रत्वात्सूत्रस्य, अनंतं भवं भ्रमणीयत्वेनानुबध्नंतीत्यनंतानुबंधिनः क्रोधादयः, येषामुदये जीवः सम्यक्त्वं न लभते, लब्धं वा सम्यक्त्वं वमति. "अपच्चक्खाणत्ति" नञः सर्वनिषेधकत्वान्नास्ति सर्वथापि विरतिरूपं प्रत्याख्यानं येषु तेऽप्रत्याख्यानाः, यदुदये प्राप्तसम्यक्त्वानामपि न जायते देशविरतिपरिणामः, जातो वा निर्नाम नश्यति. "पच्चक्खाणत्ति" प्रत्याख्यानं सर्वविरतिरूपमावृण्वंतीति प्रत्याख्यानावरणाः, यदुदये न सर्वविरतिं प्राप्नोति, प्राप्तापि वा सा विलीयते. संज्वलयंति औदयिकभावमानयंति चारित्रिणमपि ये ते संज्वलनाः, यदुदये न भवति यथाख्यातचारित्रं, शेषचारित्रभेदास्तु भवंत्येव. बहुवचनं क्रोधादिषु चतुर्ष्वेषां संबंधार्थं. तद्यथा—अनंतानुबंधी, अप्रत्याख्यानः, प्रत्याख्यानावरणः, संज्वलनः क्रोधः. अनंतानुबंधी, अप्रत्याख्यानः, प्रत्याख्यानावरणः, संज्वलनश्च मानः. एवं माया

लोजयोरपि योजना कार्या. ॥ ४७ ॥ अथ स्थितिगतिभ्यां गुणघातकत्वेन चैषामनंतानुबंध्यादीनां विशेषलक्षणमाह—

॥ मूलम् ॥—जम्म वासं चउमासु-मद्धमासं कमा ठिई एसिं ॥ नारयतिरियनरामर-गईसु-एसु मया जंति ॥ ४८ ॥ सम्मत्तं गिहिधम्मं । जइधम्मं अणुकमा-अहक्खायं ॥ वीसासघायगा इन । वीसत्थाणं हणंति इमे ॥ ४९ ॥ व्याख्या—द्वे अप्युत्तानार्थे, नवरं " एसु मयत्ति " एष्वनंतानुबंध्यादिकषायाध्यवसानेषु मृताः. आह परः—ननु अनंतानुबंध्युदये नरकगतिः, संज्वलनोदये तु देवगतिरिति गतिनियमोऽत्राभिहितस्ततः कथं, क्षायिकसम्यग्दृष्टित्वादनंतानुबंधिषु क्षीणेष्वपि श्रेणिकादीनां नरकगमनं ? मिथ्यादृष्टित्वात् सत्यप्यनंतानुबंध्युदयेऽभव्यानां च देवगतिगमनमागमे प्रत्यपादीत्यत्रोच्यते—सत्यं, किंत्वत एव वचनवशादेषामनंतानुबंध्यादिभेदानां प्रत्येकं अनंतानुबंध्यादिभेदतुल्यत्वमागमे साक्षादनुक्तमपि युक्तियुक्तत्वात् प्रतिपत्तव्यं, तद्यथा—अनंतानुबंधी क्रोधोऽनंतानुबंधितुल्यः, अप्रत्याख्यानतुल्यः प्रत्याख्यानावरणतुल्यः, संज्वलनतुल्यश्च. एवमप्रत्याख्यानक्रोधोऽनंतानुबंधितुल्यः,

एवं प्रत्याख्यानावरणसंज्व-
अप्रत्याख्यानतुल्यः, प्रत्याख्यानावरणतुल्यः, संज्वलनतुल्यश्च. एवं मानमायालोनेष्वपि च-
लनावपि क्रोधौ प्रत्येकमनंतानुबंध्यादिनेदचतुष्टयतुल्यौ नावयौ. एवं मानमायालोनेष्वपि च-
तुर्णामप्यनंतानुबंध्यादिनेदानां प्रत्येकं चातुर्विध्यं नावनीयं. ततश्च श्रेणिकादीनामप्रत्याख्याना
अपि कषाया अत्यंतडुस्सहतयाऽनंतानुबंधिकल्पाः संनाव्यंते. अनव्यानां चानंतानुबंधि-
नोऽपि ज्ञानध्यानादिनिः प्रतनुकृताः संज्वलनतुल्याः, तेन तेषां नरकगतिदेवगती न व्य-
निचरतः, हेत्वंतरं वा सुधीनिर्विमृश्यं, तत्वस्य केवलिगम्यत्वात् ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ अथ कषा-
याणां सामर्थ्यसीमानमाह—

॥ मूलम् ॥—इक्कारस्स गुणठाण-गस्स सीसंपि जं समारूढो ॥ पाडिज्जइ कसाएहिं । नणाहि को तेसिं वीसंनो ॥ ५० ॥ व्याख्या—एकादशं गुणस्थानकमुपशांतमोहमित्युच्यते. एतच्च यथा श्रेणिक्रमेण नवति तथा प्ररूप्यते. इहोपशमश्रेणिप्रारंनकोऽप्रमत्तसंयतो नव-तीति केचित्. अविरतदेशविरतप्रमत्ताप्रमत्तानामन्यतर इत्यन्ये. श्रेणिसमाप्तौ च निवृत्तोऽ-प्रमत्तगुणस्थाने प्रमत्तगुणस्थाने वावतिष्ठति. कालगतस्तु देवेष्वविरतो वा भवति. उक्तं च—

उवसामगसेढीए । पढवओ अपमत्तविरओ य ॥ पज्जवसाणे सो वा । होइ पमत्तो अविरओ अ ॥ १ ॥ अन्ने भणंति अविरय–देसपमत्तापमत्तविरयाणं ॥ अन्नयरो पडिवज्जइ । दंसणसमणंमि उ नियट्टी ॥ २ ॥ कर्मग्रंथाभिप्रायेण तु प्रतिपतितोऽसौ मिथ्यादृष्टिगुणस्थानमपि यावद्गच्छति. तत्रेत्थमेतामारभतेऽसौ प्रतिपत्ता प्रशस्तेष्वध्यवसायस्थानेषु वर्तमानः प्रथमं युगपदंतर्मुहूर्तेनानंतानुबंधिनः क्रोधमानमायालोभानुपशमयति. ततो मिथ्यात्वमिश्रसम्यक्त्वरूपं दर्शनत्रिकं युगपदंतर्मुहूर्तेनोपशमयति. ततो यदा पुरुषः श्रेणिसमारब्धा स्यात्तदानुदीर्णमपि नपुंसकवेदमंतर्मुहूर्तेनोपशमयति. ततः स्त्रीवेदमंतर्मुहूर्तेन, ततो हास्यरत्यरतिशोकभयजुगुप्सालक्षणं षट्कं युगपदंतर्मुहूर्तेन, ततः पुरुषवेदमंतर्मुहूर्तेनोपशमयति.

अथ स्त्री प्रारंभिका, ततः पूर्वं नपुंसकवेदं, ततः पुरुषवेदं, ततो हास्यादिषट्कं, ततः स्त्रीवेदं. अथ नपुंसकः प्रारब्धा, ततोऽसावनुदीर्णमपि पूर्वं स्त्रीवेदं, ततः पुरुषवेदं, ततो हास्यादिषट्कं, ततो नपुंसकवेदं. अयं भावः—यो वेद उदये वर्तते, तस्माच्छेषस्य वेदद्वयस्य मध्ये यो जघन्यो वेदस्तं प्रथममुपशमयति, ततो द्वितीयं, ततो हास्यषट्कं, ततो य उदये

वर्तते तं वेदमुपशमयतीति क्रम. अत परमप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणौ क्रोधौ युगपदंतर्मुहूर्तेनोपशमयति. तत. संज्वलनं क्रोधमेकाकिनमेवांतर्मुहूर्तेनोपशमयति. ततोऽनया रीत्याऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणौ मानौ युगपत, ततः संज्वलनं मानं, ततोऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणे माये, ततः संज्वलनां मायां. ततोऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणौ लोभौ, ततः संज्वलनं लोभं. अमुं चोपशमयंस्त्रिधा कृत्वा द्वौ भागौ युगपदुपशमयति. तृतीयं तु भागं संख्येयानि खंडानि करोति. तान्यपि पृथक्कालभेदेनोपशमयंश्चरमखंडमसंख्येयानि खंडानि करोति. तान्यपि समये समये एकैकमुपशमयन्नंतर्मुहूर्तेन सर्वाण्युपशमयति. इह च दर्शनसप्तके उपशांतेऽपूर्वकरणोऽनिवृत्तिबादरो वाभिधीयते, न पुनस्तत्र किंचिदुपशमयति. तत ऊर्ध्वमनिवृत्तिबादरो यावत् संख्येयखंडानां चरमाख्यखंडनिष्पन्नानि त्वसंख्येयखंडान्युपशमयन् सूक्ष्मसंपरायः, ततः परमंतर्मुहूर्तमुपशांतमोहो भवति. सर्वापि चेयं श्रेणिरारोहतामंतर्मुहूर्त्तेन समाप्यते.

—अस्याः स्थापना—

अत्र शून्यस्थाने अनंतानुबंधिचतुष्टयादयो ज्ञेयाः. येषामुपशमस्य प्रारंभो निष्ठा च समकालं तत्तच्छून्यानि तिर्यक् समतया स्थाप्यंते. अत्र यदि बद्धायुरिमां श्रेणिमारभते, तदा श्रेणेः समाप्तावसमाप्तौ वा कालं कृत्वा नियमादनुत्तरसुरेष्वेवोत्पद्यते. उक्तं च—बद्धाऊपडिवन्नो । सेढिगओवा पसंतमोहो वा ॥ कुणइ कोइ कालं । सो वच्चइणुत्तरसुरे य ॥ १ ॥ अबद्धायुः पुनः श्रेणिं संपूर्णीकृत्यांतर्मुहूर्तमुपशांतमोहो भूत्वा कुतश्चिन्निमित्तादुदितकषायः प्रतिपतन्नियमाद्यथारूढस्तथा श्रेणेः पश्चान्मुखं निवर्तते. उक्तं च—अनिबद्धाउ होउ । पसंतमोहो मुहुत्तमित्तं तु ॥ उइयकसाउं नियमा । निवत्तए सेढिपडिलोमं ॥ १ ॥ अथ गाथार्थ उच्यते—इत्युक्तस्वरूपस्य एकादशस्य गुणस्थानस्य शीर्षमग्रभागमपि समारूढो यदि कषायैः पात्यते. पुनर्मिथ्यात्वमपि नीयते साधुः. ननो

जण कस्तेषां सर्वानर्थमूलानां कषायाणां विश्रंभो विश्वासः? सर्वथा तेषां विश्वसितव्यमित्यर्थः. उक्तंच—जइ उवसंतकसाओ। लहइ अणंतं पुणोवि पडिवायं ॥ न हु भे वीससियव्वं। थोवेवि कसायसेसंमि ॥ १ ॥ ५० ॥ एतत्कषायाणां दौरात्म्यमजानानास्तानिगृह्य ये धर्मार्थं क्लिश्यंति ते जडा एवेत्याह—

॥ मूलम् ॥—कट्ठकिरियाहिं देहं। दमंति किं ते जडा निरपराहं ॥ मूलं सव्वदुहाणं। जेहिं कसाया न निग्गहिया ॥ ५१ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, न वरं कष्टक्रियाभिस्तपोवनवासकायोत्सर्गादिभिर्निरपराधमिति देहस्याचेतनत्वात् ॥ ५१ ॥ अत एव—

॥ मूलम् ॥—तत्तमिणं सारमिणं। दुवालसंगीइ एस नावत्थो ॥ जं भवभवणसहाया। इमे कसाया चइज्जंति ॥५२॥ व्याख्या—मोक्षमार्गप्रकाशिकाया द्वादशांग्या इदं तत्वं रहस्यं, इदं सारं दध्न इव नवनीतं. एष च ज्ञानार्थस्तात्पर्यार्थः. यद्भवभ्रमणसहाया इमे प्रागुक्तस्वरूपाः कषायास्त्यज्यंते. एभिस्त्यक्तैर्भवभ्रमणमपि त्यक्तमेव, निःसहायत्वात्. ॥ ५२ ॥ एवं सामान्यतः कषायनिग्रहमुपदिश्याथ पृथक् पृथक् तन्निग्रहाय विशेषोपदेशमाह—

॥ मूलम् ॥—एसु दुहनट्टरंगे । मित्तिमहावल्लिमलणमायंगे ॥ सुविवेयदिसामोहे । र-
ज्जिज्जइ कहसु कह कोहे ॥ ५३ ॥ व्याख्या—एसु कषायेषु वैरव्यसनविग्रहादिदुःखान्येव
नानारूपत्वान्नाट्यानि, तेषामभिनयनाय रंगे रंगभूमौ, मैत्री सौहार्दं सैव चिरप्ररूढत्वान्म-
हावल्ली, तस्या मर्दनाय मत्तमातंगे समदहस्तिनि, सुविवेकस्य प्रतिपदं स्खलनाय दिग्मोहे
कथय कथमेवंविधे क्रोधे रज्यते, नैव रज्यत इत्यर्थः. ॥ ५३ ॥ अथ श्लिष्टविशेषणगर्भं क्रो-
धस्य वह्नेरपि वैषम्यमाह—

॥ मूलम् ॥—कट्ठाइं पवढंतो । पज्जलइ जलंमि न हु जलइ नेहे ॥ दिप्पंतो देइ त-
मं । कोहहुयासो इह अपुव्वो ॥ ५४ ॥ व्याख्या—इह अपूर्वं ऽनराग्निभ्यो विलक्षणः क्रोध
एव हुताशः क्रोधहुताशो वर्तते, तद्यथा—क्रोधः कष्टानि स्वशिरउरःकुट्टनादीनि वर्धयन्
जडे मंदबुद्धौ जने प्रकर्षेण ज्वलति, न पुनर्ज्वलति स्नेहेऽन्योन्यप्रीतिबंधात्मके, दीप्यमा-
नो ज्वलन् सन् तमः पापं ददाति. अन्यो हि हुताशः काष्ठानि भस्मीकुर्वन् जलेंऽभसि
न ज्वलति. ज्वलति च स्नेहे तैलादौ दीप्यमानः सन् तमोंधकारं नाशयतीति क्रोधहुता-

शस्य युक्तमपूर्वत्वं. ॥ ५४ ॥ यत एवं ततः साधुनियतकर्तव्यं तदाह—

॥ मूलम् ॥—मा रुसह रोसिज्जे । मा वसह परंमि अहिसवंतंमि ॥ मा पहरह पहरंते । उवसमसारं खु सामण्णं ॥ ५५ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, अथ मानस्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥—नासियगुरूवएसं । विज्जा अहलत्तकारणमसेसं ॥ कुग्गहगयआलाणं । को सेवइ सुव्वउ माणं ॥ ५६ ॥ व्याख्या—नाशिता दूरीकृता गुरुपदेशा येन तं तथा, न हि मानेन गजनिमीलिकां दधतां गुरवो हितोपदेशं ददतीति भावः. तथा अशेषं पूर्णं विद्यानां प्रज्ञप्त्यादीनां शास्त्राणां वा अफलत्वस्य कारणं. न हि मानवतां विद्याः फलंतीति भावः. कुग्रहोऽसद्ग्रहः, स एव सबलत्वाद्गजस्तस्य स्थिरीकरणायालानं कः सुव्रतः सेवते मानं? ॥ ५६ ॥ अथ मानस्य सांदृष्टिकं फलमाह—

॥ मूलम् ॥—जेणं माणो पाणो । वसाविउ नियवहियवठाणंमि ॥ जुत्तं नाणाइगुणा । सुपवित्ता तं न छिप्पंति ॥ ५७ ॥ व्याख्या—येन केनचिन्मान एव पाणो देशीभाषया चंडालः स्वकीयहृदयस्थाने वासितः, युक्तमुचितं ज्ञानादयो गुणास्तं मानचंडालसंसर्गमलिनं न

२ नि स्पृशंति. कथंभूता गुणाः? सुष्ठु अतिशयेन पवित्राः, सुपवित्रैर्हि आस्तां चंमालस्तत्संपर्क-
भा.४ कारी अपि दूरतस्त्यज्यते इत्यर्थः. ॥ ५७ ॥ अथ पारजविकं फलमाह—
११८ ॥ मूलम् ॥—पवरकुलजाइबलसुय—तवरूवे सरियलाजगर्णेसु ॥ जो जेणं इह मच-
इ । मुच्चइ सो परभवे तेणं ॥ ५८ ॥ व्याख्या—प्रवराणि वर्तमानकालापेक्षया प्रधानानि कु-
लादीनि, तत्र कुलं पैतृकं उग्रादिकं वा, जातिर्मातृकी विप्रादिका वा, बलं शारीरिकं स्था-
म, श्रुतं प्रज्ञोन्मेषजन्मशास्त्राधिगमः, तपो विकृष्टतपश्चरणं; रूपं सुसंस्थानत्वं, ऐश्वर्यं गृहा-
दिप्रभुत्वं, लाजो धनाद्याप्तिः. एतेष्वष्टसु मदस्थानेषु यः कश्चियेन मदहेतुना माद्यति, अ-
हो अहं कुलीनोऽहं बलवान्, इत्याद्युत्कर्षं धत्ते, स परजवे तेनैव जात्यादिना गुणेन मुच्यते,
हीनो जवतीत्यर्थः. ॥ ५८ ॥ अथ मायायाः परिहारमाह—
॥ मूलम् ॥—कुगुक्तितिमिरराई । विविहदुरायारवल्लिवणराई ॥ नीसेसदोसमाया ।
वोलाज्जाइ दूरर्ज माया ॥ ५९ ॥ व्याख्या—दुर्बुद्धयः परवंचनन्यासापहारादिचिंतारिमकास्ता

विश्वासघातकूटलेखनकूटतुलामानकरणाद्या, त एव जनप्रियत्वाद्वल्लयस्तासामवस्थानाय वनराजिरिव वनराजिः, निःशेषाणां दोषाणां पैशुन्यादीनां पोषणाय मातेव माता माया दूरतो वर्ज्यते. ॥ ५९ ॥ यतः—

॥ मूलम् ॥—कुडिलगई कूरमई । होइ सया चरणवज्जिउ मलिणो ॥ मायाइ नरो भुयगुव्व । दिट्ठमित्तोवि भयजणउ ॥ ६० ॥ व्याख्या—मायया हेतुभूतया नरः पुरुषो भुजगः सर्प इव दृष्टमात्रोऽपि भयजनको भवति, तत एव न कोऽपि तस्य विश्वसितीत्यर्थः. कथंभूतः सः? कुटिला शाठ्यबहुला गतिश्चर्या यस्य सः कुटिलगतिः. क्रूरा दुष्टाध्यवसायवती मतिर्यस्य स क्रूरमतिः. तथा सतामाचरणानि न्यायव्यवहारसत्यभाषणादीनि, तैर्वर्जितः, तथा मलिनः पापबहुलत्वात्, भुजंगपक्षे कुटिला गोमूत्रिकाकारा गतिर्यस्य सः, तथा क्रूरमतिरिति विशेषणं स्पष्टं. सदा शश्वच्चरणवर्जितो गूढपादत्वात्, मलिनः कालमूर्तित्वात्. ॥ ॥ ६० ॥ अन्यच्च—

॥ मूलम् ॥—होइ अविससणिज्जो । उवहयकित्ती विरत्तसयणो य ॥ परवंचणं कुणं-

तो । मायिल्लो वंचिउ विहिणा ॥ ६१ ॥ व्याख्या—मायावी पुरुषः परुषहृदयतया परवंचनां कुर्वन् स एव विधिना वंचितो भवति. विधिर्दैवं कर्म चेत्येकार्थाः. यतोऽसौ पूर्वं सर्वेषां विश्वासपात्रं भूत्वा मायया सर्वत्राऽविश्वसनीयो जायते, यशस्वी भूत्वा उपहतकीर्तिर्जायते, स्वजनप्रियो भूत्वा विरक्तस्वजनश्च जायते. ततो यः परं वंचयितुं मायां प्रयुक्ते, वस्तुतः स एव स्वकर्मणा वंच्यते, सर्वस्वार्थभ्रंशादिति तात्पर्यार्थः. ॥ ६१ ॥ अथ लोभमाह—

॥ मूलम् ॥—गुणतिमिं तिमिंगिलसमं । सुचारुचारित्तचंदराहुसमं ॥ नयपायवनइउहं । विबुहो बहुमन्नइ न लोहं ॥ ६२ ॥ व्याख्या—गुणा एव सज्जनहृदयांभोधिजातत्वात्तिमयो मत्स्यास्तेषां ग्रसनाय तिमिंगिलसमं, यथा तिमिंगिलस्तिमीन् ग्रसते, तथा लोभो गुणानिति भावः. यत्परेऽप्याहुः—भूमिस्थोऽपि रथस्थांश्च । पार्थः सर्वधनुर्धरान् ॥ एकोऽपि वारयामास । लोभः सर्वगुणानिव ॥ १ ॥ तथा सुचारित्रमेव निर्मलत्वाच्चंद्रस्तदाच्छादनाय राहूपमं. नयो न्यायव्यवहारः, स एव जनमनःकमनीयत्वात्पादपो वृक्षस्तस्य ध्वंसनाय नद्योघं सरित्प्रवाहं, एवंविधं लोभं विबुधो विद्वान्न बहु मन्यते. ॥ ६२ ॥ अथास्य सामर्थ्यमाह—

॥ मूलम् ॥—कोहाइणो कसाया । नवमगुणं जंति लोभपरिगहिया ॥ इक्कोवि खंडि-ओवि हु । वच्चइ दसमं गुणं लोहो ॥ ६३ ॥ व्याख्या—क्रोधादयस्त्रयः कषायाः समर्था अपि लोभपरिगृहीता लोभसहिता एव नवमं गुणस्थानकमनिवृत्तिबादरं यावद्यांति, न परतः, तत्र तेषामुदयस्य सत्तायाश्च व्यवच्छेदात्. लोभः पुनरेकोऽपरकषायनिरपेक्षोऽपि तथा खंडितः किट्टीकृतोऽपि दशमं गुणस्थानकं सूक्ष्मसंपरायं व्रजति. ततः कथं नाम सामर्थ्यमस्य न प्रशस्यते? यथा चासौ खंडितस्तथोपशमश्रेणिभणने भावितमेव. ॥ ६३ ॥ किंच—

॥ मूलम् ॥—कोहो माणो माया । तिन्निवि लोभं विणा अणाहव्व ॥ तत्तो कसायसिन्ने । मन्ने अस्सेव सामित्तं ॥ ६५ ॥ व्याख्या—क्रोधो मानो माया चेति त्रयोऽपि कषाया लोभं विना अनाथा इव न क्वचित्प्रवर्तमाना दृष्टाः, ततोऽहमेवं मन्ये, निजबलनिविडविडंबितविश्वत्रये सुरासुरपतिभिरप्यप्रतिहतप्रसरेऽस्मिन् कषायसैन्येऽस्यैव लोभस्य स्वामित्वं दृश्यते. हि स्वामिना विना कृता महायोधा अपि न परेभ्यः प्रहर्तुमुद्यच्छंतीति. ॥ ६४ ॥ एवं चतुर्णामपि कषायाणां दौरात्म्यमुक्त्वाथ तन्निग्रहोपायमाह—

न ॥ मूलम् ॥—कीडियपयत्तमेलिय—धम्मकणाणं दवा इमे चउरो ॥ उवसममद्दवअ-
.४ ज्जव-संतोसजलेहिं जिप्पंति ॥ ६५ ॥ व्याख्या—यथा कीटिका शनैः शनैः स्वगात्रोचितप्र-
२ यत्नेन नीवारादिकणान् संचिनोति, दवानलस्तु ज्वलन्नेकपदे क्षणेन तान् दहति. तथा प्र-
मादबहुलत्वाज्जीवैः कीटिकाप्रयत्नेन कथंचिन्मीलिता ये धर्मकणास्तेषां सपदि भस्मीकर
णाय दवानलप्राया इमे प्राग् निर्दिष्टाश्चत्वारः क्रोधादयः कषाया उपशममार्दवार्जवसंतोषै-
रेव जगदानंदकरयाज्जलैर्मेघोदकैः क्षमाज्जीयंते. ॥ ६५ ॥ अथ कषायत्यागस्य मुख्यं मोक्षांग-
त्वमाह—

॥ मूलम् ॥—सवेसुवि तवेसु । कसायनिग्गहसमं तवो नत्थि ॥ (अत्रोपपत्तिमाह) जं
तेण नागदत्तो सिद्धो बहुसोवि भुंजंतो ॥ ६६ ॥ व्याख्या—यद्यस्मात्कारणात्तेन कषायनिग्र-
हेण नागदत्तो मुनिर्बहुशोऽपि भुंजानः सिद्धः ॥ ६६ ॥ तत्कथा चैवं, अथ नागदत्तमुनिकथा—

क्वापि गच्छे पुरा साधुः । क्षपकोऽभून्महामनाः ॥ सोऽन्यतिष्म प्रतिग्रहं । मासक्षपणपार-
णे ॥ १ ॥ एका यदा तदामर्दि । मंडूकी तेन हिंसिआ ॥ प्रमादमाचरंतं च । स्मारितः क्षुल्ल-

केन सः ॥ २ ॥ मंडूकीमर्दिता लोक—दर्शयन्नवद-मुनिः ॥ क्षिमेता अपि रे दुष्ट । ह्यत दृष्ट
मया हताः ॥ ३ ॥ सोऽपि कोप परिज्ञाय । मुनेर्मौनमशिश्रयत् ॥ प्रतिक्रमणकाले च । तं
प्रमादमसम्मरत् ॥ ४ ॥ प्रतिकांतेरनुकुद्धः । कृतांत इव मूर्तिमान् ॥ क्षुल्लके श्लेष्मपात्रेण ।
हंतुं साधुरधावत ॥ ५ ॥ अंतरा स्फालितः स्तंभे । साधुः सद्यो व्यपद्यत ॥ क्रोधः स्वाश्रय-
नाशाय । कृषन्व्याधिरिव ध्रुवं ॥ ६ ॥ उदपद्यत सोऽटव्यां । कुले दृग्विषयोगिनां ॥ मूर्त्यांति-
मतिः क्रोध-मातंगस्येव संगतः ॥ ७ ॥ कुले च तत्र ये सर्पा—स्ते विद्यंतेऽखिला अपि ॥
प्राग्विराधितचारित्रा—जातिस्मरणशालिनः ॥ ८ ॥ मास्मभूज्जंतुसंघात—घातोऽस्माकं दृशा दि-
वा ॥ इति सर्वे निशि भ्रांत्वा । प्रांशु प्रासुकमेव वै ॥ ९ ॥ सोऽपि तत्र स्मरन् जातेः । स्वं
निनिंद मुहुर्मुहुः ॥ विदधे प्रासुकाहारै—र्वृत्तिं च विचरन्निशि ॥ १० ॥ इतश्च निश्चलस्थामा ।
श्रीवसंतपुरे पुरे ॥ पुत्रोऽरिदमनक्षोणी—जानुर्दष्टोऽहिना मृतः ॥ ११ ॥ कोपकंप्राधरः क्ष्मापो ।
जातिवैरं वहन्नथ ॥ जघान घातयामास । स्वयमन्यैश्च जोगिनः ॥ १२ ॥ निहत्याहेरवयवं ।
तस्य यः कोऽप्यदर्शयत् ॥ तस्मै ददौ स दीनारं । नर्मणीमिव नृपतिः ॥ १३ ॥ तदा गा-

रुम्फिकः कोऽपि । तदेवालोकयन् वनं ॥ भुवि भोजंगमी रेखा । भृयसीर्वीक्ष्य पिप्रिये ॥ १४ ॥
तत्र प्रतिबिलद्वार-द्दितौषधबलेन सः ॥ सर्पान् संदंशकेनैवा-चकर्ष निजघान च ॥ १५ ॥
सोऽप्यौषधबलान्मध्ये-बिलं स्थातुमशक्नुवन् ॥ दध्यौ क्षपकजीवाहि-रयं मा मद्दशा मृतः ॥
॥ १६ ॥ निरगच्छत्ततः पुच्छे-नैष सोऽपि च चिच्छिदे ॥ कृष्णोद्युयष्टिवत्तस्य । निर्गतं निर्गतं
वपुः ॥ १७ ॥ अमुंचन् शमसाम्राज्यं । वेदनाव्याकुलोऽपि सः ॥ समत्यज्यत कुस्थान-वासो-
द्भवैरिवासुभिः ॥ १८ ॥ तथा सोऽप्रीणयद्भूपं । हृतानादाय भोगिनः ॥ स्वयमेवाभवद्भोगी ।
तद्वत्तद्वर्णितैर्यथा ॥ १९ ॥ इतश्च भूपतिं नाग-देवता काप्यवोचत ॥ मावधीः फणिनः सू-
नु-र्भविता तव भूधव ॥ २० ॥ स एव क्षपकाहिस्तु । भूनाथस्य सुतोऽजनि ॥ चक्रे च ना-
मदत्ताख्या । पितृभ्यां तस्य सान्वया ॥ २१ ॥ तस्याभूत्पयसः शैत्य-मिव स्वाभाविकः शमः ॥
कृपा प्रियसखीवास्य । जातु तस्याजनांतिकं ॥ २२ ॥ सोऽन्यदा श्रमणान् वीक्ष्य । सस्मार
प्राच्यजन्मनः ॥ कथंचित्पितरौ पृष्ट्वो-ररीचक्रे च संयमं ॥ २३ ॥ आभवं प्राग्भवाभ्यासात् ।
इषे बुभुक्षी ॥ अत्यप्रतिदिनं स त्रि-रभुंक्त व्रतधार्यपि ॥ २४ ॥ नीरागसंवेगनंदी । प-

नागमधृतोदयः ॥ तकागवत्तपःस्फातो । मुनींद्रो म्लाथातस्स सः ॥ २५ ॥ चतुस्त्रैध्यकमासा-
त—क्षुजोऽभूवन्महर्षयः ॥ गच्छे तत्रैव चत्वारः । पुण्यभेदा इवांगिनः ॥ २६ ॥ तपस्यतः स
तान् वीक्ष्य । दध्यौ वालर्षिरंजसा ॥ धन्या अमी तपःस्वर्गै-र्ये क्षुपंत्यांतरद्विषः ॥ २७ ॥ न
पयःपूतरो धान्य-कीटः कुर्वे कदाप्यहं ॥ एकाशनकमप्येषां । वैयावृत्यं करोमि तत् ॥ २८ ॥
तं क्षुल्लमन्यदा नित्य-वैयावृत्यपरायणं ॥ क्षपकर्षीनतिक्रम्य । ववंदे शासनामरी ॥ २९ ॥ प्र-
त्यावृत्तां चतुर्मास-क्षपकस्तामवोचत ॥ वंद्यक्रमं लंघमाना । कासि रे कटपूतने ॥ ३० ॥ ब-
हुसन्ये च पांथानां । श्रेयः प्रत्यूहसूचिकां ॥ स्वत्तस्तां वन्यन्त्रटकां । देवीं च व्योमगामपि ॥
॥ ३१ ॥ यदेनं वंदसे वालं । विहायास्मांस्तपस्यतः ॥ ततस्त्वमपि बालासि । तुल्यैः प्रायेण
सोहृदं ॥ ३२ ॥ उवाच देवता साधो । किमेवं कलहायसे ॥ किं इव्यक्षपकैर्नात्र-क्षपकेषु
ममादरः ॥ ३३ ॥ यज्जीवितं तपस्याया । यच्च नीवी महात्मनां ॥ वर्तेते निष्कषायत्वं ।
तदस्मिन्नपि बालके ॥ ३४ ॥ सुखं घ्नंति नृणामुद्ग्राः कषाया । वपुः शोष्यते किं तपोनिर्विरा-
कं ॥ नृशंसैर्जगद् ग्रस्यते कृष्ण सर्पै-र्विनाश्येत हि गोनसो न्युनसत्वैः ॥३५॥ तपो द्वादशधा तत्र॥

वैयावृत्यं विशिष्यते ॥ तस्य त्रैकाग्रहत्वेन । वासोऽप्येषोम हातपाः ॥३६॥ इत्युक्त्वा व्यरमद्देवी । सोऽपि क्षुद्रो बुभुक्षितः ॥ प्रातः करंजमानीय । न्यमंत्रयत तंमुनिं ॥ ३७ ॥ आगूनः क्षोभयत्येष । किमस्मानिति कोपनः ॥ स तत्पतद्ग्रहे श्लेष्म—स्तबकं मुमुचे रुचिः ॥ ३८ ॥ एवमामंत्रिता-स्तेन । त्रयः शेषा महर्षयः ॥ चक्रुस्तथैव तेषां हि । न क्रोधः पंक्तिभेदकृत् ॥ ३९ ॥ क्षुद्रो दध्यौ घनाऽद्यापि । यत्तेषां कफजाजनं ॥ निष्ठीवंतस्तदस्थाने—ऽप्येते निंद्याःकिमुत्तमाः॥४०॥ क्षुधाहं न तपस्यायां । शक्तः किं क्षोभयाम्यमुं ॥ स्वयं दुर्गतो दैवात् । किं लक्ष्मीवत्सु कुप्यति ॥ ४१ ॥ नासंजाव्या किल कफौ—षधिलब्धिस्तपस्विनां ॥ कासोऽयं तन्ममाप्यस्तु । कर्मव्याधिविनाशनः ॥ ४२ ॥ एवं विभावयन्नंनः । रूपकैर्वारितोऽपि तैः ॥ कफं तं तेमनीकृत्य । करंमं बुभुजे मुनिः ॥ ४३ ॥ व्याराध्यंत समाधिस्था । यन्मयामी तपस्विनः ॥ अपुनःकरणेनैत—न्मिथ्यादुष्कृतमस्तुमे ॥ ४४ ॥ इति ध्यानमहानातो—द्धूतदुष्कर्मशैत्रले ॥ केवलश्रीर्मराखीना—खेलत्तस्यात्मपल्वले ॥ ४५ ॥ तदैव स्वर्णकमलं । समलंकृत्य दैवतं ॥ शमद्रुमसुधां चक्रे । माधुचक्री स देशनां ॥ ४६ ॥ नत्वा केवलिनं सेवं । देवता रूपकान् ज-

गौ ॥ महिमानमसमानं भो । श्रामस्याप्यप्रपश्यत ॥ ४७ ॥ विहाय वस्तपाराशीन् । यातेऽस्मि-
न्ननुरागिणी ॥ मामित्रोपलब्ध्वे किं । नाधुना केवलश्रियं ॥ ४८ ॥ ते दध्युर्ज्ञानमुत्पेदे । य-
देतस्य तपोविना ॥ ततस्तत्प्रशमायत्तं । तं विना वंचिता वयं ॥ ४९ ॥ न कषायात्तचित्तस्य ।
स्यात्तपोऽपि फलप्रदं ॥ अंतर्वह्नि वसंतोऽपि । किं नु पल्लवति द्रुमं ॥ ५० ॥ एवं ते शममापन्ना ।
वव्रिरे केवलश्रिया ॥ क्रमाद्वक्रमानंचु—र्गतिं पंचापि पंचमीं ॥ ५१ ॥ यन्नागदत्तस्य मुनेर-
नेकदा—भ्रतोऽपि तेषां च तपस्यतामपि ॥ इयान् विशेषः किल केवलश्रिया । चक्रे तदेत
त्प्रशमस्य जृंभितं ॥ ५२ ॥ इत्युपदेशचिंतामणौ कषायजये नागदत्तमुनिकथा. ॥

तदेवमुक्तः कषायनिग्रहरूपः संयमः. अथ पंचेंद्रियनिग्रहरूपं तं प्रस्तावयन्नाह—

॥ मूलम् ॥—अकसाइत्तं इच्छइ । जइ ता कुण इंदियाण निग्गहणं ॥ मुत्तूण रागदो-
से ॥ पंचसु सद्दाइविसएसु ॥ ६७ ॥ व्याख्या—हे चारित्रिन्! यदि त्वमकषायत्वमिच्छसि,
तदा कुरु इंद्रियाणां श्रोत्रनेत्रजिह्वाघ्राणस्पर्शानां निग्रहं. कथमित्याह—पंचसु शब्दादिषु
शब्दरूपरसगंधस्पर्शेषु तद्विषयेषु रागद्वेषौ मुक्त्वा. अयं भावः—यदा वेणुवीणावनिताव

लयादीनां शुभं, काककरनचूकेंघरट्टादीनां त्वशुभं शब्दमाकर्ण्य, विभूषितहयहस्तिहरिणा- क्षीणां शुभं, वृद्धकुष्टिकुणपादीनां त्वशुभं रूपं निरीक्ष्य; कर्पूरागुरुचंदनादीनां शुभं, मलमूत्रमृतगात्रादीनां त्वशुभं गंधमाघ्राय, मधुमत्स्यंडीमोदकादीनां शुभं, रूक्षपर्युषितान्नक्षारजलादीनां त्वशुभं रसमास्वाद्य, तरुणीतूलिकाडुकूलादीनां शुभं, इपलकंटककर्करादीनां त्वशुभं स्पर्शमनुभूयेष्टमेतन्ममेति रागः; अनिष्टमेतन्ममेति द्वेषश्च नोपजायते, तदा क्रमेण श्रोत्रादींद्रियनिग्रहो भवति. एतेषु निगृहीतेषु कषाया निग्रहीता एव, तन्मूलत्वात्कषायाणां. तथाहि—अनिष्टेष्विंद्रियार्थेषु गोचरं गतेषु क्रोधः, प्राप्तसर्वेंद्रियसुखस्य च नान्यो मत्तः सुखीत्यभिमानः, इंद्रियार्थसाधनस्य धनस्य वार्जनाय मायालोभौ प्रादुर्भवतः. जितेंद्रियस्य च निर्हेतुकत्वात्कथं नाम क्रोधादयः प्रवर्तेरन्? ततः कषायजयमिच्छता पूर्वमिंद्रियजयः कार्य इति तत्वं. ॥ ६७ ॥ अथेंद्रियजयस्य दुष्करत्वमाह—

॥ मूलम् ॥—हणइ रणंसि अरिणो । अरिणसेणंपि जुअवलेण जओ ॥ पिंकत्ये-पंचरिक्त । निहणेडं सोवि किंवुत्र ॥ ६८ ॥ व्याख्या—कश्चिद्भटो भीमनागेंद्रादिहरिशिखरिशि-

खरानुकारिकरिनिकरां जलधिकल्लोललोलतरंगत्तुरंगसंयतां, चंचलश्रोसादप्रतिमपृथुलरथसम-
दंडुःसंचरां, निजबलसमुच्छलत्सुजटकोटिकोलाहलवाचालितसकलदिग्वलयां, निशितनखा-
रिपरिघपट्टिशप्रमुखप्रहरणप्रस्थापितपरप्राणामरीणां सेनामपि जुजबलेनारीणोऽखिन्नःसन् हं-
ति, सोऽपि पिंडस्थान् पंचरिपूनिंड्रियलक्षणान्निहंतुं क्लीबः कातर इव चेष्टते. ॥ ६८ ॥ अ-
थेंड्रियनिग्रहोपायमाह—

॥ मूलम् ॥—सव्वत्थ अहयदप्पा । इंदियसप्पा न तं परिजवंति ॥ हिययम्मि जस्स

जगइ । इय अणुसिट्ठिमहामंतो ॥ ६९ ॥ व्याख्या—सुगमा, तामेवानुशिष्टिमाह—

॥ मूलम् ॥—परिमियमाउ जुवण—मसंठियं वाहियाहियं देहं ॥ परिणइविरसा वि-

सया । अणुरज्जसि तेसु किं जीव ॥ ७० ॥ व्याख्या—यदा कस्यचित्साधोर्भुक्तजोगस्य पूर्व-
क्रीडितस्मरणादिना, इतरस्य च कुतूहलीतया इंड्रियाण्युच्छृंखलीजवंति, तदा स एवमात्मा-
नमनुशास्ति, गाथार्थः सुगम एव. ॥ ७० ॥ विषयाणां वैरस्यमेव जावयति—

॥ मूलम् ॥—धम्मधणवहारिणं । अणेगजवलक्खदुक्खकारिणं ॥ विसयाण अरीणं पि-

थ। को मऽमं देइ अवयासं ॥ ३१ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, न वरं. अवयासंति 'अवकाशं' ॥ ॥ ३१ ॥ अथ पूर्वानुभूतदिव्यसुखस्मरणं हि करुणेषु (तुच्छेषु) मनुष्यभोगेषु वैराग्यं जनयतीति तद्व्याख्यानमाह—

॥ मूलम् ॥—बहुलक्खणो तरुणो । चिरागउ सह मणाणुकूलाए ॥ भज्जाए पंचविसए । भुंजंतो जं लहइ सुक्खं ॥ ३२ ॥ तो वंतराण सुक्खं । णंतगुणं भवणवासियं तत्तो ॥ तो जोइसाण वेमा-णियाण कमणो अणंतगुणं ॥ ३३ ॥ व्याख्या—इह मनुष्यलोके तरुणो युवा पंच विषयान् शब्दादीन् भुंजानो यत्सौख्यं लभते, तरुणस्याप्येकाकिनो न तादृग्मनोविनोदः स्यादित्याह–भार्यया, सापि यदि अयोग्या, तदा कुतो रतिरित्याह–मनोऽनुकूलया, तस्यापि दारिद्र्ये क्व सौख्यमित्याह—लब्धधनः, एवंविधोऽपि सततं गृहावस्थायितया न तादृग्मान्यः स्यादित्याह—चिरागतः. अयं भावः—कश्चिद्युवा देशांतरे षोडश वर्षाणि स्थित्वा तत्रोपार्जितप्रभूतद्रव्यः स्वस्थानमायातः स्नातः सरससद्रशनद्रव्यभोजनजनिततृप्तिः

सत्यागसगनमात्रगशृंगारया, कामोपचारचतुरया, वयोवैभवनविलासादिगुणग्रामसमग्रया. चिरमिलनोत्कंठासंवर्धितस्नेहग्रहिलया महिलया सह स्वेच्छया पंचविधान् विषयानुपभुंजानो यत्सौख्यमनुभवति, ततस्तस्मात् सौख्याद्विविधं अल्पर्द्धिकमहर्द्धिकादिकमंतरं येषां ते व्यंतराः पिशाचादयस्तेषां सौख्यमनंतगुणं. ततस्तस्माद्व्यंतरसौख्याद्भवनेषु बहिर्वृत्तेष्वंतश्चतुरस्रेष्वधः पुष्करकर्णिकासंस्थानेषु वसंतीत्येवंशीला भवनवासिनो नागकुमारादयोऽसुरकुमाराणां प्रायेणावासेष्ववस्थानात्. आवासाश्च कायमानस्थानीया महामंडपास्तेषां सौख्यमनंतगुणं. ततोऽसुरकुमाराणां सौख्यमनंतगुणमित्यनुक्तमपि बोधव्यं. ततो द्योतयंति स्वशिरोमुकुटाग्रवर्तिभिः स्वमंडलकल्पैश्चंद्रादिचिह्नैर्जगदीति ज्योतिषश्चंद्रादयः, तेषां सौख्यमनंतगुणं, तस्मात् ज्योतिःसौख्याद्विविधं मन्यंते भुज्यंते पुण्यवद्भिरिति विमानानि. तेषु भवा वैमानिकाः कल्पोपपन्नादयस्तेषां सौख्यमनंतगुणं चंद्रप्रज्ञप्त्याद्यागमेषु प्रतिपादितं, तच्च त्वया हे आत्मन् अनंतशोऽनुभूतं. यदागमः—सोहम्मीसाणेसुणं कप्पेसु सव्वे पाणा, सव्वे भूया, सव्वे जीवा; सव्वे सत्ता पुढविकाइयत्ताए जाव वणस्सइकाइयत्ताए देवत्ताए देवित्ताए. आसणसयणजा

एगंमोवगरणत्ताए उववनपुव्वा, हंता गोयमा! असइं अदुवा अणंतखुत्तो सेसेसु कप्पेसु, एवं चेव नवरं नो चेवणं देवित्ताए जाव गेविज्जगा अणुत्तरोववाइएसुवि, एवं चेव नो चेवणं देवत्ताए देवित्ताएत्ति. ॥ ९३ ॥ ततश्च—

॥ मूलम् ॥—जाइतिएहिं दिव्वेहिं । तुह न जोगेहिं पसमिया तिह्ला ॥ सा कह समिही माणु—सएहिं तुच्छेहिं कलुणेहिं ॥ ९४ ॥ व्याख्या—सुगमा, न वरं तुच्छैः क्षणिकत्वादल्पैः, करुणैर्मानुष्यशरीरिणां मलमूत्रादिमयत्वाज्जुगुप्सनीयैः, उक्तं च स्थानांगे—सिंगारा कामा देवाणं, कलुसा कामा मणुस्साणं, बीभच्छा कामा तिरिक्खजोणीयाणं, रुद्दा कामा नेरईयाणं. सूक्तं चात्र, किंच—

॥ मूलम् ॥—विसएसु सुहं पिच्छसि । न उ नरयं जीव कंडरीउव्व ॥ जह मुद्धाए मच्छो । पिच्छइ मंसं न उण वडिसं ॥ ९५ ॥ व्याख्या—सुगमा, नवरं वडिशं मत्स्यबंधनं गलिकेति प्रसिद्धं. ॥ ९५ ॥ कंडरीककथानकं यथा कंडरीककथा—

भूत् ॥ १ ॥ तत्रोद्याने सुभूभागे । वर्द्धमानो जिनेश्वरः ॥ अन्यदा पुण्यदानाय । सोल्लासः
समवासरत् ॥ २ ॥ प्रज्ञोवर्षियामृतैः शांत-भवतापः क्ष्मापतिः ॥ महासालेऽनुजे राज्य—
श्रियं सालो न्यधित्सत ॥ ३ ॥ उत्के संयमराज्याय । तस्मिन् राज्यमगृह्णति ॥ आहूयामा-
स कांपिल्या-द्भागिनेयं स गागलिं ॥ ४ ॥ तस्मै प्रदत्तराज्योऽथ । श्रीवीरचरणांतिके ॥ प्रा-
व्राजीत्सानुजन्मासौ । साध्वाचारमबुद्ध च ॥ ५ ॥ अन्यदा मगधदेशा-च्चंपापुरींप्रति ॥
तान्भ्यां व्यज्ञप्यत स्वीय—ज्ञातीन् वंदयितुं जिनः ॥ ६ ॥ श्रीगौतमं पुरस्कृत्य । जगदीश-
निदेशतः ॥ जग्मतुः पृष्ठचंपां तौ । महर्षी हर्षशालिनौ ॥ ७ ॥ समं मात्रा यशोमत्या । पित्रा
पिठरजूनुजा ॥ गागलिः सपरिवारं । ववंदे गौतमं गुरुं ॥ ८ ॥ श्रीगौतमरवेर्गोभि-र्बोधिता-
च्चित्तपंकजात् ॥ भवाशाभ्रमरी तेषां । त्रयाणामपि निर्ययौ ॥ ९ ॥ पुत्रप्रदत्तराज्यश्रीः । पि-
तृभ्यां सह दुर्वहां ॥ महाव्रतधुरां वोढुं । नाजवद्गागलिर्गलिः ॥ १० ॥ कलभैरिव यूथेशः ।
पंचभिस्तैः समन्वितः ॥ कृतकृत्यस्ततो नंतु । श्रीवीरं गौतमोऽचलत् ॥ ११ ॥ धन्या वयम-
मी येषां । संपन्नो गुरुरीदृशः ॥ इति भावनया प्रापु-र्ज्ञानं ते पंच-पंचमं ॥ १२ ॥ न गंती-

चि ।.४ ४

रा गुरुमपि । स्वं ते ज्ञानमजिज्ञपन् ॥ रहो लब्धं निधानं हि । प्रकाशयति कः सुधीः ॥१३॥
प्राप्ताः समवसरणं । ते सुरासुरपूजितं ॥ प्रभुं प्रदक्षिणीचक्रु—र्नयज्ञा गुरुणा सह ॥ १४ ॥ ते
स्वामिनमनत्वैवा—सीनाः केवलिपर्षदि ॥ नैते नीतिं विदंतीति । गौतमेन वितर्किताः ॥ १५ ॥
जगौ स्म गौतमो ज्ञान—हीनानां च तपोधनाः ॥ न निःस्वानामिवाढ्येषु । युक्ता केवलिषु
स्थितिः ॥ १६ ॥ जगदे जगदीशेन । गौतमो गौतमोचिदा ॥ आशातयसि किं वत्स । केव-
लज्ञानिनो ह्यमून् ॥ १७ ॥ शिष्याणां केवलं श्रुत्वा । चिखिदे गणाग्रणीः ॥ तद्युक्तं स्वस्व-
भुक्तेन । जनः सर्वोऽपि तृप्यति ॥ १८ ॥ ज्ञानं प्रापुरमी राज्य—भुजः स्वल्पदिनव्रताः ॥ चि-
रव्रतोऽपि नाहं तु । विममर्शेति गौतमः ॥ १९ ॥ सभायामादिदेशाथ । नाथस्तस्य समाधये
॥ भूचरोऽष्टापदं गंता । यः स तद्भवसिद्धिभाक् ॥ २० ॥ तत श्रुत्वा गौतमो व्योम्ना—ऽचा-
सीदष्टापदंप्रति ॥ लूतातंतून् करे धृत्वा । दिनकृत्करपद्य या ॥ २१ ॥ इतश्चाष्टापदोपांते ।
संति काननवासिनः ॥ कौडिन्यदत्तशैवाल—नामानस्तापसास्त्रयः ॥ २२ ॥ एकद्वित्र्युपवासा-
दि तपस्तेषां यथाक्रमं ॥ पारणं च फलैः शुष्क—दलैर्नीरसशैवलैः ॥ २३ ॥ तापसानां श-

तान्येके–कस्य पंच परिछदे ॥ शुश्रुवुस्तेऽपि देवेभ्यो । व्योम्न तद्वारजाावत ॥ २४ ॥ शक्ति-
निजामजानाना–स्त्रयस्ते मोक्षकांक्षिणः ॥ तं तुंगशृंगमारोढु–मारजंत गिरीश्वरं ॥ २५ ॥ ए-
कद्वित्रिपु सोपाने–ष्वारूढानां तपोबलात् ॥ तेषां शक्तिः क्रमात् क्षीणा । स्वद्यतैलेव दी-
पिका ॥ २६ ॥ तत्र स्थित्वा गुणस्तोम–हारिणां व्योमचारिणां ॥ ते श्रीगौतममालोक्यपा—
लोचयांचक्रिरे मिथः ॥ २७ ॥ एप स्थूलः कथं तूल–लीलया प्लवतेंवरे ॥ यद्दिवा त्रुटिते श-
क्ति—रनेन तपसैव नः ॥ २८ ॥ अमुमेव गुरुं कुर्मो । येन सिद्धिं लजामहे ॥ एवं प्रजल्प-
तां तेपा–मारुरोह गिरिं गुरुः ॥ २९ ॥ त्रिगव्यूतोन्नये तत्र । चैत्ये नरतकारिते ॥ इंद्रभू-
तिरवंदिष्ट । चतुर्विंशतिमर्हतां ॥ ३० ॥ अशोकपादपस्याधो । दिश्यैशान्यां जिनौकसः ॥
शिलापट्टे विशश्राम । स्वामी तीर्थोपवासकृत् ॥ ३१ ॥ तदा तत्रागतः श्रीदः । सह सामानि-
कैः सुरैः ॥ जिनपूजां तनोतिस्म । जक्त्या शक्त्या च पूर्णया ॥ ३२ ॥ अष्टापदं समारूढं ।
जीवंतं साधुकुंजरं ॥ तं निरीक्ष्य दधच्चित्रं । व्यमृशन्नरवाहनः ॥ ३३ ॥ जिनयात्रार्थमेताना–
मत्र श्रीगौतमेक्षणात् ॥ बजूव द्विगुणो लाजो। व्यवसायं विनापि नः ॥ ३४ ॥ वंदित्वा धन-

रा गुरुमपि । स्वं ते ज्ञानमजिज्ञपन् ॥ रहो सव्वं निधानं हि । प्रकाशयति कः सुधीः ॥१३॥
प्राप्ताः समवसरणं । ते सुरासुरपूजितं ॥ प्रभुं प्रदक्षिणीचक्रु-र्नयज्ञा गुरुणा सह ॥ १४ ॥ ते
स्वामिनमनत्वैवा-सीनाः केवलिपर्षदि ॥ नैते नीतिं विदंतीति । गौतमेन वितर्किताः ॥ १५ ॥
जगौ च गौतमो ज्ञान-हीनानां च तपोधनाः ॥ न निःस्वानामिवाढ्येषु । युक्ता केवलिषु
स्थितिः ॥ १६ ॥ जगदे जगदीशेन । गौतमो गौतमोचिदा ॥ आशातयसि किं वत्स । केव-
लज्ञानिनो ह्यमून् ॥ १७ ॥ शिष्याणां केवलं श्रुत्वा । चिखिदे यन्त्रणामणीः ॥ तद्युक्तं स्वस्व-
भुक्तेन । जनः सर्वोऽपि तृप्यति ॥ १८ ॥ ज्ञानं प्रापुरमी राज्य-भुजः स्वल्पदिनव्रताः ॥ चि-
रव्रतोऽपि नाहं तु । विममर्शेति गौतमः ॥ १९ ॥ सभायामादिदेशाथ । नाथस्तस्य समाधये
॥ भूचरोऽष्टापदं गंता । यः स तद्भवसिद्धिभाक् ॥ २० ॥ तत् श्रुत्वा गौतमो व्योम्ना-ऽचा-
लीदष्टापदं प्रति ॥ लूतातंतून् करे धृत्वा । दिनकृत्करपद्य या ॥ २१ ॥ इतश्चाष्टापदोपांते ।
संति काननवासिनः ॥ कोडिन्यदत्तशेवाल-नामानस्तापसास्त्रयः ॥ २२ ॥ एकद्व्युपवासा-

४- तान्यैकें—कस्य पंच परिछदे ॥ शुश्रुवुस्तेऽपि देवज्या । व्याम्नि तद्वीरजापितं ॥ २४ ॥ शक्ति
भा.४ निजामजानाना—स्रयस्ते मोक्षकांक्षिणः ॥ तं तुंगशृंगमारोढु—मारजंत गिरीश्वरं ॥ २५ ॥ ए-
३५ कद्वित्रिपु सोपाने—ष्वारूढानां तपोवलात् ॥ तेपां शक्तिः क्रमात् क्षीणा । स्वल्पतैलेव दी-
पिका ॥ २६ ॥ तत्र स्थित्वा गुणस्तोम—हारिणां व्योमचारिणां ॥ ते श्रीगौतममालोक्या—
लोचयांचक्रिरे मिथः ॥ २७ ॥ एप स्थूलः कथं तूल—लीलया प्लवतेंवरे ॥ यदित्रा त्रुटिते श-
क्ति—रनेन तपसैव नः ॥ २८ ॥ अमुमेव गुरुं कुर्मो । येन सिद्धिं लजामहे ॥ एवं प्रजल्प-
तां तेपा—मारुरोह गिरिं गुरुः ॥ २९ ॥ त्रिगव्यूतोन्नये तत्र । चैत्ये जरतकारिते ॥ इंद्रभू-
तिरवंदिष्ट । चतुर्विंशतिमर्हतां ॥ ३० ॥ अशोकपादपस्याधो । दिश्यैशान्यां जिनौकसः ॥
शिलापट्टे विशश्राम । स्वामी तीर्थोपवासकृत् ॥ ३१ ॥ तदा तत्रागतः श्रीदः । सह सामानि-
कैः सुरैः ॥ जिनपूजां तनोतिस्म । जक्त्या शक्त्या च पूर्णया ॥ ३२ ॥ अष्टापदं समारूढं ।
जीवंतं साधुकुंजरं ॥ तं निरीक्ष्य दधचित्रं । व्यमृशन्नरवाहनः ॥ ३३ ॥ जिनयात्रार्थमेतानां—
मत्र श्रीगौतमेक्षणात् ॥ वजूव द्विगुणो लाजो । व्यवसायं विनापि नः ॥ ३४ ॥ वंदित्वा धन-

वां ॥ कयाचिच्चिंतया यद्वा। जगवन् दृश्यते कृशः ॥५६॥ गुरवोऽथ जगुर्नित्यं । तपः कुर्वं म-
हात्मन्निः ॥ कथं तार्यो भवांभोधि-रिति चिंतापि शाश्वती ॥५७॥ पुनरस्य कृपे रोगे-र्जग्रसे
प्रासुकाशिनः ॥ निरौपधं वपुर्गेह-मनाथमिव तस्करैः ॥ ५८ ॥ पितृप्रायो यतिजन-स्यान्य-
धाद्वसुधाधवः ॥ उपेक्ष्यते प्रज्ञोवह्नि-स्फुलिंग इव नामयः ॥ ५९ ॥ तपस्तावज्जपस्ताव-त्ता-
वद्धर्मो गुणा अपि ॥ यावत्पतति नात्मायं । डुःसाध्यव्याधिसंकटे ॥ ६० ॥ धर्मः स्याद्वृते
देहे । रक्ष्यते तेन तद्बुधैः ॥ तदादिशत येनैवं । साधुमुल्लाघयाम्यहं ॥ ६१ ॥ कंकरीक-
मयादिक्षद् । गुरराजः सगौरवं ॥ चिकित्सय वपुः साधो । त्वंधोराशां च पूरय ॥ ६२ ॥ गु-
र्वाज्ञया समं त्वाभ्रा । गतोन्तर्नगरं मुनिः ॥ अंतिके राजसौधस्य । तस्थौ सद्मनि पुष्कले ॥
॥ ६३ ॥ अगदैरगदंकारा । आदिष्टा अवनीभुजा ॥ तं लघूल्लाघयांचक्रु-र्गुरवश्चान्यतो ययुः
॥ ६४ ॥ अंतरांतःपुरं तत्त-द्भक्ष्यग्रहणलंपटः ॥ पुष्टो बभूव देहेन । प्रमादेन च स क्रमात्
॥ ६५ ॥ सातगौरवतः क्षीणा-मपि ग्लानिमियेप सः ॥ स्थानवासाय मिष्टान्ना-शनाय प्रति-
भूरियं सा ॥ ६६ ॥ वर्षःप्रवर्षणे राज्ञा । प्रेरितोऽपि गुरून् प्रति ॥ वार्तामपि विहारस्य । अ-

भा.४ ३९

दृधौ गलिवन्न सः ॥ ६७ ॥ तमथो पृथिवीनाथो । बलेनापि व्यहारयत् ॥ श्रावका अंकुशायंते । यतीनां हि प्रमादिनां ॥ ६८ ॥ आसाद्य कंचन ग्राम–माश्रितः स्थपुटां कुटीं ॥ लेभे पर्युषितं रूक्षं । भैक्षं भिक्षाकृते मुनिः ॥ ६९ ॥ प्रजावतीरसवती–रसग्रंसनलालसः ॥ ईक्षुकीट इवारिष्टे । नक्के तस्मिन्न सोऽतुपत् ॥ ७० ॥ स दध्यिवान् क तत्सौधं । सस्नेहाः श्रात्रिकाः क ताः ॥ क सा रसवती सर्व । दुष्टदैवेन हृरितं ॥ ७१ ॥ यस्मादिह नवे कष्टं । किं परत्र सुखं ततः ॥ विद्वांसोऽपीति किं तत्र । व्रते रज्यंति जंतवः ॥ ७२ ॥ अलं व्रतेन राज्यांश–मादास्येऽहं पुनर्निजं ॥ इति निश्चित्य स व्रात्यो । ववले कवलेच्छया ॥ ७३ ॥ प्रातः पुर्या उपवनं । वनपालेन भूपतिं ॥ स्वागमं ज्ञापयामास । कंडरीकः स निस्त्रपः ॥ ७४ ॥ वज्रपातमिव श्रुत्वा । बंधोराकस्मिकागमं ॥ तमभ्यगान्नृपः साकं । सचिवैः शुचिवेषभाक् ॥ ७५ ॥ उपधिं चौरवद् वृक्ष–शाखायामवलंबितं ॥ लुठंतं शाद्वले तं च । स लुलोके लुलायवत् ॥ ॥ ७६ ॥ मन्येऽसौ सर्वथोत्तीर्ण–श्चेताश्चारित्रपर्वतात् ॥ स्तुत्यस्तथापि स्तुत्या हि । कदाचिद्भजते त्रपां ॥ ७७ ॥

॥ ९९ ॥ संनिकृष्टादथो गोष्टात् । प्रभुरेकं पतद्ग्रहं ॥ आनयत्पायसंपूर्णं । दुर्लभं तादृशां द्विं किं ॥ १०० ॥ कृष्णचित्र इव क्षिप्ते । पात्रे तत्रेंद्रभूतिना ॥ स्वदक्षिणकरांगुष्ठे । न पाय-समदृश्यत ॥ १ ॥ शिष्यव्रातं कणोहत्या-स्त्वमुजद्वसुभूतिजः ॥ व्याधाच्च पारणं स्वेन । सा-वशेषेण तेन सः ॥ २ ॥ ध्यायँल्लब्धिं गुरोर्भुक्त्वा । शेवालः प्राप केवलं ॥ सत्यं लाजकरो जडे । स हि तस्य गणाधिपः ॥ ३ ॥ प्राकारपुष्पप्रकरा-दिकां वीरजिनेशितुः ॥ श्रियमालो-क्य दत्तोऽपि । वने केवलसंविदा ॥ ४ ॥ लोकोत्तरस्फुरद्रूपं । साक्षाद्वीक्ष्य जगत्प्रभुं ॥ आ-नेच पंचमं ज्ञानं । कौडिन्यः सपरिच्छदः ॥ ५ ॥ प्रभुं प्रदक्षिणीकृत्य । यांतः केवलपर्षदं ॥ गौतमेन न्यषेध्यंत । ते सुवत्सलया धिया ॥ ६ ॥ दधानो वनवासित्वा-त्तेषु मुग्धमृगभ्रमं ॥ सोऽज्ञापि प्रभुणा वत्स । किं केवलिषु कुप्यसि ॥ ७ ॥ निशम्य केवलं तेषां । केवलं शोक-मावहन् ॥ वीरेणोचे स किं जैनी । वाक् तथ्या वितथाथवा ॥ ८ ॥ तथ्या चेत्तर्हि किं ध-न्य । मत्तिरं नानुमन्यसे ॥ आवामंते भविष्याव-स्तुल्याविति पुरातनीं ॥ ९ ॥ चतुर्धाः स्युः

गौतमोऽमोदत प्रोक्त–मेतत्सर्वं प्रसंगतः ॥११॥ इताह
मम ते ज्ञान–मिति वीरगिरा गुरुः ॥ चिराय चारित्रमवाप्य चारु । को या-
तुष्टयति कंडरीक–राजस्य सम्यक् चरितं निशम्य ॥
ति मोहं विषयेषु विद्वान् ॥ १२ ॥ इत्युपदेशचिंतामणिटीकायां कंडरीककथा. ॥

तदेवं विषयगृद्धानां नरकनिपातं निध्यायाथ विशेषवैराग्याय तद्दुःखानि विभावयति–

॥ मूलम् ॥—सव्वो पुग्गलकाओ । सव्वं जलनिहिजलं च संमिलियं ॥ न हु नारयाण सक्कइ । खुहं पिवासं उवसमेउं ॥ ३६ ॥ व्याख्या—सर्वस्त्रैलोक्योदरविवरवर्ती घटपटत्वन-वनादिपरिणामेन परिणतोऽपरिणतो वा पुद्गलकायो मूर्तद्रव्यराशिः संमिलितः समुदितः, तथा सर्वमसंख्येयानां जलनिधीनां जलं च संमिलितं, नैव नारकाणां क्षुधां पिपासां चो-पशमयितुं शक्नोति. अयं भावः—यदि कदाचिदसत्कल्पनया नारकाः सर्वं पुद्गलकायं, स-र्वं च जलं युगपदभ्यवहरंति, तथापि तेषां क्षुत्तृष्णे न शाम्यतः. एवं नाम ते नित्यं क्षुधि-तास्तृषिताश्च वर्तंते, इति. उक्तं च जीवाभिगमे–इमीसेणं भंते रयणप्पभाए पुढवीए नेरइ-या केरिसं खुहं पिवासं पच्चणुभवमाणा विहरंति? गोयमा! एगमेगस्सणं रयणप्पभापुढवी-

नेरइयस्स असब्भावपठ्ठवणाए सवोदही वा सवपुग्गले वा आसगंसि पखिविज्जा, नो चेव णं से रयणप्पभाए पुढवीए नेरईए तिचेवासिया वितछेवासिया परिसयणं गोयमा! रयणप्पभाए पुढवीए नेरइया खुहं पिवासं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति. एवं जाव अहे सत्तमाए त्ति. ॥ ७६ ॥ अन्यच्च—

॥ मूलम् ॥–जे उह्नवेइया तत्थ । ते य इहं लोहगारअगणिंमि ॥ खित्ता चंदणसित्ताव। तावमणिंति सव्वंपि ॥ ७७ ॥ व्याख्या—तत्र तेपु नरकेपु ये नैरयिका उष्णवेदकाः संति, तआद्ये नरकत्रये सर्वेपु नरकावासेपु, चतुर्थे च भूयस्सु नरकावासेपु, पंचमे च स्वल्पेपु तेपु नैरयिकाः शीतयोनावुत्पद्य मुहूर्तात्परत उष्णक्षेत्रं संक्रांता उष्णां वेदनां वेदयंति. ते उष्णवेदना नारका असत्कल्पनया तत उध्धृत्य इह मनुष्यलोके लोहकाराणां, उपलक्षणात् कांस्यकृतादीनां चाग्नौ क्षिप्यंते, क्षिप्ताः संतस्तत्क्षणाच्चंदनक्षिप्ता इव, उपलक्षणात् कदलीदलवीज्यमाना इव सर्वमपि प्राक्तनं तापमपनयंति, एवं नाम तत्र नेरुष्णवेदना अनुभूयंते,

वागमे—असब्भावपठ्ठवणया उसिणवेयणिज्जेहिंतो नरएहिंतो नेरइए उवट्टिए

वि- समाणे जाइं इमाइं मणुस्सलोए भवंति अगणिकाय ... जाइं समजोईभूयाइं फुल्लकिंसुयसमाणाइं जा-
भा.४ वा कवेल्लागराणि वा जाव जंतवाडचुल्ली वा, तत्ताइं समजोईभूयाइं फुल्लकिंसुयसमाणाइं जा-
५४ लासहस्साइं पमुच्चमाणाइं अंतो हूहूयमाणाइं चिट्ठंति ताइं पासइ पासइ ताइं उग्गहइ उ-
ग्गहइ, सेणं तत्थ उण्हंपि पविणिज्जा, तण्हंपि खुहंपि जरंपि दाहंपि पविणिज्जा निद्दाइज्ज
वा पयलाइज्ज वा सइं वा धिइं वा रइं वा मइं वा उवलभिज्जा सीए सीयभूए सायासुख-
बहुलेयावि विहरिज्जत्ति ॥ ७७ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—जेसीयनारया ते। इह हिमकुंडम्मि माहरयणीए ॥ सुत्ता निवायगि-
हिव। सीयमवणिंति तक्कालं ॥ ७८ ॥ व्याख्या—इह चतुर्थ्यां नरकपृथ्व्यां स्वल्पेषु, पंच-
म्यां च प्रभूतेषु अधस्तन्योर्नरकपृथ्व्योः सर्वेष्वपि नरकावासेषु नारका उष्णयोनावुत्पद्य मु-
हूर्तात्परतः शीतक्षेत्रं संक्रांताः शीतवेदनां वेदयंति. ते शीतवेदका नारकास्तत उद्धृत्यास-
त्कल्पनया इह मनुष्यलोके माघमासस्य रजन्यां रात्रौ हिमकुंडे स्थाप्यंते, ततस्ते तत्र स-
न्निहितज्वलल्लोहशकटीके दत्तकपाटसंपुटे निर्वातगृह इव सुप्तास्तत्कालं शीतमपनयंति. उ-

क्तं च तत्रैव—गोयमा! असप्भावपठवणाए सीयवेयणेहिं तो नेरइएहिंतो नेरइए उवट्टिए समाणे जाइं इमाइं इह मणुस्सलोए जवंति, तं जहा—हिमाणि वा, हिमपुंजाणि वा, हिमपडलाणि वा; हिमकूडाणि वा, ताइं पासइ पासइ ताइं उग्गहइ उग्गहइ. से णं तत्थ सीअंपि पविणिज्जा, खुहंपि पविणिज्जा, जाव उसिणे उसिणभूए सायासुखबहुलेयावि विहरिज्जत्ति. ॥ ७० ॥ अथोपसंहारमाह—

॥ मूलम् ॥—किं बहुणा अवरकयं । खित्तजवं नारयाण जं दुक्खं ॥ तं जाणंतोवि जिणो । न सक्कए कहिउमवस्स ॥ ७१ ॥ व्याख्या—किं बहुनोक्तेन? स्वल्पाक्षरैरेव तावद्धर्म.. नारकाणामपरैः परमाधार्मिकैः प्राग्जववैरिभिर्देवनारकादिभिर्वा कृतं अपरकृतं, तथा क्षेत्रानुभावाद्भवतीति क्षेत्रभवं च यद्दुःखं, तत्रापरकृतं कुंभीपचनभ्राष्ट्रभर्जनवैतरण्यवतरणासिपत्रवननयनसर्वलोहरथवाहगृध्रपक्षिभक्षणव्योमोच्छालनत्रिशूलवेधनोष्णवालुकालोलनकरचरणकर्त्तनपट्टिशविदारणविरूपत्नापणादिकं, क्षेत्रजं तु कुणपादपि दुर्गंधायां, कुहूरा-

[illegible] च. तत्र क्षेत्रजव सततमपि नरकपृथ्वी[illegible] षष्टि·
नि नित्यक्षुधित्वं, अनिष्टाहारोच्छ्वासत्वं च. तत्र क्षेत्रजव सततमपि नरकपृथ्व्या[illegible] षष्टि·
I.४ नित्यक्षुधित्वं, अनिष्टाहारोच्छ्वासत्वं च. तत्र क्षेत्रजव सततमपि नरकपृथ्व्या[illegible]

मेव यावदत्र परस्परकृता वेदना, तत्त्वतः परकृतैवेति न पृथगभिहिता. तत्तेषां दुःखं जिनः

७ केवली सर्वज्ञतया जानन्नप्यन्यस्य कथयितुं न शक्नोति. आयुषः परिमितत्वाद्वाचः क्रमव·

तित्वाच्च. ततो यदि जिनोऽपि वक्तुं न शक्तस्ततः कथमस्मादृशैस्तदुच्यतेति गाथार्थः ॥७९॥

अथ प्रकृतमाह—

॥ मूलम् ॥—इय चिंतंतो नारय-दुहाइं तक्कारणेसु विसएसु ॥ अणुरायमबंधंतो । जि·

इंदिओ नणु मुणि होइ ॥ ८० ॥ व्याख्या—उत्तानार्था. तदेवमुक्त इंद्रियजयरूपः संयमः,

संप्रति गुप्तित्रयात्मकं तं विवक्षुराह—

॥ मूलम् ॥—मणवयणकायजोगा । सुसंवुडा तिन्नि हुंति गुत्तीओ ॥ दिंति किर दु·

प्पउत्ता । एए दुक्खोहमक्खोहं ॥ ८२ ॥ व्याख्या—युज्यंते इति योगा मनोवचनकायलक्ष·

णाः, सुष्टु आगमोक्तविधिना संवृत्ता अकुशलकर्मभ्यो निवर्तिताः कुशलकर्मणि प्रवर्तिता इ·

त्यर्थः, त्रयो गुप्तयो भवंति. तत्र मनसः सुसंवृतत्वं मनोगुप्तिः, वचनस्य सुसंवृतत्वं वचनगु·

प्तिः, कायस्य सुसंवृतत्वं कायगुप्तिरिति. असंवृतत्वे प्रत्यपायमाह—किलेत्यागमोक्तौ, एते योगा दुःप्रयुक्ताः संतोऽक्षोभं दुर्निरोधं दुःखौघं ददाति. ॥ ८२ ॥ तत्र पूर्वं मनोगुप्तिमभिधित्सुर्मनसः प्राधान्यमाह—

॥ मूलम् ॥—कम्माण वंधमुक्खो । जं अणुयत्तंति मणपरीणामं ॥ तम्हा मणजोगुच्चिय । गुरुउ तिएहंपि जोगाणं ॥ ८१ ॥ व्याख्या—यस्मात्कारणादष्टानामपि कर्मणां वंधमोक्षौ अन्वयव्यतिरेकाभ्यां मनस एव परीणाममनुवर्तेते. तथाहि–मायाविनो दुष्टेन मनसा परस्य विश्वासनार्थं वचसामृतमपि किरतः, कायेन विनयादिकमप्याचरतोऽस्त्येव मायाप्रत्ययः कर्मवंधः. इत्यस्य पुनः सुप्रणिहितमनसः सुनृतं वक्तुकामस्य सहसात्कारादिनाऽसत्यमपि वदतो दयापरिणतस्य च सहसात्कारादिना जीवमपि घ्नतो नास्ति तत्प्रत्ययः कर्मवंधः. यदार्ष–उच्चालियंमि पाए । इरियासमियस्स संकमट्ठाए ॥ वावज्जेज्ज कुलिंगी । मरिज्जंतं जोगमासज्ज ॥ १ ॥ न उ तस्स तन्निमित्तो । वंधो सुहुमोवि देसिउ समए ॥ अणवज्जो य पउगेण । सव्वजावेण सो जम्हा ॥ २ ॥ तस्मान्मनोयोग एव त्रिष्वपि योगेषु

गुरुः प्रधानः. उक्तन्यायेन तस्यैव बंधमोक्षौ प्रत्यंगरंगत्वात्. बाह्यायोगयोस्तु गौणत्वादत एव,
सुस्थचित्तस्य विषयान् गृह्णतोऽपि नास्ति दोष इत्याह—॥ ८१ ॥

॥ मूलम् ॥—गिह्णंतु इंदियाइं । नियनियविसये न कोइ वारेइ ॥ जइ रागदोसकलुसि-
य-मेयं चिय होइ नो चित्तं ॥ ८२ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, अत्र श्लोकः—न शक्यं रूपमद्र-
ष्टुं । चक्षुर्गोचरमागतं ॥ रागद्वेषौ तु यौ तत्र । तौ बुधः परिवर्जयेत् ॥ १ ॥ ८२ ॥ एतदेवाह—

॥ मूलम् ॥—जो तिव्वो कम्माणं । बंधो सो रागदोसनिम्माओ ॥ मायालोभो रागो ।
मच्छरमाणा भवे दोसो ॥ ८३ ॥ व्याख्या—इह प्रकृतिप्रदेशस्थित्यनुभागभेदाच्चतुर्धा कर्मणां
बंधः, तत्र प्रकृतिबंधः कर्मणां ज्ञानावरणादिस्वभावापादनं (१). प्रदेशबंधः स्वात्मप्रदेशावगा-
ढकर्मवर्गणांतर्गताऽभव्यानंतगुणसिद्धानंतगुणहीनपरमाणुनिष्पन्नानंतकर्मस्कंधग्रहणं (२.)
स्थितिबंध. कर्मणामंतर्मुहूर्तादिसप्ततिसागरोपमकोटाकोटिपर्यंतस्थितिविधानं (३). अनुभाग-
बंधः कर्मपरमाणूनां ग्रहणक्षण एव सुखदुःखविपाकहेतुमधुरकटुतिक्तादिरसत्वापादनरूपः
(४). एषु यः कश्चित्तीव्रश्चिरस्थितिकतया कटुरसतया च दुःखविपाकहेतुर्दुरपोहश्च कर्मणां

बंधः, स रागद्वेषनिर्मितो रागद्वेषोपचये उपचीयते, तदपचये त्वपचीयते इत्यर्थः. यद्यपि मिथ्यात्वाविरतिकषाययोगाः सामान्येन बंधहेतवोऽभिहितास्तथापि स्थितिबंधेऽनुभागबंधे च मुख्यतया कषाया एव व्याप्रियंते, मिथ्यात्वादयस्तु तत्सहकारणानि भवंतीत्येवमुच्यंते. यदागमः—जोगा पयडिपएसं ठिइ अणुभागं कसायाउ कुणइत्ति. ननु यदि कषायाः कर्मणां स्थित्यनुभागबंधहेतवस्ततो रागद्वेषयोः किमायातमित्यत्रोच्यते. नैवं, रागद्वेषयोः कषायात्मकत्वात्. तथा चाह—मायेत्यादि, एषु कषायेषु यौ मायालोभौ तौ राग इति व्यपदिश्येते. यौ च मत्सरमानौ क्रोधाहंकारौ तौ द्वेष इति. अयं भावः—प्रीत्यप्रीती हि रागद्वेषयोर्लक्षणं, ततश्च लोभोऽभिष्वंगात्मकत्वात्प्रीतिरूपः, मायामपि किंचिदभिलषन् प्रयुंक्ते, अभिलाषश्च प्रीतिरूप इति, सापि प्रीत्यात्मिका. ततो मायालोभौ प्रीत्यात्मकत्वाद्रागः, तथा क्रोधोऽप्रीत्यात्मकः प्रतीत एव. मानोऽपि परगुणासहनत्वादप्रीत्यात्मकः. ततोऽप्रीत्यात्मकत्वादेतौ द्वावपि द्वेषः. एतत्संग्रहनयमतेनोक्तं. शेषनयविचारस्त्वत्र प्रज्ञापनावृत्तेरवसेयः. ततो रागद्वेषयोः कषायेभ्योऽभिन्नत्वात् कषायकृतौ कर्मणां

स्यिनुजागो रागद्वेषकृतावपि प्रतिपत्तव्यौ. उक्तं च प्रज्ञापनायां-जीवाणं भंते नाणावर-
णिज्जं कम्मं कइहिं ठाणेहिं बंधंति? गोयमा! दोहिं ठाणेहिं, तं जहा-रागेण य दोसेण य.
रागे डुविहे पन्नत्ते, तं जहा-माया य लोभे य. दोसे दुविहे पन्नत्ते, तं जहा-कोहे य
माणे य, इच्चे एहिं चउहिं ठाणेहिं वीरियउवग्गहिएहिं एवं खलु जीवा नाणावरणिज्जं क-
म्मं बंधंति. एवं दंसणावरणिज्जं जाव अंतरायं. ॥ ७३ ॥ अथ रागद्वेषाभिभूतस्य मनसश्च-
पलाद्भुतमालोक्य विस्मित इव प्राह—

॥ मूलम् ॥—लंघइ तरुणो गिरिणो य । लंघए लंघए जलनिहीवि ॥ भमइ सुरासुर-
ठाणे । एसो मणमक्कडो कोइ ॥ ७४ ॥ व्याख्या—एष मनोमर्कटः कोऽप्यपूर्वः, यतो मर्क-
टस्तरूनेव लंघते, मनश्च न केवलं तरूनेव लंघते, गिरींश्च मेर्वादीन् लंघते जलनिधीन् स-
मुद्रानपि लंघते, भ्राम्यति च सुरासुरस्थानयोः स्वर्गपातालयोः, ततोऽपूर्वमेवास्य किमपि का-
पेयमितीह सर्वेष्वपि वस्तुषु प्रायो मर्कटश्चपलतरो भवतीति तद्ग्रहणं ॥ ७४ ॥ अत एवे-
दं डुर्दममित्याह—

॥ मूलम् ॥— जिप्पइ सुहेण वयणं । जिप्पंति सुहेण कायचिट्ठाउ ॥ पण दुज्जेयं अ-
रगय । सुयसारस्सावि मणमिणमो ॥ ७५ ॥ व्याख्या—जीयते सुखेनानायासेन वचनं उ-
त्पुटमीलनेन स्वाध्यायादिना वा. कायचेष्टा अपि सुखेन जीयंते, आसनबंधेन वैयावृत्या-
दिव्यापृततया वा. पुनरिद साक्षादनुभूयमानं मनोगतश्रुतसारस्यापि परिशीलितप्रवचनं-
रहस्यस्यापि मुनेर्दुर्जयं चपलत्वात्. ॥ ७५ ॥ ततस्तज्जयोपायमाह—

॥ मूलम् ॥—ता तस्स थिरीकरणट्ठ-मायरो भावणासु कायव्वो ॥ ता अणुहाउ ज-
ोगा । सुहाउ परं दुष्पाससहा ॥ ७६ ॥ व्याख्या—उत्तानार्था, ता एवमाह—

॥ मूलम् ॥—अधुवाऽसरणेगत्ता-परत्तनर असुइ आसवोवाए ॥ संवरनिज्जरधम्मे ।
लोगं बोहिं च नावेइ ॥ ७७ ॥ व्याख्या—एषा द्वारगाथा व्यक्तार्था. ॥ ७७ ॥ तत्र पूर्व-
मधुवत्वभावनामाह—

॥ मूलम् ॥—सामित्तपणयणजुवण-रहरूवबलाउदव्वसंजोगा ॥ अइलोला चपलत्तणा-इ-
दयागरपतत्तर ॥ ७८ ॥ व्याख्या—सुगमा. एवं समस्तभावानामध्रौव्यं भावयन् धूर्तेभ्यो

ज्ञानादिगुणेभ्य उद्यच्छन्मनःसमाधिं प्राप्नुयात्. ॥ ८८ ॥ अथ अशरणत्वभावनामाह—

॥ मूलम् ॥—पिउमाउभयणिभज्जा-भूआण पच्चक्खमिक्खमाणाणं ॥ जीवं हरेइ मच्चू । पुण कोइ न होइ से सरणं ॥ ८९ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, नवरं मृत्युरिह परभवायुरुदयः, न तु लोकप्रसिद्धो यम इति. एवं मरणाद्यापदि स्वमशरणं भावयन्नजरामरस्थानलाभाय यतते. ॥ ८९ ॥ अथैकत्वभावनामाह—

॥ मूलम् ॥—गमणं आगमणं जम्म-णं च इक्कस्स होइ जीवस्स ॥ इक्को सुही दुही वा । इक्को चिय जाइ परमपयं ॥ ९० ॥ व्याख्या—उत्तानार्था, नवरं गमनं भवांतरंप्रति, आगमनं च पूर्वभवात्. एवं वस्तुवृत्त्या स्वस्य सर्वत्रैकत्वं ध्यायन् धर्ममेवात्मनः सहायं कुर्यात्. ॥ ९० ॥ अथान्यत्वभावनामाह—

॥ मूलम् ॥—चिरलालियंपि देहं । जइ जियमंतंमि नाणुवट्टेइ ॥ ता तंपि होइ अन्नं । धणकणयाईण का वत्ता ॥ ९१ ॥ व्याख्या—पाठसिद्धा, नवरं "नाणुवट्टेइत्ति" नानुवर्तते जीवं गच्छंतं नानुगच्छतीत्यर्थः. एवं तनुधनस्वजनादिष्वन्यत्वं ध्यायन्न तेषु तात्विकं स्नेहं

विनुयात्. ॥ ८१ ॥ अथ भवभावनामाह—

॥ मूलम् ॥—जाइमिगं मुंचंतो । अवरं जाइं तहेव गिह्णंतो ॥ भमइ चिरं अविरामे। भमरोव्व जिओ भवारामे ॥ ८२ ॥ व्याख्या—व्यक्तार्था; नवरं जीवपक्षे जातिरेकेंद्रियादिका, भ्रमरपक्षे जातिर्मालती, सा हि भ्रमरस्य प्रायः प्रियातस्तद्ग्रहणं. उक्तं च—कलियामिसेण उ नेउं । अंगुलिं मालईसमहमहियं ॥ वारेइ जा समत्था । महइत्ते महुअरजीवाणं ॥ ॥ १ ॥ एवं हि भवभ्रांतीर्भावयन् भ्रमणभीरुस्तासु विरज्येत ॥८२॥ अथाशुचित्वभावनामाह—

॥ मूलम् ॥—मेयवसरेयमलमुत्त-पूरियं चम्मवेढियं तत्तो ॥ जंगममिव वच्चहरं । कह एयं सुद्धए देहं ॥ ८३ ॥ व्याख्या—सुबोधा, नवरं, मेदः शरीरस्थूलत्वापादकोऽस्थिकृद्धातुः वसा नलिकांतर्वर्ती स्नेहः. रेतो वीर्यं. एवं शरीरस्य नित्यमशुचित्वं चिंतयन् तत्पावित्र्यं व्यवहारमात्रेण कुर्वाणस्तात्विक्यै विशुद्ध्यै जंतुरुद्यच्छेत्. ॥८३॥ अथाश्रवभावनामाह—

॥ मूलम् ॥—मिथ्यत्ताविरइकसाय-जोगहेऊहिं हेउं अणुरूवं ॥ जं कम्मपुग्गलाणं । गहणं सो आसवो होइ ॥ ८४ ॥ व्याख्या—इहाश्रवस्य सामान्यतो मिथ्यात्वाविरतिकषा-

नि- पंयोगलक्षणाश्चत्वारो हेतवः; विस्तरतस्तु सप्तपंचाशत्. तथाभिग्रहिकानाभिग्रहिकाभिनिवे-
शिकसांशयिकानाभोगिकभेदात्पंचधा मिथ्यात्वं. षट्कायारंभान्मनइंद्रियासंयमाच्च. द्वादश-
गा.५ धाऽविरतिः. अनंतानुबंधिक्रोधादयः षोडश प्रागुक्ताः पुंस्त्रीनपुंसकभेदाद्वेदास्त्रयः. हास्यरत्यर-
.५५ तिशोकभयजुगुप्साश्चेति पंचविंशतिः कषायाः. सत्यासत्यसत्यामृषाऽसत्यामृषामनोवचनौदारि-
कौदारिकमिश्रवैक्रियवैक्रियमिश्राहारकाहारकमिश्रकार्मणभेदात्पंचदश योगाः. सर्वेऽप्यमी स-
सपंचाशदाश्रवहेतवः. पंचेंद्रियचतुष्कषायपंचाव्रतत्रियोगपंचविंशतिक्रियाभेदादमी द्विचत्वा-
रिंशदप्युच्यंते. एतैर्मिथ्यात्वादिभिर्हेतुभिर्हेत्वनुरूपं; हेतुप्राबल्ये प्रबलं. तद्दौर्बल्ये स्वल्पं य-
त्कर्मपुद्गलानां ग्रहणमादानं क्रियते, स आश्रवो भवति. एवमाश्रवद्वाराणां कर्मबंधहेतुतां
भावयंस्तत्पिधानाय यतेत. ॥ ९४ ॥ अथ संवरभावनामाह—

॥ मूलम् ॥ आसवहेउपिधानं । सम्मत्ताइहिं संवरो नेउ ॥ पिहियासवो . हि जीवो ।
सुतरिव तरेइ भवजलहिं ॥ ९५ ॥ व्याख्या—सम्यक्त्वमादिर्येषां विरतिप्रशमगुप्तीनां, तैः
सम्यक्त्वादिभिः प्रकारैर्यत्पूर्वोक्तानामाश्रवहेतूनां मिथ्यात्वादीनां पिधानं स्थगनं स संवरो

ह्यः. संवरस्य फलं साक्षादाह–पिहिताश्रवो हि जीवः सुतरीव तरति भवजलधिं, यथा तरी स्थगितजलप्रवेशद्वारा सुखं जलधिं तरतीति योगः. ॥ ९५ ॥ अथ निर्जराभावनामाह–

॥ मूलम् ॥—कम्माण पुराणाणं । निकंतणं निज्जरा दुवालसहा ॥ विरयाण सा सकामा । तहा अकामा अविरयाणं ॥ ९६ ॥ व्याख्या—पुराणानां प्राग्बद्धानां कर्मणां तपसा निकर्त्तनं वेदनं निर्जरेत्युच्यते. बध्यमानकर्मविषयः संवरः प्राग्बद्धकर्मविषया च निर्जरेत्यनयोर्भेदः. इयं च द्वादशधा. बाह्याभ्यंतरस्य च तपसः षड्भेदत्वात्. तत्र बाह्यं तपः षोढा यथा–अणसणमुणोयरिया । वित्तीसंखेवणं रसच्चाओ ॥ कायकिलेसो संलीण–या य बज्झो तवो होइ ॥ १ ॥ तत्रानशनमाहारत्यागः, तद् द्विधा, इत्वरं यावत्कथितं च. तत्रेत्वरं चतुर्थादिषण्मासांतं, यावत्कथितं तु पादपोपगमनेंगितमरणभक्तपरिज्ञाभेदात् त्रिधा. तथाऊनोदरता. बत्तीसं किर कवला । आहारो कुच्छिपूरिओ भणिओ ॥ पुरिसस्स महिलयाए । अट्ठावीसं भवे कवला ॥१॥ इत्येवंरूपस्य स्वाहारमानस्य संक्षेपात्पंचधा, तद्यथा–अप्पाहारादिवड्ढा । दुभागपत्ता तहेव किंचूणा ॥ अट्ठ दुवालस सोलस–चउवीसिगतीसकवलेहिं ॥२॥ तथा वृत्तिसंक्षेप-

गि र्याः संक्षेपो द्रव्याद्यभिग्रहविशेषैः संकोचनं वृत्तिसंक्षेपः. तथा रसाः क्षीरादयस्तत्परि-
१.४ हारो रसत्यागः. तथा कायस्यासनबंधेन लोचादिना वा कष्टकरणं कायक्लेशः. स्त्रीपशुपंड-
७ कादिवर्जितस्थानेऽवस्थानं संलीनता. एतत्तपः क्रियमाणं लोकेनापि ज्ञायते, कथंचित्कुतीर्थि-
केरपि क्रियते, इति बाह्यमुच्यते.

अथाभ्यंतरं षोढा यथा–पायच्छित्तं विणओ । वेयावच्चं तहेव सज्झाओ ॥ झाणं उस्स-
ग्गोवि य । अभ्भंतरओ तवो होइ ॥ १ ॥ तत्र प्रायश्चित्तं दशधा, आलोचनाभेदात्, यदाह–
आलोयणपडिक्कमणे । मीसविवेगे तहावि उस्सग्गे ॥ तवछयमूलअणव–ट्ठिया य पारंचिए
चेव ॥ १ ॥ विनयो ज्ञानादिभेदात्सप्तधा, नाणे दंसणचरणे मणवइकाओवयारिओ विणओत्ति.
वैयावृत्त्यं आचार्यादीनामन्नपानादिसंपादनविधौ व्यापृतत्वं. यदाहु:—आयरिय उवज्झाए ।
थेरतवस्सीगिलाणसेहाणं ॥ साहम्मियकुलगणसंघ–संगयं तमिह कायव्वं ॥ १ ॥ स्वाध्या-
यो वाचनादिर्वक्ष्यमाणः पंचधा, ध्यानं धर्मं शुक्लं च, तत्स्वरूपं यथा–सूत्रार्थसाधनमहा-
व्रतधारणेषु । बंधप्रमोक्षगमनागमहेतुचिंता ॥ पंचेंद्रियव्युपरमश्च दया च भूते । ध्यानं तु

धर्म्यमिति संप्रवदंति बुद्धाः ॥ १ ॥ यस्येंद्रियाणि विषयेषु पराङ्मुखानि । संकल्पकल्पनविकल्पविकारदोषैः ॥ योगैः सदा त्रिभिरहो निभृतांतरात्मा । ध्यानोत्तमं प्रवरशुक्लमिदं वदंति. ॥ २ ॥ उत्सर्गो द्रव्यतो गणशरीरोपध्याहारत्यागात्, भावतः क्रोधादित्यागात्. एतत्तपो लोकैरनभिलक्ष्यत्वादाभ्यंतरीयैश्च सम्यगनामेव्यमानत्वान्मोक्षप्राप्त्यंतरंगत्वाच्चाभ्यंतरमित्युच्यते. इयं द्वादशधापि निर्जरा विरतानां विरतिपरिणतानां सकामा, सह कामेनाभिप्रायेण वर्तते इति व्युत्पत्तेः. तथाऽविरतानां विरतिपरिणामरहितानां दारिद्र्यादिहेतुभिः स्वयमेव जरति सा निर्जरा अकामा भवति. निर्जरां हि भावयन् सकामनिर्जराप्ररूपया चिरबद्धान्यपि कर्माणि निर्जरयेदिति. ॥ ७६ ॥ अथ धर्मभावनामाह—

॥ मूलम् ॥—धम्मो जिणेहिं निरुवहि-उवयारपरेहिं सुठु पणत्तो ॥ समणाणं समणो वा-सयाण दसहा दुवालसहा ॥ ७७ ॥ व्याख्या—स्पष्टा. नवरं श्रमणानां धर्मो दशधा क्षांत्यादिर्दशप्रकारः. धर्मभावनां हि भावयन् शुभानुबंधि सत्कर्म संचिनुयात्. ॥ ७७ ॥ अथ लोकभावनामाह—

॥ मूलम् ॥—अहमुहगुरुमल्लयठिय-लहुमल्लयजुअलसंठिय लोग ॥ धम्माऽयं च द-वेहिं । पूरियं मणसि चिंतिज्जा ॥ ८७ ॥ व्याख्या—अधोमुखमवाङ्मुखं गुरु बृहत्प्रमाणं मल्लकं शरावस्तस्योपरिस्थं लघु, अधस्तनमल्लकापेक्षयाऽल्पप्रमाणं मल्लकयुगलं शरावसंपुटं, तत्संस्थितं संस्थानं यस्य तं. अधोमुखगुरुमल्लकस्थितलघुमल्लकयुगलसंस्थितं लोकं मनसि चिंतयेत् इदमुक्तं भवति—अधस्तनलोकतलात् सप्तरज्जुविस्ताराद्धूर्ध्वं शनैः शनैः संकुचन् लोकस्तिर्यग्लोके एकरज्ज्वायतो भवति. ततोऽप्यूर्ध्वं क्रमेण विस्तारं भजन् ब्रह्मलोकतृतीय-प्रस्तटे पंचरज्ज्वायतो भवति. ततश्च पुनः शनैः शनैः संक्षेपं भजन् सर्वोपरितने लोकाग्रप्र-देशप्रतरे रज्जुप्रमाणो भवति. ततो भवति यथोक्तसंस्थानो लोकः. कथंभूतं लोकं? धर्मादि-भिः पंचभिर्द्रव्यैः पूरितं. तत्र स्वभावतो गतिप्रवृत्तानां जीवपुद्गलानामुपष्टंभकारी मत्स्यानां जलमिव धर्मास्तिकायः. एवं स्थितिरतानां तेषामुपष्टंभदायी पथिकानां छायेवाऽधर्मास्तिका-यः. एतौ च द्वावपि लोकालोकव्यवस्थाहेतू प्रदेशतः प्रमाणतश्च लोकाकाशतुल्यौ. तथा एतेषामेव स्थितिगतिप्रवृत्तानामवकाशदानादवगाहनधर्माकाशास्तिकायः. तथा चेतना ल-

क्षणः कर्मणां कर्ता भोक्ता च जीवनधर्मा जीवास्तिकायः. तथा भूभूधराभ्रादिसमस्तवस्तूनां परिणामिकारणं पूरणगलनधर्मा पुद्गलास्तिकायः. एतेष्वाद्याश्चत्वारोऽमूर्ताः, अंत्यस्तु मूर्तः. जीववर्जाः सर्वेऽप्यचेतनाः. एतैः पंचभिर्द्रव्यैः पूरितोऽयं लोकः. न हि स कश्चिदेकोऽपि प्रदेशो लोके विद्यते यत्र धर्माधर्माकाशानामेकैकः प्रदेशो जीवपुद्गलानां चानंताः प्रदेशाः स्वस्वरूपेण नावतिष्ठंत इति. अत्र च मनुष्यक्षेत्रे एव वर्तिष्णुत्वात् षष्ठस्य कालद्रव्यस्य ग्रहणं न कृतं. एवं हि लोकस्वरूपं भावयन् धर्मध्याने स्थैर्यं लभते. यदार्षं—खिइवलयदीवसायर–नरयविमाणभवणाइसंठाणं ॥ वामाइपइठ्ठाणं । नियमं लोगठ्ठिइविहाणं ॥ १ ॥ धर्मध्यानी ध्यायेदिति शेषः. ॥ ९८ ॥ अथ बोधिभावनामाह—

॥ मूलम् ॥—पंचिंदियत्तणाइय–सामग्गीसंभवेवि अइदुलहा ॥ तत्तावबोहरूवा । बोही सोहि जियस्स जउ ॥ ९९ ॥ व्याख्या—प्रकटार्था. नवरं यतो यस्माद्बोधेर्मिथ्यात्वपंककलुषस्य जीवस्य शोधिर्भवति. एवं बोधेर्दुर्लभतां भावयन् धनांगनादिव्यतिरेकेण बोधिलाभमेव प्रार्थयेत्. ॥ ९९ ॥ अथोपसंहरन्नाह—

प चि
भा.४
२६१

॥ मूलम् ॥—जाविज्जंतं इह चा-वणाहिं कल्लाणमाहणं होइ ॥ चलरसचलंपि चित्तं।
पसन्नचंदस्सव जईणं ॥ १०० ॥ व्याख्या—यतीनां मुनीनां प्रसन्नचंद्रस्य राजर्षेरिव चेतश्च-
लरसचलमपि पारदवचपलमपि, इति पूर्वोक्ताभिर्भावनाभिर्भाव्यमानं सत् कल्याणसाधकं
पुण्यानुबंधि भवति. चलरसोऽपि गुरुगम्याभिर्भावनाभिर्भाव्यमानः पीतधातोः साधको भव-
तीति संटंकः. ॥ १०० ॥ प्रसन्नचंद्रदृष्टांतस्त्वयं-अथ प्रसन्नचंद्रराजर्षिकथा—

सत्कोद्भिपात्रमस्त्यत्र। पोतनत्पोतनं पुरं ॥ यत्क्रोडे परिचिक्रीडे। लक्ष्मीरंभोधिसंभवा
॥ १ ॥ भूपस्तत्र यशो सोम-चंद्रो निस्तंद्रविक्रमः ॥ तस्य शीलद्रुमाराम-धरणी धारिणी
प्रिया ॥ २ ॥ प्रसन्नचंद्र इत्यासी-त्तनयः सत्कृतिस्तयोः ॥ नालीकस्थोऽपि यः क्वापि। नापुष-
त्कलहंसतां ॥३॥ कदापि कुर्वती वेणी-बंधे भूधवमूर्द्धनि ॥ दृष्ट्वैकं पलितं राज्ञी। वक्तापे दूतमागतं
॥४॥ इतस्ततस्ततः पश्य-न्नपश्यन् दूतमग्रतः॥ धारिण्या भूपतिः प्रोचे। विस्मितः स्मितपूर्वकं ॥५॥
संदेह इव सिद्धांते। शुद्धांते तव किं नृप ॥ दूतो विशति तद्दूतं। पश्यामुं पलिताभिधं ॥६॥
सकर्णः कर्णपार्श्वस्थो। न्यग्भूतो वक्त्यसौ तव ॥ संप्राप्तैव जराधाटी। विरम व्याप पापतः ॥ ७ ॥ वि-

चि- पणोऽथ नृपोऽध्याय-दहो मोहादचेतसः ॥ पदं मूर्ध्नि ममाधत्त । पलितच्छलतो जरा ॥ ८ ॥
ा.४ यन्मूर्ध्नि कृष्णचिकुरप्रकराब्दगम्या । प्रावृट् न चोधरविरेषु विजाति युक्तं ॥ येषां पुनः प-
१२ लितकाशविकाशसारा । श्रीः शारदी स्फुरति तेऽप्यधिकं न किं सः ॥ ९ ॥ वैरिणी दुर्निवा
रेयं । पुत्रमित्रजनैरपि ॥ रूपं विनाशयत्येव । पलितं करिणी जरा ॥ १० ॥ भुक्ता भोगाः
कृतं राज्यं । जातश्च तनयो मम ॥ गततारुण्यपूरस्य । सांप्रतं सांप्रतं व्रतं ॥ ११ ॥ एवं चिं-
तातुरं भूपं । सहास्यं धारिणी जगौ ॥ हृतकोश इव स्वामिन् । किं जरां वीक्ष्य खिद्यसे ॥
॥ १२ ॥ जरानिगूहनोपायं । वच्मि नाथ यथातथं ॥ पलितं भ्रमयित्वैत-त्पुरे घोषय सर्वतः
॥ १३ ॥ लोकाः शृणुत यः कश्चि-देवं धवलमूर्धजं ॥ वक्ष्यति क्षितिपं वृद्धं । स ध्रुवं दंडयि-
ष्यते ॥ १४ ॥ राजदंडभयादेवं । कश्चिदुक्ता न ते जरां ॥ वीतशंकस्ततो भोगान् । भुंजी-
या भूप भूरिशः ॥ १५ ॥ भूपः प्रोचे प्रिये हास्यं । किमकांडे विधीयते ॥ जरां कालक्रमाया-
तां । वीक्ष्य वैलक्ष्यमेति कः ॥ १६ ॥ अदृष्टपलिता एव । पूर्वजाः प्राव्रजन्मम ॥ अहं तु प-
लिते दृष्टे । गृहेऽस्मीति त्रपाकरं ॥ १७ ॥ जगाद धारिणी स्वामि-न्नेषा खेदप्रथा वृथा ॥ स-

पि मयोऽस्ति समर्थस्या-थापि प्रव्रजितुं तत्र ॥ १८ ॥ अथ राज्ञ्याप्यनुज्ञातः । पुत्रं राज्येऽभि-
।.७ षिच्य सः ॥ आदाय तापसीं दीक्षां । प्राप भूपस्तपोवनं ॥ १९ ॥ मा च्योष्ठ मे हृदीशेन ।
२३ सह यानमनोरथः ॥ इत्यज्ञापितगर्भैव । राज्ञी तमनुजग्मुषी ॥ २० ॥ दधतोः सोदरस्नेहं ।
जन्मांतरितयोरिव ॥ जपतीप्रेम तुत्रोट । तत्रोटजगयास्तयोः ॥ २१ ॥ तत्रासूत सुतं राज्ञी ।
धर्मं बुद्धिरिवोज्ज्वला ॥ प्रसूः प्रसूतिरोगार्त्या । व्यपद्यत तदैव सा ॥ २२ ॥ अवाप्य चंद्रदे-
वीत्वं । देवी प्रेमवशंवदा ॥ वालं तं सैरिभीभूया-रण्ये स्तन्यमपीप्यत ॥ २३ ॥ तस्य राज-
कुमारस्य । वने वल्कलवाससः ॥ नाम वल्कलचीरीति । रीतिज्ञैस्तापसैर्ददे ॥ २४ ॥ वर्द्धमा-
नः स्वकैः पुण्यै-स्तारं तारुण्यमाप सः ॥ शशी शैत्यमिव ग्रीष्मे । जहौ मौग्ध्यं तदापि न ॥
॥ २५ ॥ स प्रीतः स्वयमानीतै-र्दलैः पुष्पफलैर्जलैः ॥ पितरं तर्पयामास । जरसा जर्जरौजसं
॥ २६ ॥ वनं प्रसन्नचंद्रोऽथ । प्रणंतुं पितरं गतः ॥ अनुजं यौवनोद्भेद-सुभगं तमवैक्षत ॥
॥ २७ ॥ अचिंतयच्च बालोऽयं । सोमलः सहते हहा ॥ वनवासव्यथां ज्येष्ठ-बंधौ राज्यधरे-
मयि ॥ २८ ॥ सेजे पित्रोचितं वीर । दारुणातपसेवनं ॥ बाल्येऽप्यसौ किं कुरुते । दारुणा-

तपसेवनं ॥ २९ ॥ पितुस्तपोनिधेः क्रोडे । पारींद्रस्येव संस्थितं ॥ न सूरोऽप्येनमाक्रष्टु-मीष्टे
कश्चित्करोमि किं ॥ ३० ॥ इत्यंतरुल्लसच्चिंता-धूमरीधूसराननः ॥ पुनः स्वजवनं प्राप । नृपः
क्रपणनैपुणः ॥ ३१ ॥ अध्यासीनं सत्रामध्य-मध्यास्मठ्यथयाकुलं ॥ पप्रच्छुर्वारवनिता । विनं·
यावनता नृपं ॥ ३२ ॥ देवाद्य किं न ते वश्याः । संति शुद्धांतयोषितः ॥ किं वा कन्या स·
लावण्या । कापि क्वापि निरीक्षिता ॥ ३३ ॥ प्रोक्ते राज्ञा स्वदुःखेऽथ । ताः प्रोचुर्यौवनोन्म·
दाः ॥ तत्तद्बुद्धिमयीरस्मा-नेवात्रार्थे नृपादिश ॥ ३४ ॥ ग्रहीतुं तास्ततो राजा-ज्ञया वल्क·
लचीरिणं ॥ धूर्तविद्या इवांगिन्यो । रथारूढाः प्रतस्थिरे ॥ ३५ ॥ रथेषु शर्कराखंड-मरसं·
मोदकादि च ॥ पीयूषरसनिष्पदे-नेव निष्पादितं न्यधुः ॥ ३६ ॥ जग्मुश्च तत्र यत्रास्ति ।
सोमचंद्रो महामनाः ॥ नाविशंश्च वनं राज-समाजं सरमा इव ॥ ३७ ॥ प्रतीक्षमाणाः परि·
तो । वनं वल्कलचीरिणं ॥ तस्थुर्मूर्ध्नि तरोर्न्यस्य । चरं ताश्चोरचर्यया ॥ ३८ ॥ जस्मापहुन
देहश्च-जटावांस्तावदाययौ ॥ फलान्विलापी चालर्षिः । स मुग्धमृगवद्भ्रमन् ॥ ३९ ॥ कपी·

॥ ४० ॥ इत्यलौकिकमालोक्य । वनथं तस्य विस्मिताः ॥ मिथः प्राथतहास्य ताः । स्व स्वे-
नैव न्यवारयन् ॥ ४१ ॥ तान्यं फलानि वन्यानि । विनीतः सोऽदुढौकत ॥ वर्ण्यतेऽतिथि-
पूजातो । नान्यत्पुण्यं तपस्विभिः ॥ ४२ ॥ चत्रं चत्रं शगास्तास्ता–न्यरसानीति तत्यजुः ॥ जू-
रिखंमानखंकान–प्यदुस्तस्मै च मोदकान् ॥ ४३ ॥ तानास्वाद्य सुधास्वादून् । व्याचष्ट स
पुनः पुनः ॥ न ऋजुस्तस्य जिह्वा सा । रसज्ञेति श्रुता यतः ॥ ४४ ॥ रसगृद्धः स ताः प्रोचे ।
मुनींद्रा आश्रमः क वः ॥ मत्पितुर्जरिणो योग्या । कत्या चेयं फलावली ॥ ४५ ॥ अहो ज-
टा सुखलिता । जवतां जाति मूर्द्धसु ॥ सौकुमार्यमकल्केषु । वल्केष्वप्यहहोल्वणं ॥ ४६ ॥
युष्माकमंगरागोऽयं । दिशः सुरजयत्यहो ॥ अहो वालडुसेकार्थौ । कलशौ वः स्थितौ हृदि
॥ ४७ ॥ कथं हृदीव मालिन्यं । मुखेऽपि श्मश्रुणा न च ॥ किं वायं वदने रागो । वैरी वै-
राग्यशालिनां ॥ ४८ ॥ पाणिपादश्चवोमूर्ध्नि । स्थितोऽपि न दहत्ययं ॥ यत्कृशानुः प्रदीप्तोऽपि
। तदेतद्धि तपोवलं ॥ ४९ ॥ अथ ता जगडुर्वीणा–क्वाणप्राणहरस्वराः ॥ वयमध्यास्महे
वाल–रूपे श्रीपोतनाश्रमं ॥ ५० ॥ फलश्रेण्यानया तत्र । नित्यं कल्पितपारणाः ॥ कुर्मः क-

मागतं कर्म । कलाकेलिगुरोर्गिरा ॥ ५१ ॥ जटावल्कलरागाद्यं । तत्रेदृग्न च दुर्लभं ॥ वक्त्रस्य-
त्व वदने रागो-ऽनुरागं त्वयि वीक्षिते ॥ ५२ ॥ आश्रमाः संति भूयांसो । न पुनः पोतनो-
पमाः ॥ ऋषयोऽस्मादृशा यत्र । सरागा अपि निर्वृताः ॥ ५३ ॥ तत्र पुत्र त्वमागच्छेः । का-
र्यमेभिः फलैर्यदि ॥ वेत्ति नानारसान् भूरि-भ्रमिर्भ्रमरवन्नरः ॥ ५४ ॥ स जगाद तदा गूढं
। कुमारूढचरश्च ताः ॥ रेरे श्रीसोमचंद्रर्षि-रेति नश्यत नश्यत ॥ ५५ ॥ ता अनेशन्नृपेर्क्षी-
ता । निद्राका इव विद्रुतः ॥ मुक्त्वा वालं रथेनाशु । ततो निर्व्याजवाजिना ॥ ५६ ॥ अ-
वाप्य स्वपुरं जात-जीविताशा नरेश्वरं ॥ ह्रिया त्रिया च नम्रास्या-स्तत्स्वरूपमजिज्ञपन्
॥ ५७ ॥ ततः शतगुणां पीडां । दधानो वसुधाधवः ॥ मग्नः शोकोदधौ कष्टं । गमयामास
वासरान् ॥ ५८ ॥ स चैकाकी जरी तातः । स च भ्रातोजयच्युतः ॥ खादचक्रे शल्यवत्तस्य ।
शश्वदेतद्द्वयं हृदि ॥ ५९ ॥ सोऽपि वालकृपिर्धावं-स्तत्राणिक्यमवाप्नुवन् ॥ वभ्राम कान-
ने यूथ-भ्रष्टभल्लूकवच्चिरं ॥ ६० ॥ पितुर्गृहान्नयन्नारीं । निजग्रामं नरः पुरः ॥ तेनादर्शि र-
थारूढः । कोऽपि निःकोपचेतसा ॥ ६१ ॥ ताताजिवादयामीति । ववंदे दंपती तौ ॥ ज-

हास कामिनी तस्या-नुचितादुपचारतः ॥ ६२ ॥ ऋषिरेष ऋजुर्वन्यो । न परिहासमर्हति ॥
निषेध्येति नरः पत्नीं । क यासीति मुनिं जगौ ॥ ६३ ॥ पोतनाश्रमपांथोऽह-मित्युक्ते मुनि-
नोन्मनाः ॥ स जगाद तदेहीति । मयाप्यत्रैव गम्यते ॥ ६४ ॥ ऋषिः पथि रथे वीक्ष्य ।
वाहवाहनमन्यधात् ॥ निस्तुंशेनेव वाह्येते । किमेतौ हरिणौ त्वया ॥ ६५ ॥ एषोऽस्मदाश्र-
माचार । इत्युक्त्वा मोदकानलो ॥ सुधासमधिकस्वादां-स्तस्यादाद् दृढसौहृदः ॥ ६६ ॥ त-
त्स्वादवर्धितात्ह्लादः । स प्रोचे वेद्म्यहं मुने ॥ फलान्येतानि तान्येव । यानि ते तापसा ददुः
॥ ६७ ॥ पथि प्रादुरभूत्तस्य । चौरः क्रूरतरः पुरः ॥ रथी विजित्य तं तस्या-दत्तार्जितचिरं
धनं ॥ ६८ ॥ निरजैषमसज्ज्ञोऽपि । यदेनं स्तेननायकं ॥ महिमा सोऽयमस्यैव । ऋषेरित्यु-
न्निनाय सः ॥६९॥ प्रीतस्तं स्वरथे न्यस्य । स ययावुपपोतनं ॥ गुणक्रीतमिवामुष्मै । स्वर्णलं-
क्षमदत्त च ॥ ७० ॥ स्वर्णादर्भिभिया त्रस्य-न्मुनिस्तेनान्यधीयत ॥ मा भैस्तपोनिरास्माकैः ।
प्रजघन्येष नानसः ॥ ७१ ॥ अमी त्वामाह्वयंतीव । पोतनाश्रमपादपाः ॥ चलद्दलकरैः सं-
ध्या-मिलदंमजकूजितैः ॥ ७२ ॥ यत्रामुना विना प्रायो । वासस्थानं न लभ्यते ॥ इत्यस्मै

मागतं कर्म । कलाकेलिगुरोर्गिरा ॥ ५१ ॥ जटावल्कलरागाद्यं । तत्रेहग्न च दुर्लभं ॥ वक्रस्य·
त वदने रागो-ऽनुरागं त्वयि वीक्षिते ॥ ५२ ॥ आश्रमाः संति भूयांसो । न पुनः पोतनो·
पमाः ॥ ऋषयोऽस्मादृशा यत्र । सरागा अपि निर्वृताः ॥ ५३ ॥ तत्र पुत्र त्वमागच्छेः । का·
र्यमेभिः फलैर्यदि ॥ वेत्ति नानारसान् भूरि-भ्रमिर्भ्रमरवन्नरः ॥ ५४ ॥ स जगाद तदा गूढं
। द्रुमारूढचरश्च ताः ॥ रेरे श्रीसोमचंद्रर्षि-रेति नश्यत नश्यत ॥ ५५ ॥ ता अनेशन्नृपेर्णी·
ता । निद्राका इव विद्युतः ॥ मुक्त्वा वालं रथेनाशु । ततो निर्व्याजवाजिना ॥ ५६ ॥ अ·
वाप्य स्वपुरं जात-जीविताशा नरेश्वरं ॥ ह्रिया भिया च नम्रास्या-स्तत्स्वरूपमजिज्ञपन्
॥ ५७ ॥ ततः शतगुणां पीडां । दधानो वसुधाधवः ॥ मग्नः शोकोदधौ कष्टं । गमयामास
वासरान् ॥ ५८ ॥ स चैकाकी जरी तातः । स च भ्रातोज्झ्यच्युतः ॥ खादन्नके शल्यवत्तस्य ।
शश्वदेतद्द्वयं हृदि ॥ ५९ ॥ सोऽपि भ्रातऋषिर्धावं-स्तत्राणिक्यमवाप्नुवन् ॥ बभ्राम कान·
ने यूथ-भ्रष्टभल्लूकवच्चिरं ॥ ६० ॥ पितुर्थेहान्नयन्नारीं । निजग्रामं नरः पुरः ॥ तेनादर्शि र·
थारूढः । कोऽपि निःकोपचेतसा ॥ ६१ ॥ तातान्निवादयामीति । ववंदे दंपती स तौ ॥ ज·

हास कामिनी तस्या–नुचितादुपचारतः ॥ ६२ ॥ ऋषिरेष ऋजुर्वन्यो । न परिहासमर्हति ॥
निषेध्येति नरः पत्नीं । क यासीति मुनिं जगौ ॥ ६३ ॥ पोतनाश्रमपांथोऽह–मित्युक्ते मुनि-
नोन्मनाः ॥ स जगाद तदेहीति । मयाप्यत्रैव गम्यते ॥ ६४ ॥ ऋषिः पथि रथे वीक्ष्य ।
वाहवाहनमन्वभात् ॥ निस्त्रंशेनेव वाह्यते । किमेतौ हरिणौ त्वया ॥ ६५ ॥ एषोऽस्मदाश्र-
माचार । इत्युक्त्वा मोदकानसौ ॥ सुधासमधिकस्वादां–स्तस्यादाद् दृढसौहृदः ॥ ६६ ॥ त-
त्स्वादवर्धिताह्लादः । स प्रोचे वेद्म्यहं मुने ॥ फलान्येतानि तान्येव । यानि ते तापसा ददुः
॥ ६७ ॥ पथि प्रादुरभूत्तस्य । चौरः क्रूरतरः पुरः ॥ रथी विजित्य तं तस्या–दत्ताजितचिरं
धनं ॥ ६८ ॥ निरजैषमसज्जोऽपि । यदेनं स्तेननायकं ॥ महिमा सोऽयमस्यैव । ऋषेरित्यु-
क्तिनाय सः ॥६९॥ प्रीतस्तं स्वरथे न्यस्य । स ययावुपपोतनं ॥ गुणक्रीतमिवामुष्मै । स्वर्णल-
क्षमदत्त च ॥ ७० ॥ स्वर्णादिग्रहधिया त्रस्य–न्मुनिस्तेनाभ्यधीयत ॥ मा भैस्तपोनिरासकैः ।
प्रज्वलत्येव नानलः ॥ ७१ ॥ अमी त्वामाह्वयंतीव । पोतनाश्रमपादपाः ॥ चलद्दलकरैः सं-
ध्या–मिलदंभजकूजितैः ॥ ७२ ॥ अत्रामुना विना प्रायो । वासस्थानं न लभ्यते ॥ इत्यस्मै

कांचनं दत्वां । स्वग्रामंप्रति सोऽचलत् ॥ ७३ ॥ परिखाविशिखावप्र-सत्राशोभां निभालयन् ॥
विवेशांतःपुरं सायं । नृपाल इव भूपजूः ॥ ७४ ॥ चलध्वजपटव्याजा-न्नृत्यंतीव तदागमे ॥
वेश्यावेश्मानि नगर-प्रवेशे प्रददर्श सः ॥ ७५ ॥ जीवन्नेव तपोजिः किं।लंभितोऽस्मि त्रिवि-
ष्टपं ॥ प्रविशंस्तेषु वेश्मैकं । स मुनिर्दध्यिवानिति ॥ ७६ ॥ गौरांगीर्गणिकास्तत्र । वीक्ष्यान-
रणासुराः॥ रूपींस्ताणोटजावास-दग्धदेहान्निनिंद सः ॥ ७७ ॥ कांचिन्नद्रासनासीनां । सोऽ-
भिवादनपूर्वकं ॥ दत्वा तत्कांचनं वेश्यां । वासस्थानमयाचत ॥ ७८ ॥ गणिका गणकोक्ता-
य । तस्मै दित्सुर्निजांगजां ॥ विवाहस्याथ सामग्रीं । स्वचेटीभिरकारयत् ॥ ७९ ॥ निषिध्य-
तोऽपि तस्य स्वं । वेणीदंभं प्रदर्श्य सा ॥ मस्तके विगृणोतिस्म । वटपादोपमां जटां ॥ ८० ॥
स्नानांगरागभूषाद्यं । विश्वं वारवधूकृतं ॥ अस्याश्रमस्य कल्पोऽय-मित्यसौ बहुमन्यत ॥८१॥
अरुचिर्विषयव्राता-नभिज्ञोऽपि व्यवाह्यत ॥ शमी शमीमिवाश्वत्थः । स ताभिर्निजकन्यकां
॥ ८२ ॥ विवाहे तत्र यस्ताभि-र्वाद्यो तूर्यध्वनिः कृतः ॥ जाग्रता बंधुवैधुर्या-न्निशि सोऽ-
श्रावि भूभुजा ॥ ८३ ॥ दध्यौ नृपतिरप्येवं । सपौरे मयि दुःखिनि ॥ कस्यायं श्रीमतः प्री-

नि ति-संगी संगीतकध्वनिः ॥ ७४ ॥ राज्ञानुज्ञातुमादिष्टो । नृत्यः शब्दानुसारतः ॥ ययौ तदे-
॥.४ श्च वेश्यौकः । शब्दवेधीव सायकः ॥ ७५ ॥ गणिकां सोऽन्यथान्मुग्धे । शुचा दग्धेऽद्य नृपतौ
१९ ॥ ज्वलति ज्वलने शैत्य-मिव कोऽयं तवोत्सवः ॥ ७६ ॥ सापि वाचां विशेषज्ञो-वाच तं र-
चितांजलिः ॥ प्राग् जामातृचिंतार्ता । कोऽपि कार्तांतिको जगौ ॥ ७७ ॥ अत्रैपैति शिशुः
सायं । यः कश्चिन्मुग्धतापसः ॥ स्वर्णरेखां कपस्येव । तस्य दद्याः स्वनंदिनीं ॥ ७८ ॥ सोऽद्य
सायं समायासी-दाहूतो मन्मनोरथैः ॥ क्रियमाणोऽस्ति वीवाहे । तस्यास्तदयमुत्सवः ॥७९॥
जानेऽहं भूपतेर्दुःखं । जाने रोषं च भूपतेः ॥ अंतरात्मा तु नापत्य-स्नेहार्त्तो गणयत्यदः ॥
॥ ९० ॥ एतत्सर्वं नरेंद्राय । नत्वा नृत्योऽन्यधत्त स. ॥ स एवायं कदापि स्या-दिति नृपो-
ऽप्यमोदत ॥ ९१ ॥ सूर्ये तदाशयोदस्त । इव प्रातः समुन्नते ॥ यैः कुमारो वने दृष्ट-स्तैरे-
त्यावादि नृपतेः ॥ ९२ ॥ नृप रूपवतीसीमां । वेश्याभिः प्राभृतीकृतां ॥ परिणीय कनीम-
त्र । बंधुर्विजयते तव ॥ ९३ ॥ आनाययद्वधूयुक्तं । नृपः संसदि सोदरं ॥ जिष्णुर्विष्णुमिव
प्रीणा । समायातं स सभ्यजे ॥ ९४ ॥ अशिक्ष्यत विलासौघं । निपुणैः स नृपाज्ञया ॥ अचि-

उ१। शत्कसिकोन्नेदं । चूतश्चेत्रदिनैरिव ॥ ९५ ॥ उद्भूतानेकनृपाल-बालाश्रद्धवचेतस. ॥ तस्या-
गभा.४ तिचक्रमुर्यामा । इव द्वादश वत्सराः ॥ ९६ ॥ निशाशेषेऽन्यदा दध्यौ । कुमारो धिग्मया व-
१७० ने ॥ एकाकी जोगवृद्धेन । मुक्तस्तातोऽपि वैरिवत् ॥ ९७ ॥ शिष्यो गुरोरिवामुष्य । कः फ-
लान्युपनेष्यते ॥ को जलैः सेक्ष्यते वाला-रामं तरुमिव श्रुतेः ॥ ९८ ॥ अनेकानिव विश्व-
स्ता-श्चिरासंजलिदानतः ॥ श्रोणयिष्यति को वाल-मृगानुटजचारिणः ॥ ९९ ॥ क तन्मे कुं-
जरस्येव । सुखं वनविहारजं ॥ केदं राजगृहम्यस्य । नारीजंजीरबंधनं ॥ १०० ॥ अथ प्रा-
स्वति तच्चिंता-तमो जेतुमिवोदिते ॥ तातपादाब्जमेवार्थं । स नरेंद्रं व्यजिज्ञपत् ॥ १ ॥
राजा प्रसन्नचंद्रोऽपि । पितुर्मिलनमुत्सुकः ॥ चचालालघुपरीवारः । सह वल्कलचीरिणा ॥२॥
इतश्च सोमचंद्रर्षि—स्तदारण्ये भ्रमन् भ्रमन् ॥ आश्रमक्षेत्रपीयूष-सत्रं पुत्रं न्यभर्त्सत ॥ ३ ॥
रोदं रोदं चिरं दृग्भ्या-मंधीभूतेक्षणः क्षण ॥ नपेत्क्रमयन्निन्ये । सोऽपि द्वादशवत्सरीं ॥४॥
ततः प्रसन्नचंद्रेण । निस्तंद्रेण सबंधुना ॥ संस्थाप्य परितः सैन्य । मध्येऽरण्यमगम्यत ॥ ५ ॥
कच्चिन्नारंग रंगस्ते । कृशोऽसि रमशोक किं ॥ किं माद्यसि माकंद । म कोदुंबर मंबर ॥

प.चि ॥ ६ ॥ ख्यालाप्यैवं कुमारेंडो । नागरानिव पार्थिवः ॥ हर्षाश्रुधारयासक्त । पुरापरिचयांस्त-
भा.४ रून् ॥ ७ ॥ पुरस्तौ हरिक्रियाशून्यं । सेव्यमानं जरन्मृगैः ॥ हस्तन्यस्ताक्षमालाकं । वृद्धं तात-
७१ मपश्यतां ॥ ८ ॥ समादाय निजं नाम । प्रणामपरयोस्तयोः ॥ संस्पृश्य पाणिना पृष्टं । ददौ
राजर्षिराशिषं ॥ ९ ॥ युवापि बालवत्तातो-त्संगविन्यस्तमस्तकः ॥ स्वमागः क्षमयामास ।
रुदन् वल्कलचीर्यपि ॥ १० ॥ द्वैधीभावमिवच्छेत्तु-मालिंगत्सोऽपि तं मुदा ॥ हर्षाश्रुधौत का-
लुष्यं । चक्षुषोः प्राप पाटवं ॥ ११ ॥ प्रविश्योटजमेकांते । पूर्वाभ्यासवशंवदः ॥ त्वङ्मयान्यु-
त्तरीयाणि । कुमारः प्रममार्ज सः ॥ १२ ॥ एवं प्रमार्जनं क्वापि । कृतपूर्वीनि चिंतया ॥ जा-
तिस्मरः स सस्मार । श्रामण्यं प्राग्भवार्जितं ॥ १३ ॥ घटी यामो दिनं पक्षः । स कदा भवि-
ता यदा ॥ सा मे संगस्यते दीक्षा । वियुक्तस्येव वल्लभा ॥ १४ ॥ इति साक्षिणि तद्ध्या-
ना-नले धर्मः पुरोहितः । व्यवाहयत्कुमारेंद्रं । समं केवलसंपदा ॥ १५ ॥ तदा स भगवा-
न् दिव्य-स्वर्णांभोजकृतस्थितिः ॥ सुरासुरसभज्यायां । निर्ममे धर्मदेशनां ॥ १६ ॥ निश-
म्य तद्वचःश्रेणीं । निःश्रेणीमिव निर्वृतेः ॥ सोमचंद्रोऽभजद्दीक्षां । छिन्नमिथ्यात्वबंधनः ॥१७॥

प्रसन्नचंद्रे निस्तंद्रे । प्रासे श्रावकधूर्यतां ॥ श्रीवीरः शिश्रिये पित्रा । सत्रा वल्कलचीरिणा ॥ १७ ॥ प्रसन्नचंद्रनृपाले । पाति तात इव प्रजाः ॥ कदाचित्पोतनपुरे । श्रीवीरः समवासरत् ॥ १८ ॥ आकर्ण्य कर्णपीयूष–पारणं प्रभुदेशनां ॥ सुतं शिशुमपि न्यस्य । साम्राज्ये प्राव्रजन्नृपः ॥ २० ॥ समं जगवता कुर्वन् । विहारं वसुधातले ॥ प्रसन्नचंद्रराजर्षि–र्ययौ राजगृहं पुरं ॥ २१ ॥ व्याख्यावप्रवप्राग्रेऽसौ । तस्थौ प्रतिमया मुनिः ॥ अंतरंगद्विपद्भंग–कीर्तिस्तंज इवार्हतः ॥ २२ ॥ यस्य योगत्रयी जैन–ध्यानमंत्रपवित्रिता ॥ स तदा वंदितुं वीरं । चचाल श्रेणिको नृपः ॥ २३ ॥ अनूतां तस्य नासीरे । सुनासीरेद्धतेजसः ॥ सुमुखो डुर्मुखश्चेति । यथार्थौ पुरुषावुभौ ॥ २४ ॥ पिंडस्थमिव सद्ज्ञानं । पदस्थमिव संवरं ॥ रूपस्थमिव चारित्रं । रूपातीतं मनोभुवः ॥ २५ ॥ पथि तं सुमुखो वीक्ष्य । महर्षिं हर्षितो जगौ ॥ त्वमेव मुख्यो धुर्याणां । यस्येयं ध्यानसाधना ॥ २६ ॥ युग्मं ॥ पूर्वं वाह्यास्ततः पिंड–वर्तिनोऽपि विजिग्यिरे ॥ द्विषो येन समं तेन । त्वया कः स्पर्धतां जटः ॥ २७ ॥ अथ तं डुर्मुखः प्रोचे । न त्वं सुमुख बुध्यसे ॥ अस्येसुयशित्वन्नूनं । निःफला संयमक्रिया ॥ २८ ॥ राज्ये न्यवे-

नि
सा.४
७२

शि योऽनेन । बालः स किल वैरंजिः ॥ वारिनिर्दुर्बलः सेतु–रिवाप्लाव्यत संप्रति ॥ २९ ॥
हास्तिकं जगृहेऽश्वीयं । जहे संजहिरे भटाः ॥ अग्रारि धेनुकं तत्किं । यत्र चक्रेऽस्य वैरि·
जिः ॥ ३० ॥ नास्य कूर्चं मुखे किंतु । पुत्रं तैरश्वलक्षणं ॥ यो जज्ञे नैतदपि य–द्बाले रा·
ज्यं न दीयते ॥ ३१ ॥ दुर्निवारं लगत्येव । व्रतिनोऽप्यस्य तद्व्रजः ॥ इत्युक्त्वा सोऽग्रतोऽचा·
क्षी–दहो दोषदृशः खलाः ॥ ३२ ॥ त्यक्त्वा चंदनपंकमत्र रमते श्लेष्मद्रवे मक्षिका । मु·
क्त्वा.पल्वलमप्यवारि महिषः पंके लुठत्यन्वहं ॥ हित्वा सुंदरतिग्मरश्मिदिवसं कौशिकः स्फुटं
को निशि ॥ प्रायो दिव्यति दूषणे गुणगणत्यागात्खलानां मतिः ॥ ३३ ॥ एभिस्ताहृवचनैः क·
ल्पा–वसानपवनैरिव ॥ स्थिरः क्ष्माधरः सारा–कारः साधुरचाल्यत ॥ ३४ ॥ ताम्यतिस्म त·
पस्तस्य । गलितं गुणगौरवं ॥ च्युता चारित्रचिंतापि । विशीर्णं श्रुतपाटवं ॥ ३५ ॥ दध्यौ
स किमहं दृष्टो । जीवन्नपि मृतोऽरिभिः ॥ यज्जिघृक्षति मज्जाता–दहो ते राज्यसंपदं ॥३६॥
मय्युदस्तायुधे योधे । युधि भूरिस्फुरन्मुदे ॥ उच्छुंक इव मातंगे । केऽपरे पशवः परे ॥३७॥
मुनिर्ध्यात्वेति मनसा । जयढक्कामवीवदत् ॥ आजूहवन्महायोधा–नायुधान्यचिक्षिपत् ॥

॥३८॥ समनीनहद्श्वेन-सुभटान् वीर्यशालिनः ॥ प्राचीचलद्वलं सत्रा । शत्रुव्रातैरयूयुधत्
॥ ३९ ॥ युग्मं ॥ ततः पतच्छरासार-रुद्धवैवस्वतद्युतिः ॥ छिन्नेभकुंभाभिव्यक्त-रक्तपूरतरद्र-
थः ॥ ४० ॥ मिथः संघर्षदुरूपे-खड्गखाट्कारभीषणः ॥ निशितोल्लसितानंत-कुंतप्रोतभटव्र-
जः ॥ ४१ क्षतकेतुस्थितछत्र-दंडदंतुरितक्षितिः ॥ उभयोः सैन्ययोरासी-द्भीरुहृद्दारणो रणः
॥ ४२ ॥ त्रिभिर्विशेषकं ॥ अत्रांतरे ववंदे तं । मुनींद्रं श्रेणिको नृपः ॥ न स वीररसव्यग्रो ।
धर्मलाभयतिस्म तं ॥ ४३ ॥ अहो महोज्ज्वलं ध्यान-महो निस्संगता मुनेः ॥ वंदमानेऽपि
भूपाले । यन्मय्येष तृणीयति ॥ ४४ ॥ न मुक्तिरपि मन्येऽस्य । ध्यानादस्माद्दवीयसी ॥ एवं
विभावयन् नृपः । श्रीवीरस्यांतिकं ययौ ॥ ४५ ॥ नत्वा स प्रभुमप्राक्षी-द्यदावंदि मया त-
दा ॥ कालं प्रसन्नचंद्रश्चे-त्करोत्युत्पद्यते क तत् ॥ ४६ ॥ सप्तमं नरकं याति । राजर्षिः स त-
दा मृतः ॥ इत्युक्ते प्रभुणा दध्या-वध्यात्मं मगधाधिपः ॥ ४७ ॥ क तद्ध्यानं मुनेस्तस्य ।
पतनं नरके क च ॥ क राजकेलीकलना । क च वर्चोगृहे स्थितिः ॥ ४८ ॥ जाने जैनेश्वरी
वाणी । शुश्रुवे व्यत्ययान्मया ॥ यद्भावं चिंतया नार्हन् । पुनः पृच्छति कुप्यति ॥ ४९ ॥

क्षणादाज्ञा पुनः पृष्टो । गतिं तस्यावदत्प्रभुः ॥ विमानं याति सर्वार्थ-सिद्धिं चेन्म्रियतेऽधु-
ना ॥ ५० ॥ युक्तैवासौ प्रश्नोरुक्ति-रिति क्षितिभुजा पुनः ॥ पृष्टो जिनो जगौ जातः । सां-
प्रतं स च केवली ॥ ५१ ॥ पश्यामी समवसृते-रुत्तिष्टंति प्रमोदिनः ॥ देवा देव्यश्च तस्यैव
। विधातुं केवलोत्सवं ॥ ५२ ॥ राजोवाचैकरूपा हि । देव गंगेव गीस्तव ॥ त्रिपथीभूय सं-
देह-मलं किं मय्यवीवृधत् ॥ ५३ ॥ जिनो जगाद भूपाल । यदावंदि च स त्वया ॥ तदा
दुर्मुखदुर्वाक्य-श्रवणोत्पन्नमत्सरः ॥ ५४ ॥ मनसा निजसाम्राज्य-लंपटोऽरिभटैः समं ॥ यु-
ध्यमानोऽभवत्तेन । तस्योचेऽधोगतिर्मया ॥ ५५ ॥ युग्मं ॥ तीर्थंकल्पे रणांभोधौ । क्षीणास्त्रः
स निरैक्षत ॥ आयांतं मकरक्रूर-मेकं तुरगिणं पुरः ॥ ५६ ॥ सर्वं हि दोष्मतां शस्त्र-मिति
नीतिं स्मरन्नसौ ॥ करं व्यापारयामास । शिरस्त्राय तमार्दितुं ॥ ५७ ॥ इव जंगलभूखंड-मं-
केशं हरितांकुरं ॥ शिरः स्पृष्टवतस्तस्य । चारित्रं स्मृतिमाययौ ॥ ५८ ॥ स दध्यौ ही प्रमा-
दो मे । यदादीयत दुर्धरैः ॥ कषायतस्करैर्ध्यान-धनं हृदि निधीकृतं ॥ ५९ ॥ आसन्ने वी-
रमार्तंडे । चेतःस्थश्रुतदीपके ॥ अपत्यप्रेमतमसा । जनोऽयं हंत वाध्यते ॥ ६० ॥ निघ्नन्नेकें-

ङ्ग्यमपि । तपोभिः शुध्यति व्रती ॥ हतहस्तिहयव्रातः । शोत्स्यत्येष जनः कथं ॥ ६१ ॥ मायारिभिर्विभिन्नोऽस्मि । जयन् बाह्यानरीनहं ॥ हहा दग्धं गृहं शैला–नलं शमयतो मम ॥ ६२ ॥ ध्यायत्येवं मुनौ क्ष्माप । त्वया प्रश्नः पुनः कृतः ॥ तदा मृतः स सर्वार्थ–विमानसुखभाग्भवेत् ॥ ६३ ॥ चटत्प्रकर्षवैराग्य–वीचीनिर्धूतकल्मषः ॥ स प्राप केवलज्ञानं । तत्र प्रश्ने तृतीयके ॥ ६४ ॥ इत्याकर्ण्य प्रभोर्वाचं । दधानो विस्मयं परं ॥ श्रेणिकस्तमवंदिष्ट । मुनिमुन्निद्रभावनः ॥ ६५ ॥ न चापव्यापारः शरविसरसंघट्टविषमो । न ढक्कानिर्घातः समिति न च कश्चिद्विनिहतः ॥ प्रसन्नेंदुः साधुर्नरकगतियोग्योऽजनि पुनः । यतश्चैतच्चेतः प्रशमरुचि कुर्वंतु यतयः ॥ ६६ ॥ इत्युपदेशचिंतामणिवृत्तौ प्रसन्नचंद्रकथा ॥

॥ मूलम् ॥—वयगुत्तीए साधू । पायं मोणेण वट्टए अहवा ॥ सच्चंपि य मणवज्जं । कज्जंमि पउंजए वयणं ॥ १ ॥ व्याख्या—वचसो वचनस्य गुप्तौ चिंत्यमानायां साधुः प्रायो मौनेन भ्रूहस्तादिसंज्ञामपि परिहृत्य तूष्णीभावेन वर्तते. प्रायोग्रहणं स्वाध्यायक्षणे योगस्यानुज्ञातत्वात्. ननु एतावता यावज्जीवं यतिना मौनमेव कार्यं. भाषणेऽव्रतत्वापत्तेरित्याह—

"अहवत्याद्". अथवेति वाग्गुप्तेः प्रकारांतरसूचकं साधुवचनं प्रयुंक्ते, नापते इत्यर्थः. किं विशिष्टं वचनं? सत्यं, एकलक्षणत्वात्. असत्यामृषमपि इदं यद्वस्तुप्रतिष्ठाशयोच्यते तत्सत्यं, अस्ति जीवः कर्ता जोक्तेत्यादि. यच्च प्रतिष्ठाशां विनोच्यते तदसत्यामृषं. आमंत्रणाज्ञापनादिसत्यमपि प्रियं श्रोतुरिष्टं, अप्रियस्यासत्यप्रायत्वात्तदप्यनवद्यं, स पुनर्हे सखे! त्वं कृपिं कुर्वित्यादि उक्तिवत् सावद्यं. इदं हि सत्यप्रियमप्यसत्यप्रायं जीवघातायारंजरूपत्वात्. अनवद्यमपि कार्ये प्रयोजने, न तु वातूलवद्यथा तथा. एवं च जापमाणस्याप्यस्य वाग्गुप्तिरेव. यदाहुः—समिउ नियमागुत्तो । गुत्तो समियत्तणंमि जइयवो ॥ कुसलवयमुदीरंतो । जं चिय गुत्तोवि समिउविति ॥ १ ॥ अथ यदुक्तं सत्यमपि प्रियमेव ब्रूयात्तत्समर्थयन्नाह—

॥ मूलम् ॥—निवमंतिइब्भमाई । तहेव सद्देइ न पुण काणाई ॥ न य संदिद्धं कज्जे । जासं उद्दारिणिं वेइ ॥ २ ॥ व्याख्या—नृपो राजा, मंत्री सचिवः, इभ्यः श्रीमान्, ते आदयो येषां सामंतश्रेष्ठिसार्थवाहादीनां, तथैवेति यथा नृपत्वादि जावेन ते संति, तथैव शब्दयति आह्वयति. अयमर्थः—नृपतिं नृपतिमिति, मंत्रिणं मंत्रिणमिति, इभ्यं इभ्यमिति

ब्रूयात्. तथा चाचारांगे–जेयावन्ने तहप्पगारा तहप्पगारेहिं भासाहिं बूआ नो कुप्पंति माणवा तेयावि तहप्पगारा तहप्पगाराहिं भासाहिं अभिकंख भासिज्जत्ति. न च काणादिष्वप्ययं न्यायोऽनुसर्तव्य इत्याह–न पुनः काणादीन् तथैव काणादिनाम्ना शब्दयति, तथा चागमः–तहेव-काणं काणत्ति । पंडगं पंडगंति वा ॥ वाहियं वावि रोगित्ति । तेणं चोरेत्ति न वएत्ति ॥ १ ॥ आदिशब्दात्कुब्जखंजादिपरिग्रहः. तथा न च संदिग्धे संदेहास्पदे च कार्येऽवधारिणीं एवमेवैतदित्येवंरूपां भाषां ब्रूते. ॥ २ ॥ तर्हि किं ब्रूते? इत्याह—

॥ मूलम् ॥—आउस्स न वीसासो । कज्जस्स बहूणि अंतरायाणि ॥ तम्हा साहूणं वट्ट-माणजोगेण ववहारो ॥ ३ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, नवरं संदिग्धे कार्ये वर्तमानयोगमेव ब्रूयादित्यर्थः. ॥ ३ ॥ किं च—

॥ मूलम् ॥—दम्मे वसहे खज्जे । फले य थंभाइसमुचिए रुक्खे ॥ गिज्झे अन्ने जणया–इयत्ति सयणेवि न हवेइ ॥ ४ ॥ व्याख्या—वृषभान् कल्होरूकान्-दम्यान् धुर्यत्वयोग्यान्, फलानि आम्रफलादीनि खाद्यानि भक्षणार्हाणि, वृक्षान् स्तंभादेः समुचितान. आ-

१ वि दिशब्दाद्द्वारपट्टकपाटपीठतोरणशय्यासनयंत्रादिपरिग्रहः. तथाऽन्नानि शाल्यादीनि ग्राह्या-
भा.४ णि लवनयोग्यानीति न लपतीति क्रिया सर्वत्र योज्या. साधुवचसः प्रतीतिपात्रत्वादमी वृ-
पक्षादयो दमनादिक्रियायाः प्राप्तकाला इति निश्चित्य श्रोतृणां तत्र तत्र दमनादौ प्रवर्तनेन
१७९ महारंभसंभवात्. तथा स्वजनान् पितृमातृभ्रातृभगिन्यादीन् हे जनकादय इति न लपति.
आदिशब्दात हे मातर्हे भ्रातर्हे भगिनीत्यादि. साधूनामलौकिकत्वेन लौकिकसंबंधोक्तावन-
धिकृतत्वात्. ॥ ४ ॥ पुनर्विशेषमाह—

॥ मूलम् ॥—राइसराईहिं कयाइ धीमं । पुट्ठो मुणी कूवतलायकज्जे ॥ अत्थित्ति नत्थि-
त्ति न वेइ पुण्णं । भवंति जं भूयवहंतराया ॥ ५ ॥ व्याख्या—राजानो मांडलिकाः, ईश्वरा
युवराजानः, आदिशब्दाद्ग्रामाध्यक्षादयः, एभिः कदापि कूपतडागयोः, उपलक्षणत्वात्प्र-
पायागसत्रादीनां च कार्ये, मम कूपादीन् कारयतः पुण्यमस्ति न वेति पृष्टो धीमान् सम्य-
गागमज्ञो मुनिः कारयेदं कूपादिकमस्त्यत्र महत्पुण्यं; मा चीकरस्त्वमेतन्नास्त्यत्र मनागपि पुण्य-
मित्युभयथापि न ब्रूयात्. अत्रोपपत्तिमाह—यद्यस्मात्कारणादस्ति पुण्यमिति वदतो भूतवधः

स्यात्, शोपसमये जलाश्रितशेवालाद्यनंतकायिकानां पूतरशंबूकजलूकामत्स्यमंडूकादीनां त्रसानां च प्रत्यक्षं विपत्तिवीक्षणात्. मत्स्यादीनामप्यन्यान्यं जीवनक्षणाच्च. तथा नास्ति पुण्यमिति च वदतोंतरायदोष. स्यात्. बहूनां पशुपक्षिमनुष्याणां तृपार्त्तानां जलपानव्यवच्छेदात्. तस्मान्मौनमेवावलंबेत. नेदृशेषु लौकिककार्येष्वस्माकं ज्ञापणाधिकार इति वा वदेत् यत्सूत्रकृदंगसूत्रं-तहा गिरं समारब्भ । अत्थि पुण्णंति नो वए ॥ अहवा नत्थि पुण्णंति । एवमेयं महब्भयं ॥ १ ॥ दाणट्ठयाइं जे पाणा । हम्मंति तसथावरा ॥ तेसिं सा रक्खणट्ठाए । तम्हा अत्थित्ति नो वए ॥ २ ॥ जेसिं तं उवकप्पेई । अन्नं पाणं तहाविहं ॥ तेसिं लाभंतरायंति । तम्हा नत्थित्ति नो वए ॥ ३ ॥ जे य दाणं पसंसंति । वहमिच्छंति पाणिणो ॥ जे य णं पडिसेहंति । वित्तिछेयं करंति ते ॥ ४ ॥ दुहउ व न भासंति । अत्थि वा नत्थि वा पुणो ॥ आयंरयस्स हिच्चा । निव्वाणं पाउणंति ते ॥ ५ ॥ अथोपसंहारमाह—

॥ मूलम् ॥—सावज्जाणवज्जाणं । वयणाणं जो वियाणइ विसेसं ॥ पावरयेणं न लिप्पइ । कयावि सो कालियज्जोव ॥ ६ ॥ व्याख्या—यः परिशीलितप्रवचनसारः सावद्यानवद्या-

नां वचनानां विशेषं विभागं जानाति, ज्ञात्वा च सावद्यपरिहारेणानवद्यमेव वचनं वक्ति, स कदापि कालिकार्य इव पापरजसा न लिप्यते. ॥ ६ ॥ अथ कालिकाचार्यकथा——

पुरी तुरमिणीत्यस्ति । मणीव त्रासवर्जिता ॥ जितशत्रुनृपस्तत्र । सर्वत्र जगति प्रियः ॥ १ ॥ तत्र द्विजप्रिया भद्रा । व्याघ्रवत्क्रूरतास्पदं ॥ प्रसूता तनयं दत्तं । द्यूतमद्यादिसेवितं ॥ २ ॥ सेवमानः स राजान-मवाप्तप्रसरः शनैः ॥ सामंतान् भेदयामास । सरित्पूर इव द्रुमान् ॥ ३ ॥ राज्यं दत्तः समादत्त । बध्वा राजानमन्यदा ॥ प्रायः स्वाश्रयनाशाय । जवेल्लवणवत्खलः ॥ ४ ॥ प्रजापीडनजातेन । स्वजाते नार्चयन् द्विजान् ॥ चक्रे क्रतूनसौ शूरा-श्छागेष्वेव हि तादृशाः ॥ ५ ॥ भद्रायाः सोदरोऽन्येद्यु-स्तत्रोद्यानं समागतः ॥ श्रीकालिकगुरुः श्राद्धै-र्नेजे भृत्यैरिव प्रभुः ॥ ६ ॥ भद्रयानुदिनं प्रेर्य-माणः शमदमातुलं ॥ मातुलं तमुपतस्थौ । दत्तोऽप्याह्लादवर्जितः ॥ ७ ॥ सर्वसाधारणं व्याख्या——वचो मेघांबुवद्गुरोः ॥ पीत्वा दत्तोऽवदत्क्रुद्धो । यागानां ब्रूहि किं फलं ॥ ८ ॥ विरोधभीरुणा नापि । गुरुणागमशासिना वत्स पृच्छसि धर्मं चे-द्धर्मः स्याज्जीवरक्षया ॥ ९ ॥ ब्रूहि यज्ञफलं ताव-दिति तेनोदिते

पुनः ॥ सूरिरूचे न हिंसा स्यात् । कदाप्यायतिसुंदरा ॥ १० ॥ दत्तोऽथ स्माह साक्षेप-माचार्यं बधिरोऽसि किं ॥ यत्पृष्टः सैंधवं वर्त्म । वक्षि मालवपद्धतिं ॥ ११ ॥ फलं पृछामि यागानां । ब्रूषे हिंसामसुंदरां ॥ जानासि तद् द्रुतं ब्रूहि । नो चेत्पात्रमुत्सृज ॥ १२ ॥ निजप्राणान् पणीकृत्य । धैर्यमालंब्य सूरिणा ॥ अवादि सत्यमेवेति । यज्ञानां नरकाः फलं ॥१३॥ अथ दत्तोऽवदत्कोऽत्र । प्रत्ययः सूरिरालपत् ॥ त्वं श्वभिर्भक्षितः कुंभ्यां । पक्ष्यसे सप्तमेऽहनि ॥ १४ ॥ कोऽत्रापि प्रत्ययो दत्ते-नेति पृष्टो गुरुर्जगौ ॥ दिने तत्रैव तेऽकस्मा-न्मुखे विष्टा पतिष्यति ॥ १५ ॥ अथ स्वियल्ललाटेन । रोषारुणदृशा नृशं ॥ दत्तेनावादि सूरींद्रः । कथं त्वं तु विपत्स्यसे ॥ १६ ॥ समाधिनैव मर्तास्मि । गंतास्मि द्यां मृतोऽप्यहं ॥ इत्युक्ते गुरुणा दत्तः । समुत्तस्थौ सहुंकृतिः ॥ १७ ॥ रुध्वा निजजटैः सूरिं । दत्तः स्वगृहमागतः ॥ पात्रयन्नगरीरथ्या । निलीयास्थात् समाधिना ॥१८॥ मतिमोहेन मन्वानः । सप्तमं षष्ठमप्यहः ॥ कुर्वे शांतिकमाचार्या-सुनिरस्येति निर्ययौ ॥ १९ ॥ दत्तदुश्चेष्टनिर्विण्णै-स्तदानीं मूलमंत्रिभिः ॥ आकृष्य पंजराद्राज्ये । जितशत्रुर्न्यवेश्यत ॥ २० ॥ तदैको मालिकः पुर्यां । विशन् वेगातुरो

ऽयधात् ॥ मार्गे एव मलोत्सर्गं । जीतः पुष्पैः प्यधत्त च ॥ २१ ॥ सैव वाजिक्षुरोत्क्षिप्ता । दत्तस्य पथि गच्छतः ॥ विष्ठा पयःकुंभ–इव विष्टा मुखेऽविशत् ॥ २२ ॥ चमत्कृतस्तदास्वादा–द्विषादकलुषाननः ॥ विज्ञाय तद्दिनं षष्टं । दत्तः पश्चान्न्यवर्तत ॥ २३ ॥ असमन्मंत्रोऽमुनापि । नाज्ञायीति स मंत्रिभिः ॥ गृहमप्रविशन्नेव । बध्वा भूमिभुजेऽर्पितः ॥ २४ ॥ नृपः प्रातोदयः सूर्य । इव पापकृपात्यये ॥ दत्तनामतमः कुंभ्यां । गिरिदर्यामिवाक्षिपत् ॥२५॥ अधोऽग्नौ ज्वालिते कुंभ्यां । मुक्ताः श्वानः क्षुधातुराः ॥ दत्तं कदर्थयामासुः । क स्वामिद्रोहिणः सुखं ॥ २६ ॥ अथ श्रीकालिकाचार्यो । जितशत्रुमहीभुजा ॥ पूज्यतेस्म प्रतिदिनं । न ह्यसौ गुणमत्सरी ॥ २७ ॥ कालिकार्यगुरुणा यथा वचः । सत्यमेव जगदे विपद्यपि ॥ तद्वदेव सुकृतार्थिभिः परैः । सुनृतं वचनमुच्यतां सदा ॥ २८ ॥ इत्युपदेशचिंतामणिवृत्तौ कालिकाचार्यकथा ॥ एवं वाग्गुप्तिमुक्त्वाथ कायगुप्तिमाह—

॥ मूलम् ॥—कायं तु निरुंभिज्जा । उस्सग्गेणासणंतरेणं वा ॥ कज्जे व पयट्टंतो । पए पए चिंतए जयणं ॥ ७ ॥ व्याख्या—साधुरुत्सर्गेण कायोत्सर्गेण, आसनांतरेण वा पद्मा-

दिना कायं शरीरं रुंध्यान्निश्चेष्टं कुर्यात्. न हि सर्वकालं निश्चेष्टत्वे निर्वाह इति कायगुप्तेर्वि-श्यंतरमाह्—कार्ये गमनशयनादिके प्रयोजने जाते प्रवर्तयन् शरीरं, पदे पदे मा मम शरीरेण कोऽपि जीवोऽवधीदित्येवंरूपां यतनां चिंतयेत् ॥ ७ ॥ यतनारहितस्य दोषमाह्—

॥ मूलम् ॥—गमणट्ठाणनिसीयण–तुयट्टणगहण निसिरणाइसु ॥ कायं असंवरंतो । छक्कंपि विराहउ होइ ॥ ८ ॥ व्याख्या—गमनं प्रतीतं, स्थानं ऊर्ध्वस्थानेन, निषीदनमुपवेशनं, त्वग्वर्त्तनं स्वपनं, ग्रहणं दंडकादेरादानं, सृजनं तस्यैव निक्षेपणं, आदिशब्दाद्भोजनप्रापणादिपरिग्रहः. एषु स्थानेषु कायमसंवृण्वन् अयतनया चालयन् षण्णामपि प्रस्तावाज्जीवनिकायानां विराधको भवति. तत्रायतनया गमनादिकं कुर्वतः सचित्ततृणादिमर्दनात्पृथ्वीकायस्य, जलभाजनलोठनादप्कायस्य, साग्निकमलातं स्पृशतोऽग्निकायस्य ; 'तेउत्थाउसहगउ' इति वचनाद्वायुकायस्य, हरिदादिसंघट्टाद्वनस्य. संसक्तस्थानाद्यवर्जनात्त्रसकायस्यापि विराधनाऽनुपयुक्तस्य भावनीया. ॥ ८ ॥ अथ कायगुप्तौ दृष्टांतमाह्—

॥ मूलम् ॥—नच्चिंतं गिरिसंचित्तं । मदम वज्जाउहो ठिउ पडिमं ॥ गिरियंत्रे थि-

रदेहो । जइज्ज तेणाणुमाणेण ॥ ए ॥ व्याख्या—गाथार्थः स्पष्ट, नवरं भावार्थस्त्वय-स वज्रायुधस्तीर्थंकरजीवत्वाद्विशिष्टबलयुक्तो वर्षं कायोत्सर्गेण तस्थिवान्, न च तथा परे हीनसंहनना: स्थातुं शक्ताः, तथापि तदनुसारेण यतितव्यं. सत्यां शक्तौ प्रत्यहं घटिकां मुहूर्तं वा कायोत्सर्गादिना स्थिरदेहेन भाव्यमित्यर्थः. ॥ ए ॥ वज्रायुधकथा तु लेशतो भाव्यते ॥ अथ

वज्रायुधकथा—

जंबूद्वीपे प्राग्विदेह–मंडने श्रीसमुच्चये ॥ विजये मंगलावत्या–मस्ति पू रत्नसंचया ॥
॥ १ ॥ जगत्क्षेमंकरस्तत्र । राजा क्षेमंकरोऽजनि ॥ जिनस्य जनिता यस्य । नमस्या नाकि-
भिर्न कैः ॥ २ ॥ तस्याभूद्रत्नमालायां । पत्न्यां वज्रायुधाभिधः ॥ सुतश्चतुर्दशस्वप्न–सूचि-
ताद्भुतवैभव. ॥ ३ ॥ श्रीशांतिनाथजीवत्वा–दत्यद्भुतगुणाकरः ॥ सोऽध्यापितकलः काले ।
जनकेन व्यवाह्यत ॥ ४ ॥ पुत्रे यूनि क्षमाभारं । न्यस्य राज्योचितं नृपः ॥ स्वयं दधौ क्ष-
माभारं । सर्वज्ञसंयमोचितं ॥ ५ ॥ अचिरात्प्राप्तकैवल्यः । समासाद्यार्हतीं श्रियं ॥ विहरन्
बोधयामास । क्षेमंकरजिनो जनान् ॥ ६ ॥ साधिताशेषविजयो । विजयोर्जितदोर्युगः ॥

वज्रायुध इव स्वर्गे। चक्री वज्रायुधोऽजवत् ॥ ७ ॥ अन्यदोद्यानमायांतं। चक्री तं धर्मच-
क्रिणं ॥ ववंदेऽवस्थितं देव-निर्मिते देशनालये ॥ ८ ॥ चक्री चिकीर्षुर्मुक्ति-श्रध्वा श्रुत-
जिनोदितः ॥ राज्यं न्यवेशयत्पुत्रे। सहस्रायुधनामनि ॥ ९ ॥ चतुःसहस्र्या भूपानां। सप्त-
शत्या तनूरुहां ॥ सहितः स्वहिताथ्थेप। प्रभुपार्श्वेऽग्रहीद्व्रतं ॥ १० ॥ अधीतसूत्रो वसुधा-
वलये विहरन्नसौ ॥ विशिष्टध्यानसंधान-मनाः सिद्धगिरिं ययौ ॥ ११ ॥ तत्र सर्वांगिषु त्य-
क्त-वैरो वैरोचनाभिधे ॥ स्तंभे प्रतिमया तस्थौ। महर्षिर्वर्षमानया ॥ १२ ॥ इतश्चास्य भग-
वतो-ऽनतारेऽमिततेजसः ॥ त्रिपृष्ठस्यालकस्यासी-दश्वग्रीवो महारिपुः ॥ १३ ॥ तस्याभूतां
मणिकुंभ-मणिकेतू तनूरुहौ ॥ तौ जवान् भूरिशो भ्रांत्वा। तपोऽज्ञानं वितेनतुः ॥ १४ ॥
प्राप्तौ तेनासुरीं योनिं। पर्वते तत्र तं मुनिं ॥ प्रतिमास्थितमालोक्य। प्राग्वैरोल्लासमापतुः ॥
॥ १५ ॥ ततस्तावस्तकारुण्यौ। परमाधर्मिकाविव ॥ सिंहेभफणिनां रूपै-रुपद्रुद्रुवतुर्मुनिं ॥१६॥
अक्षोभं वीक्ष्य तं रक्षो-रूपं कृत्वाट्टहासिनौ ॥ निर्यज्ज्वालाकरालास्य-कोर्मौ भापयतःस्म तौ
॥ १७ ॥ तथाप्यकंपिते तस्मि-न्नृपौ निष्कारणद्विषौ ॥ उपसर्गांतरं कर्तुं। यावत्प्रावर्तता-

बंदित्वा वलितास्तेन । पथाला-
मिभो ॥ १८ ॥ तावत्त्रिदशराजस्य । वध्वः क्षेमंकर ।जन ॥ नवछिद्रे नवत्येव । मु-
कंत तं मुनिं ॥ १९ ॥ निजनैश्चल्यतः शैल-स्तंभं स प्रतिपद्धयन् ॥ मुनिमानंतुमानंदा-
निरेप नमस्कृतः ॥ २० ॥ एवं विभावयंत्यस्ता । दिव्याभरणभासुराः ॥ नेशतुर्ध्वा-
ञ्गिरेर्मौलाववातरन् ॥ २१ ॥ वीक्ष्य ता अकृतालोका । आयांतीर्दीपिका इव ॥ रा-
तनाशंतौ । दैत्यौ सम्यग्दृगप्रियौ ॥ २२ ॥ प्रीत्या प्रणम्य क्षुभित-देहाश्चापक्षता इव ॥
पेः पुरः पुरुहूत-प्रिया नाट्यं वितेनिरे ॥ २३ ॥ योजितांजलयः सर्वाः । स्तुत्वा सत्त्वाधिकं
मुनिं ॥ पुण्याढ्यं मन्यमानाः स्वं । ताः स्वस्थानं प्रपेदिरे ॥ २४ ॥ वज्रायुधोऽपि भगवान् । न-
गमूर्द्धनि वत्सरं ॥ स्थित्वा पूर्णप्रतिज्ञोऽथ । विजह्रे वसुधातले ॥ २५ ॥ यदि मृदुलशरीरो
वत्सरं वज्रसाधुः । शिखरिशिरसि कायोत्सर्गमेवं व्यधत्त ॥ तदिह बहुलसत्वाः साधवोऽन्ये-
ऽपि दूरी-कृतदुरितसमूहे तत्र तन्वंतु यत्नं ॥ २६ ॥ इत्युपदेशचिंतामणिवृत्तौ वज्रायुधक-
था ॥ तदेवमुक्ता कायगुप्तिः, तदुक्तौ चोक्तास्तिस्रोऽपि गुप्तयः, तद्भणने च भणिताः सप्तद-
शापि संयमभेदाः ॥ अथ प्राप्तसर्वविरतिर्येषामाश्रयणीयो भवति, तान् गुणानाह—

॥ मूलम् ॥—चिठंति गुरुकुले गुरु-जणंमि न हु चोइयावि कुप्पंति ॥ उवसासाइं मुंतुं । करंति गुरुसक्खियं सव्वं ॥ १० ॥ व्याख्या—इह साधव इति कर्तृपदं सर्वत्राप्रयुक्तमपि गम्यते. बहुवचनं च गच्छवासित्वेन आचार्योपाध्यायादिवैचित्र्यज्ञापनार्थं. तेनैते गुणाः प्रायः स्थविरकल्पापेक्षा इति प्रतिपत्तव्यं. साधवो गुरूणां कुलं साधुसंतानरूपं तत्र तिष्ठंति. ज्ञानादिलाभहेतुत्वात्, उक्तं च विशेषावश्यके-नाणस्स होइ भागी । थिरयरओ दंसणे चरित्ते य ॥ धन्ना आवकहाए । गुरुकुलवासं न मुंचंति ॥ १ ॥ तीक्ष्णवचनादिना नोदिता अपि गुरुजने न कुप्यंति. यदाह-गुरवस्ताडयन्तोऽपि । भवंति हितहेतवः ॥ घर्षयन्नपि रत्नस्य । तेजसे मणिकारकः ॥ १ ॥ तयोनुवासादिकं मुक्त्वा सर्वं कर्तव्यं गुरुसाक्षिकं कुर्वंति. आदिग्रहणादन्याप्युभूवासतुल्यं मेषोन्मेषादिकमल्पकार्यं गुर्वादेशं विनापि कुर्वंतीति भावः. ननु ये साधवो गुरुभ्यो दूरदेशस्थास्ते कथं सर्वं गुरुसाक्षिकं कुर्वंतीत्युच्यते. तेऽपि गुरुं स्थापयित्वा तत्पुरः सामाचारीं प्रयुंजते. उक्तं चौघनियुक्तौ–संविग्गसन्निभद्दग-अहप्पहाणेसु भोइयघरेसु ॥ ठवणा आयरियस्सउ । सामायारीपउंजणया ॥ १ ॥

मुनयो हि दंडिकादिकमप्याचार्यं कल्पयंति, निराबाधप्रदेशोऽयं ममाचार्य इति, तस्य चो-
मतः सकलां चक्रवालसामाचारीं प्रयुक्त इति. तथा—

॥ मूलम् ॥—पासत्थपरिचयं परि-वयंति वज्जंति तह अणायघणं ॥ न चयंति य अ-
हिगरणं । अज्जियलाभं न भुंजंति ॥ ११ ॥ व्याख्या—ज्ञानादिगुणेभ्यः पार्श्वे पृथक् तिष्ठं-
तीति पार्श्वस्थाः, एकग्रहणे तज्जातीयस्यापि ग्रहणमिति न्यायादवसन्नादयोऽप्यत्र ग्राह्याः, त-
त्रावसीदंतिस्म क्रियाशैथिल्यान्मोक्षमार्गश्रांता इवावसन्नाः. तथा कुत्सितं ज्ञानादित्रयविरा-
धकं शीलं स्वभावो येषां ते कुशीलाः. तथा संविग्नासंविग्नसंसर्गाद्गुणैर्दोषैश्च तद्भावे संस-
जंतिस्मेति संसक्ताः. तथा यथा यथाकथंचिदागमनिरपेक्षः सर्वकार्येषु छंदोऽभिप्रायो येषां
ते यथाछंदाः. एतैः सह परिचयमालापादिकं संस्तवं परित्यजंति. उक्तं च—आलावो संवा-
सो । विसंतो संथवो पसंगोय ॥ हीणायारेहिं समं । सव्वजिणिंदेहिं पडिकुट्ठो ॥ १ ॥ अप-
वादस्तु पर्यायादिभिः कारणैः पार्श्वस्थादिभिरपि सहालापादिकं कुर्वतामपि न दोषः, यदा-
गमः—वायाइनमुक्कारो । हत्थुस्सेहो य सीसनमणं च ॥ संपुच्छणत्थणं थोभ वंदणं वंदणं वा-

थि ॥ १ ॥ परियाय पसिपुरिसं । खित्तं कालं च आगमं नाउं ॥ कारणजाए जाए । जहा-
रिहं जस्स जं जोग्गं ॥ २ ॥ तथा नञः कुत्सार्थत्वात् कुत्सितमायतनं पार्श्वस्थादिप्रतिबद्धं
स्त्रीपश्वादियुक्तं वा स्थानं परतीर्थं वा, यत्र स्थितानां ज्ञानादयो गुणा हीयंते तद्वर्जयंति.
अपवादतस्तु अन्यस्थानकाभावे तत्रापि यतनया तिष्ठंतीति. तथाधिकः क्रियते संसारोऽने-
नेत्यधिकरणं, उपशमितकलहवर्धनं वचो न वदंति, चकारान्न वादयंत्यपि. उक्तं च—"जेणं
परं पज्जोसवणाउ अहिगरणं वयइ, से णं निज्जूहियव्वे सिया". तथार्यिकाणां साध्वीनां
लाभं तदानीतमशनादीत्यर्थः, न भुंजते, तासु दानस्यैवानुज्ञातत्वात्. अनेन चतुर्भंगी सू-
चिता. यत्पंचकल्पभाष्यं—संविग्गसंजयाणं । दिज्जइ थीव्वइय पढमभंगो य ॥ सजइवग्गे दि-
ज्जइ । नवि घिप्पइ कारणे वीउं ॥ १ ॥ गिहिअन्नतित्थियाणं । नवि दिज्जइ घिप्पइ य नवे-
रं च ॥ नवि दिज्जइ नवि घिप्पइ । पासत्थाईण सव्वेवि ॥ २ ॥ अपवादस्तु ग्लानत्वादौ का-
र्ये साधुपरिकराभावे आर्यिका लाभमपि भुंजतेऽन्निकापुत्रवत् ॥ ११ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—सीयंति नाउयाम । [illegible]

अन्न । कुक्कुयकंदप्पहासेहिं ॥ १२ ॥ व्याख्या—आपत्सु रोगातंकदुर्भिक्षादिषु, हा अथ कथं निर्वहिष्याम इति न सीदंति न ग्लायति. तथा प्रमादस्यानुपयुक्ततारूपस्यावकाशं न ददति. तथा कौकुच्यं भांडचेष्टा, कंदर्पानुविद्धाः कथा अपि कंदर्पः, हास्यव्यंजिकाश्च कथा
३१ अपि हास्यं, एतैरन्य श्रोतारं न विस्मापयंति, यथा श्रुतया श्रोतॄणां कंदर्पः प्रसर्पति, हास्यं च समुन्मीलति, तां कथां न कथयंतीत्यर्थः. उक्तं च-कंदप्पकुक्कुयाहिं । तह सीलसहावहसणविगहाहिं ॥ विम्हायंतो य परं । कंदप्पभावणं कुणइ ॥ १ ॥ १२ ॥ किंच—

॥ मूलम् ॥—पावसूयाणि न सिक्खंति । जाणमाणावि नो पउंजंति ॥ तेइत्थजोइजोइस-रसअंजणमंततंताइं ॥ १३ ॥ व्याख्या—पापश्रुतान्येकोनत्रिंशद्भेदानि, उक्तं च—अट्ठनिमित्तंगाइं । दिव्वुपायंतलिक्खभोमं च ॥ अंगं सरलक्खणवंजणं च तिविहं पुणेक्किक्कं ॥१॥ सुत्तं वित्ती तह वित्तिय च । पावसुयमिउणतीसविहं ॥ गंधव्वनट्टवत्थु । आउंधणवेयसंजुत्तं ॥ २ ॥ एतानि न शिक्षंते नाभ्यस्यंते. अपवादतस्तु संघकार्ये शिक्षंते. तथा जानंतोऽपि न प्रयुंजंते चैकित्स्यादिकं. तत्र चिकित्सायाः कर्म चैकित्स्यं वैद्यकं. योगाः पादलेपाद्याः,

ज्योतिषं निमित्तं, रसः पीतादिधातुः, अंजनं अदृश्यीकरणादि, मंत्रा गारुडाद्याः, तंत्राणि कार्मणादीनि, आदिशब्दात्कौतुकभूतिकर्मादयः. उक्तं च—जोइसनिमित्तअक्खर—कोउय आएसभूइकम्मेहिं ॥ करणाणुमोयणेहिं य । साहुस्स तवक्खओ होइ ॥ १ ॥ अपवादतस्तु तीर्थप्रभावनार्थं प्रयुंजाना अपि प्रभावका एव श्रीकालिकार्यवत्. ॥ १३ ॥ अन्यच्च—

॥ मूलम् ॥—सोहंति वत्थसिज्जाइ । दूसणे न य विही विरुज्झंति ॥ निच्चं संविग्गमणा । व-ज्झंति अकालसज्झायं ॥१४॥ व्याख्या——वस्त्रशय्यादिदूषणानि शोधयंति टालयंतीत्यर्थः. इह वस्त्रं त्रिधा, एकेंद्रियविकलेंद्रियपंचेंद्रियावयवत्वात् तत्राद्यं कार्पासिकादि, द्वितीयं कौशेयकादि. तृतीय तूर्णादिमयं. एतेषु कौशेयकादिकं कारण एव ग्राह्यं. एतदपि जघन्यमध्यमोत्कृष्टभेदात्प्रत्येकं त्रिधा. तत्र जघन्यं मुखपोतिकाद्यं, मध्यमं चोलपट्टाद्यं, उत्कृष्टं प्रच्छदादि. एतदपि पुनः प्रत्येकं यथाकृताल्पबहुपरिकर्मभेदात्त्रिधा. एषु आद्याद्याभावेऽग्रेतनमग्रेतनं ग्राह्यं. वस्त्रस्य च दूषणानि प्राय आहारदूषणतुल्यानि, आहारदोषाश्च पुरतो वक्ष्यंते, ततस्तद्दोषा अपि ततोऽवसेयाः. सामान्यतस्तु—जं न तयट्ठा कीयं । नेव वुयं नेव गहियमन्नेहिं ॥ आहरुपामिच्चं च—ज्झिऊण जं

प.चिं
भा.४
१९३

कप्पए वत्थं ॥ १ ॥ किंच-वर्षाकाले वस्त्रं न ग्राह्यं, वर्षानंतरं च तत्र क्षेत्रे मासद्वयं यावत्, यत्पंचकल्पभाष्यं-वत्थाईणं गहणं । नाणुन्नायं तु होइ वासासु ॥ वासाईण परेणं । दुमासे अन्नेसु गिह्णंति ॥ १ ॥ शय्या वसतिः, सापि दोषरहितैव ग्राह्या, यदाह-मूलुत्तरगुणसुद्धं । थीपसुपंडगविवज्जियं वसहिं ॥ सेविज्ज सव्वकालं । विवज्जिउ हुंति दोसाउ ॥ १ ॥ तत्रामी मूलगुणाः-पिट्ठीवंसं दो धा-रणाउ चत्तारि मूलवेलीउ ॥ मूलगुणे हुववेया । एसाउ अहा-गडा वसही ॥ १ ॥ व्याख्या--पृष्टवंशो मध्यवलकः, द्वे धारिण्यौ वृहद्व्यौ, यत्प्रतिष्ठोऽसा-वेव, चतस्रो मूलवल्यौ, याश्चतुर्षु गृहपार्श्वेषु ध्रियते. एते सप्तापि मूलगुणाः, शेषाः स्तंभ-भित्यादय उत्तरगुणाः, एतैः शुद्धा वसतिर्ग्राह्या. अन्ये चामी वसतिदोषाः-कालाइकं तु व-छाणा-आभिकंत अणभिकंता य॥ वज्जाय महावज्जा। सावज्ज महप्प किरिया य ॥१॥ (कालाति-क्रांता, उपस्थापना, अभिक्रांता, अनभिक्रांता, वर्ज्या, महावर्ज्या, सावद्या, महासावद्या, अल्पक्रिया चेति नव वसतिदोषाः.) ऋतुबद्धे वर्षासु वा यत्र वसतौ स्थितास्तत्रैव मासे चातुर्मासिके वा पूर्णेऽपि तिष्टतां कालातिक्रांता १. ऋतुबद्धे यत्र मासकल्पः कृतस्तत्रैव द्वौ

मासौ वर्षासु यत्र चातुर्मासी स्थितास्तत्र चाष्टौ मासानपरिहृत्य पुनः समागच्छतामुपस्थाना २. यावदर्थिकार्थं कृता शय्या, सा यद्यन्यैश्चरकादिपाखंडिभिर्गृहस्थैर्वा भुक्ता भवति, तदनंतरं च संयता आयांति तदाभिक्रांता ३. सैवान्यैरपरिभुक्ता सती साधुभिः सेव्यमानाऽनभिक्रांता ४. तथा आत्मार्थं कृता साधुभ्यो दत्वा स्वार्थमन्यां कुर्वतो गृहस्थस्य वर्ज्येति ५. तथा पाखंडिनामर्थाय कृता महावर्ज्या ६. पंचानां श्रमणानामर्थाय कृता सावद्या ७. साधूनामेवार्थाय कृता महासावद्या ८. या पुनरेतद्दोषाष्टकवर्जिता साल्पक्रिया शुद्धेत्यर्थः ९. आदिशब्दात्पात्रकादिपरिग्रहः. पात्रमप्येकेंद्रियविकलेंद्रियपंचेंद्रियभेदात् त्रिधा. तत्रैकेंद्रियावयवजं तुंबकादि, विकलेंद्रियदेहजं शंखशुक्त्यादि. पंचेंद्रियदेहजं कुतुपदंतशृंगपात्रादि. अत्रौघतः प्रथममेव ग्राह्यं. तदपि तुंबकदारुमृत्तिकारूपत्वात् त्रिधा. तदपि प्रत्येकं जघन्यादिभेदात् त्रिधा. तत्र जघन्यमुदंचकादि, मध्यमं मात्रकं, उत्कृष्टं पतद्ग्रहः. पुनरप्येकैकं त्रिधा, यथाकृताल्पबहुपरिकर्मभेदात्. पूर्वपूर्वाभावे चेहोत्तरं ग्राह्यं. द्वितीयपदे शुद्धाऽलाभेऽशुद्धमपि पंचकपरिहान्या गृह्णंति. उक्तं च— "सोहंतो य इमे तह जइज्जा सव्वत्थ पणगहाणीए त्ति" तथा न च मिथः परस्परं विरुध्यं·

ते कलहायंते प्रीत्या निर्वहतीत्यर्थः. यदागमः–जइ इक्कभाणजिमिया । गिहिणोवि यदीह
मित्तिया हुंति ॥ जिणवयणवहिप्जुया । धम्मं पुणं अयाणंता ॥ १ ॥ किं पुण जगजीवसु-
हा–वहेण संजुजिऊण समणेणं ॥ सक्काइ इक्कुमिक्को । वीउ वित्तरक्खिउ देहो ॥ २ ॥ तथा
नित्यं संविग्नमनसो मोक्षाभिलाषिणो विरक्तत्वात् यो यस्य श्रुतस्य पठनपरावर्त्तनादियोग्यः
कालः. यथा कालिकस्योत्तराध्ययनादेरस्वाध्यायिकवर्जं दिवसनिशाप्रथमचरमपौरुष्यौ, उत्का-
लिकस्य तु दशवैकालिकादेः "संजमघाउ १ प्पाए २ । सादिवे ३ वुग्गहे य ४ सारीरे ५"
इति पंचविधास्वाध्यायिकवर्जं कालवेलावर्जं च सर्वमप्यहोरात्रं पठितुं कालः, तद्व्यतिरि-
क्तस्त्वतालः, तस्मिन्नकाले स्वाध्यायं वर्जयंति. ॥ १४ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—वज्जंति निच्चवासं । सिज्जायरराय नियय पिंडे उ ॥ उमग्गाववायविऊ ।

अणदे दिस्कंतिन कयावि ॥ १५ ॥ व्याख्या—एकक्षेत्रे नित्यवासं वर्जयंति, उक्तं च–पडिबंधो लहुअत्तं । न जणुवयारो न देसविन्नाण ॥ नाणाईण अवुड्ढी । दोसा अविहारपक्खंमि ॥ १ ॥ जो गाउयं समत्थो । सूरादारब्भ जिस्कवेलं जा ॥ विहरउ एसो सपर–कमो य नो

विहरउ तेण परं ॥ १ ॥ अपवादतस्तु यतनया चिरमप्येकक्षेत्रे वसतां न दोषः. यदाह–पं चसमिया तिगुत्ता । उज्जुत्ता संयमे तवे चरणे ॥ वाससयंपि वसंता । मुणिणो आराहगा त्रणिया ॥ १ ॥ तथा पिंडशब्दस्य सर्वत्र संबंधात्, शय्यातरपिंडं, राजपिंडं, नियतपिंडं च वर्जयंसि. तत्र शय्याया आश्रयदानेन तरति संसाराब्धिमिति शय्यातर उपाश्रयदाता गृहस्थः, तस्य पिंडः शय्यातरपिंडः. तत्रेयं सामाचारी–यस्मिन्नाश्रये स्थिताः साधवस्तस्य यद्येकः प्रभुस्तदा तमेव, बहवश्च चेत्प्रभवस्तदा सति निर्वाहे सर्वानपि, अनिर्वाहे तु परिपाट्या एकैकं वर्जयंति, तद्दत्तमशनादिद्वादशकं न गृह्णंतीत्यर्थः. यदाह–असणाइया चउरो । पाउंछणवत्थपत्तकंबलयं ॥ सूइच्छुरं कन्नसोहण–नहरणिया सागरियपिंडो ॥ १ ॥ तृणादिकं तु गृह्णंत्येव. यदाह–तणडगलछारमल्लग–सिज्जासंथारपीढलेवाई ॥ सिज्जायरस्स पिंडो । न होइ सेहो य सोवहिउ ॥ १ ॥ यदा चालयसंकीर्णतया भिन्नोपाश्रयेषु वसंति, तदापि सर्वान् वर्जयितुमक्षमा आचार्याः शय्यातरं वर्जयंत्येव. स च शय्यातरो लिंगमात्रधारिणोऽपि वर्ज्यः. अर्हन्निषिद्धतादिदोषदुष्टत्वात्. यदाह–लिंगत्थस्स उ वज्जो । तं परिहरउव्व भुंजउ वावि ॥

जुत्तस्स अजुत्तस्स व । रत्नालणो तत्थ दिट्ठंतो ॥ १ ॥ अयं च प्रातरावश्यके कृते स्वापे वा
चि विहिते जवति, नान्यथा. उक्तं च–जइ जग्गंति सुविहिया । करंति आवस्सयं च अन्नत्थ ॥
1.4 सिज्जायरो न होई । सुत्ते व कएव सो होइ ॥ १ ॥ निर्गमनकालादेकदिनातिक्रमे शय्यात-
९७ रो जवति, "चुत्थे वज्जंतहोरत्तं" इति वचनात्. विशेषश्चात्र–सूरत्थमणे दिण नि–ग्गया-
ण सूरोदये अ सागरिउ ॥ अत्थमियनिग्गयाणं । वारसजामाउ सागरिउ ॥ १ ॥ द्वितीयः
पदे तु ग्लानाद्यालंबनैः शय्यातरपिंकमपि यतनया गह्णनां न दोषः. उक्तं च–डुविहे गेल-
न्नंमि । निमंतणे दवदुल्लहे असिवे ॥ ठमोअरिय पउसे । जये अ गहणं अणुन्नायं ॥ १ ॥
यतना चेयं–तिक्खुत्तो अ सखित्ते । चउद्दिसिं मग्गिऊण गीयत्थो ॥ दवंमि दुल्लजंमि । सि-
ज्जायरसंतिए गहणं ॥ १ ॥ तथा राज्ञो मूर्द्धाभिषिक्तस्य पिंको राजपिंकः, स चाष्टधा–अस-
णाइया चउरो । वत्थं पायं च कंबलं चेव ॥ पाउंठणगं च तहा । अठविहो रायपिंको उ
॥१॥ अयं च पूर्वपश्चिमजिनसाधूनां निषिद्धो व्याघातादिदोपसंजवत्वात्. ॥१६॥ तथाहि—
॥ मूलम् ॥—ईसरपभिईहिं तहिं । वाघाउ खकुलो हु दाराणं ॥ दंसणसंगो गरहा ।

इयरेसिं न अप्पमायाउ ॥ १७ ॥ व्याख्या—ईश्वरादिभिः प्रविशद्भिर्निर्यद्भिश्च तत्र राजभवने साधोर्व्याघातः स्खलना स्यात्, अमंगलबुद्ध्या हननं वा स्यात्. संमर्दात्पात्रभंगश्च. 'लद्धत्ति' प्रचुरान्नादिलाभे लोभश्च स्यात्. उदाराणां पुंस्त्र्यादीनां दर्शने संगोऽभिष्वंगः स्यात्, तथाहो राजप्रतिग्रहमप्येते न त्यजंतीति गर्हा स्यात्. इतरेषां मध्यमजिनसाधूनां नैते दोषाः, कुतः? अप्रमादात्. तथा इदमेतावन्मात्रमहं तुभ्यं दास्यामीत्युक्तवतो गृहस्थस्य यो ऽशनादिलाभः स नित्यपिंडः, वर्ज्यश्चायमाधाकर्मादिदोषसंभवात्. यद्दशवैकालिकचूर्णिः—" नियागं नाम नियतंति वुत्तं भवइ, तं तु यदा आयरेण आमंतिउ भवइ, जहा भयवं तुम्हेहिं मम दिणे दिणे अणुग्गहो कायव्वो, तदा तस्स अब्भुवगच्छंतस्स नियागं भवइ, न तु जत्थ अहाभावेणं दिणे दिणे भिक्खा लब्भइत्ति ". तयोरुत्सर्गापवादविदः, तत्र सामान्येनोक्तो विधिरुत्सर्गः, यथा—" वासावासं पज्जोसवियस्स निच्चभत्तस्स भिक्खुयस्स कप्पइ एगं गोयरकालं गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा. " तद्बाधनाय कारणापेक्षो विशेषोक्तो विधिरपवादः. यथा—" आयरियवेयावच्चेण वा, उवज्झायवेयावच्चेण वा, तवस्सिगिलाणवे-

पान्नेण वा, खुड्डुएण वा, खुड्डियाए वा अवंजण जायएणात ", एतद् दृष्टं सम्यग् ज्ञात्वा उत्स-
गं उत्सर्ग, अपवादे च प्राप्तेऽपवादं , एवं उत्सर्गं चापवादं सेवमानो गीतार्थ आराधकश्च.
यदाहुः—उस्सग्गे अनवायं । आयरमाणो विराहओ होइ ॥ अववाए पुण पत्ते । उस्सग्ग
निसेवओ हवइ ॥ १ ॥ अनेकांतवादस्वरूपं हि जिनप्रवचनं. उत्सर्गेणापवादेन वा यथाधि-
को लाभस्तथैव प्रवर्तंति. उक्तं च—तम्हा सव्वाणुन्ना । सव्वनिसेहो य पवयणे नत्थि ॥ आ-
यं वयं तुलिज्जा । लाहाकंखिव्व वाणिओ ॥ २ ॥ उत्सर्गापवादविधिश्च साधुगुणेषु यथास्थानं
चाधित एव. तथाऽनलानयोग्याश्च कदाचिद्दीक्षयंति. यदाह—अट्ठारस पुरिसेसु । वीसं इत्थि-
सु दस नपुंसेसु ॥ पव्वावणा अणरिहा । इय अणला साहिया सुत्ते ॥ १ ॥ तत्र दीक्षान-
र्हाः पुरुषा अष्टादश, तद्यथा—बाले वुड्ढे नपुंसे य । जडे कीवे य वाहिए ॥ तेणे रायावगा-
री य । उम्मत्ते य अदंसणे ॥ १ ॥ दासे दुट्ठे य मूढे य । अणत्ते जुंगिएइ य ॥ उवरूए
य जयए । सेहनिप्फेडिएइ य ॥ २ ॥ तत्र सप्ताष्टौ वर्षाणि यावद्बालः, षष्टेः सप्ततेर्वा वर्षे-
भ्य उपरि वृद्ध. न स्त्री वा पुमान्नपुंसकः. यः स्त्रीभिर्निमंत्रितोऽसंवृत्तां वा स्त्रियं दृष्ट्वा सं-

उत्त चि जातकामाभिलापो वेदोदयमधिसोढुं न शक्नोति स क्लीबः. जडस्तु त्रिधा. भाषया शरीरे-
गभा.४ ण क्रियया च. भाषाजडोऽपि त्रिधा, जलमूकः, मन्मनमूकः, एलकमूकश्च. यो जलमग्न इ-
व बुडबुडायमानो वक्ति स जलमूकः. यस्य तु वदतः स्खल्यमानमिव वचः स्खलति स मन्म-
१००० नमूकः. य एलक इवाव्यक्तं मूकतया शब्दमात्रमिव करोति, स एलकमूकः. पथि भिक्षा-
टने वंदनादिषु चातिस्थूलतयाऽशक्तः शरीरजडः. क्रियां प्रतिक्रमणप्रत्युपेक्षणादिकां पुनः
१२,… पुनरुपदिश्यमानामपि जडतया यो ग्रहीतुं न शक्तः स क्रियाजडः. कुष्टजगंदरादिरोगैर्ग्रस्तो
व्याधितः. क्षात्रखननमार्गपातनादिचौर्यनिरतः स्तेनः. श्रीगृहांतःपुरनृपदेहतत्पुत्रादिद्रोहकृ-
द्राजापकारी. यक्षादिना महामोहेन वा वैकल्यं नीत उन्मत्तः. अंधस्त्वानर्थिनिद्रोदपवांश्चा-
दर्शनः. दासेति, गृहदास्या जातोऽर्थादिना वा क्रीतः, ऋणाद्यर्थं वा धृतो दासः. दुष्टो द्वि-
धा, कषायदुष्टो विषयदुष्टश्च. तत्र सर्षपनालिकाजिनिविष्टसाध्वादिवदुत्कटकषायः कषायदु-
ष्टः. अतीवयोपिदादिषु गृद्धो विषयदुष्टः. अज्ञानाद्हृदयशून्यो मूढः. ऋणार्त्तः प्रतीतः. जा-
तेकर्मशरीरादिभिर्दूषितो जुंगितः. तत्र मातंगकोलिकमूत्रिकादयोऽस्पृश्या जातिजुंगिताः.

नखक्षालनशौकारिकवागुरिकत्वादिनिन्द्यकर्मकारिणः कर्मजुंगिताः. करचरणकर्णादिवर्जिताः शरीरजुंगिताः. अर्थार्थं विद्यार्थं वा इयंति दिनानि त्वदीयोऽहमित्येवं येनात्मनः परायत्तता कृता स्यात् सोऽवबद्धः. रूपकादिमात्रया भृत्यो धनिनामादेशकरणाय प्रवृत्तो भृतकः. शिष्यस्य दीक्षितुमिष्टस्य निस्फेटिकाऽपहरणं शिष्यनिस्फेटिका. उपलक्षणमिदं, मातृपित्रादिभिरप्यननुज्ञातस्य. इत्यष्टादशपुरुषेषु दीक्षाऽनर्हा. एतान् दीक्षयतः शासनोड्डाहसंयमात्मविराधनादयो दोषाः. कारणे तु केषांचिदेषु दीक्षानुज्ञातैव वैरस्वाम्यादिवत्. एत एव दोषाः स्त्रीणामपि वाच्याः. गुर्विणी बालवत्सा चेति द्वौ पुनरधिकौ, तेन तासां विंशतिर्दोषाः, उक्तं च—इय अट्ठारस भेया । पुरिसस्स तहित्थियाए तह चेव ॥ गुव्विणी बालवच्छा । दुन्नि इमे हुंति अन्नेवि ॥ १ ॥ नपुंसकस्य तु षोडश भेदा आगमेऽभिहिताः, तेषु दश सर्वथा दीक्षाऽनर्हा अतिसंक्लिष्टत्वात्. ते चामी—पंडए वाइए कीवे । कुंभी ईसालुयत्तिय ॥ सउणी तक्कम्मसेवी य । पक्खिया पक्खिएइया ॥ १ ॥ सोगंधिए य आसत्तो । दस एए नपुंसया ॥ संकिलिठत्ति साहूणं । पव्वावेउं अकप्पिया ॥ २ ॥ एषां स्वरूपं निशीथव्याख्यादवसेयं. षट्

पुनः प्रव्राज्याः, तद्यथा–विद्धिए चिप्पिए चेव। मंतउसहिउवहए ॥ इसिसत्ते देवसत्ते। पव्वावि- ज नपुंसए ॥ १ ॥ व्यायत्यां राजांतःपुररक्षार्थं बाल्येऽपि छेदं दत्वा यस्य मुष्कौ गाल्येते स वर्धितकः १. यस्य तु जातमात्रस्यांगुष्ठांगुलीभिर्मृदित्वा मुष्कौ ध्माय्येते स चिप्पितः २. एवं च कृते एतौ नपुंसकवेदोदयं प्राप्नुतः. कोऽपि मंत्रेण, कोऽप्यौषध्या, अन्यस्तु ऋषेः शापा- द्देवशापाच्च तदुदयं लभते, इत्येते षडपि प्राव्राज्याः. ॥ १५ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—होउ विकारो मा वा । पुण नारीणं न वीससंति जउ ॥ संते असंते वा । विसंमि को विससइ अहिणो ॥ १६ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, अन्यच्च—

॥ मूलम् ॥—अठमछठचउत्थं । करंति वरिसचउमासपक्खेसु ॥ संजमजत्ताहेउं । भुंजंति न रूवबलहेउं ॥ १७ ॥ व्याख्या—वर्षसमापको दिवसोऽपि वर्षं ज्येष्ठपर्व, तत्राष्टम- मुपवासत्रयं. चतुर्माससमापको दिवसोऽपि चतुर्मासकं चातुर्मासिकं पर्व. तत्र षष्टमुपवासद्वयं. पक्षसमापको दिवसोऽपि पक्षः पाक्षिकं, तत्र चतुर्थमेकमुपवासं कुर्वंति. एतत्प्रायिकीं वृत्तिमा- श्रित्योक्तं, अन्यथा सत्यां शक्तौ अधिकमपि तपः सेवंते, अशक्तौ तु हीनमपि. यदपरेषु दिवसे

पु भुंजते, तदपि संयमयात्राहेतु. ईर्याशुद्धिस्वाध्यायवैयावृत्त्यादिक्रिया न ग्रासमात्र विना निर-
हतीति बुद्ध्या, न पुना रूपवलहेतुं, यात्राशब्दोऽत्र निर्वाहार्थः. ॥ १७ ॥ तथा—
॥ मूलम् ॥—वसहिं सया विविचं। संयमजुग्गं अदूसियं खित्तं॥ गीयत्थं च सहायं। इछं-
तुवहिं अयहुमुखं ॥१८॥ व्याख्या—इछंतीति क्रियायाः सर्वत्र संबंधात्, वसतिं शय्यां सदा वि-
विक्तां स्त्रीपशुपंडकादिरहितां इछंति. क्षेत्रं नगरग्रामाद्यं संयमयोग्यं अदूषितं च पार्श्वस्थादिभि-
रिछंति. संयमयोग्यता च क्षेमादिगुणयुक्तस्यैव क्षेत्रस्य जवति. यदाह—खेमो सिवो सुभिक्खो।
अप्पप्पाणो उवस्सयमणुन्नो ॥ एसो उ खित्तकप्पो। गामनगरपट्टणाइन्नो ॥१॥ खेमो कमरविरहि-
उ। रोगासिवविरहिउ सिवो होइ ॥ पउरणपाणदेसो। होइ सुभिक्खो मुणेअव्वो ॥२॥ जलुगासंख-
गसूइग। पिसुगमसगाईविरहिउ जो उ॥ सो होइ अप्पपाणो। अप्पअन्नायंमि थोवे
वा ॥ ३ ॥ समभूमिरेणुवज्जिय-रिउक्कमावस्सयामणुन्नासु ॥ गामनगराविय वहू-पाउगा मा-
सकप्पस्स ॥ ४ ॥ सज्जनजणो उ नवो। जहियं च मणुन्न साहुजोणीउ। तारिसउ खित्तं-
मि। समणुन्नाउ विहारो उ ॥ ५ ॥ तथा सहायं गीतार्थमागमज्ञमिछंति. उक्तं च-गीयं

सुत्तं भणइ । अत्थो पुण होइ तस्स वक्खाणं ॥ गीएण य अत्थेण य । गीयत्थो होइ नायव्वो ॥ १ ॥ इदमत्र तत्वं–यदि सर्वेऽपि विहारिणो गीतार्था भवंति तदा सम्यग्पक्षः, तदभावेऽपि यं पुरस्कृत्य विहारः क्रियते स गीतार्थ एव विलोक्यः, मुग्धमृगकुले कृष्णसारवत्. यदाह–गीयत्थो य विहारो । बीओ गीअत्थमिस्सओ भणिओ ॥ इत्तो तइय विहारो । नाणुन्नाओ जिणवरेहिं ॥ १ ॥ तथोपधिं योग्यवस्त्रपात्ररूपं अबहुमूल्यं अमहद्धर्यं इच्छंति, अन्यथा उपघातसंभवात्. ॥ १८ ॥ किंच—

॥ मूलम् ॥—पाएण लूहवित्ती । नवकप्पविहारिणोवि पाएण ॥ पाएण अणेगचारी । निच्चमिक्कमावि पाएण ॥ १९ ॥ व्याख्या—प्रायेण भूम्ना रूक्षेण निःस्नेहाशनेन वृत्तिः प्राणधारणा येषां ते रूक्षवृत्तयः. "अभिक्खणं निव्विगइं गया य" वचनात्. गुरुग्लानक्षपकबालासहादीनां स्निग्धाहारेऽपि न दोष इति प्रायोग्रहणं. तथा प्रायेण नवभिः कल्पैर्विहरंतीत्येवंशीला नवकल्पविहारिणः. तत्र ऋतुबद्धकाले मासातिक्रमे, वर्षासु च चातुर्मासातिक्रमे विहरंतीति नवविहारकल्पाः साधूनां प्रायोग्रहणमपवादकथनार्थं ...

त्वेन वा चिरमपि स्थातुं कल्पते. परं तदापि स्वाश्रितं क्षेत्रं नवभिर्भागैर्विभज्य प्रतिप्रति-मासमेकैकभागे विहरंतो वर्षावासं नवमे भागे कुर्वंतीति रीतिः. तथा प्रायेणानेके समुदिताः संतश्चरंतीत्यनेकचारिणः. यदुक्तं—एगाणियस्स दोसा । इत्थीसाणे तहेव पडिणीए ॥ भिक्खविसोहि महव्वय । तम्हा स विइज्जाए गमणं ॥१॥ पंचकल्पेऽप्युक्तं— सच्छंदठाणनिवेसणस्स । सच्छंदगहियभिक्खस्स ॥ सच्छंदजंपिरस्स य । मा मे सत्तूवि एगागी ॥२॥ प्रायोग्रहणान्निर्विकारस्य गुर्वादेशादेकाक्यपि कल्पते विहर्तुं. यदुक्तं स्थानांगे—अठहिं ठाणेहिं संपन्ने अणगारे अरिहइ एगल्लविहारपडिमं उवसंपज्जित्ताणं विहरित्तए. तं जहा—सड्ढीपुरिसजाए १, सच्चेपुरिसजाए २, मेहावीपुरिसजाए ३, बहुस्सुए पुरिसजाए ४, सत्तिमं ५, अप्पाहिगरणे ६, धिइमं ७, वीरियसंपन्ने ८. इति. तथा प्रायेण निःप्रतिकर्माणः स्नानादिशुश्रूषारहिताः, प्रायोग्रहणं गुरुबालग्लानादीनां यतनया करचरणादिधावनस्यानुज्ञातत्वात्. ॥ १९ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—निच्चमचंचलनयणा । पसंतवयणा पसिद्धगुणरयणा ॥ जियमयणा मिउवयणा । सव्वत्थवि सन्निहियजयणा ॥२०॥ व्याख्या—नित्यमचंचलनयना जितेंद्रियत्वात्. शेषाणि

विशेषणानि पठितसिद्धानि: ॥२०॥ तथानेकगुणधारत्वेव साधूनामनेकोपमानयोग्यतामाह—

॥ मूलम् ॥—विरया सुइग्यणजुत्ता । महियमया तारवत्त सुबहुदया ॥ ससिमेहनयरहा इव । रेहंते सायरसहाया ॥ २१ ॥ व्याख्या—इह प्रथमद्वितीयतुरीयपदैरधिकारायाताः साधव उपमेयाः. तृतीयपदेन तेषामुपमानानि चंद्रादीनि ज्ञेयानि. 'रेहंतेत्ति' शोभंते. कीदृशा इत्याह–विरमंतिस्म सावद्ययोगेभ्य इति विरताः, शुचीनि पवित्राणि, 'तस्थ यतिरयणविणिउगमइयमिति' स्वमतालंबनात्, "न्यवेशि रत्नत्रितये जिनेन यः" इति परमताभिप्रायाच्च, रत्नानि ज्ञानदर्शनचारित्राणि तैर्युता युक्ताः. तथा मथितो विलोकितोऽष्टरूपोऽपि मदो यैस्ते मथितमदाः. तथा तारं निर्मलं वृत्तं चारित्रं येषां ते तारवृत्ताः. रत्नत्रयांतःसंगृहीतमपि यत्पुनश्चारित्रमुपात्तं, तद्रत्नत्रयेऽपि चारित्रप्राधान्यख्यापनार्थं. ज्ञानदर्शनवतामपि चारित्रमंतरेण मोक्षानभ्युपगमात्. तथा सुबहुर्दया सर्वजीवेषु हितचिंतनरूपा येषां ते सुबहुदयाः, ततः कर्मधारयः. इह अहिंसाप्रमुखमहाव्रतरूपे चारित्रे गृहीतेऽपि यत्पुनर्दयाग्रहणं तच्चारित्रेऽपि दयासारत्वज्ञापनार्थं. तथा सादरः सोपक्रमो महत्यपि संकटे यथोचि-

तांनुष्ठानकारी स्वभावो येषां ते सादरस्वभावाः. नं तु मानाशब्दज्ञापकपुरुषद्वाक्यनोपहताः, इत्येकोऽर्थः. ॥ १ ॥

के इव? शशिन इव, बहुवचनमत्र सर्वज्ञतत्त्वज्ञहृदयानंदकं, कथंभूताः? उः हरः, इः स्मरः, उश्च इश्च विः, तत्र रता विरताः. हरशिरःस्थानात् स्मरसहचरत्वात्. तथा सुदेः श्वेतपक्षस्य रचनं, तेन युताः सुदिरचनयुताः, शशिवशयैव शुक्लपक्षप्रतिष्ठानात्. तथा मकारोऽलाक्षणिकः, श्राभकाः कामुकास्तेषां मता इष्टा अभिमताः, चंद्रकरस्पर्शेन तेषां शृंगाररसस्योद्दीपनात्. तथा ताराश्विन्यादिनक्षत्रेषु व्यक्तः सुबहुरुदयो येषां ते. तथा सागरः सहायो येषां ते सागरसहायाः, समुद्र एव हि विधोर्वृद्धिं त्रुटिं वानुसरतीति द्वितीयोऽर्थः. ॥ २ ॥

पुनः साधुपक्षः प्रस्तूयते-किं विशिष्टाः साधवः? विगतं रतं ग्राम्यधर्मो येभ्यस्ते विरता ब्रह्मचारिण इत्यर्थः. तथा जातो जातो यदुत्कृष्टं तद्रत्नमभिधीयते इति वृद्धवादात्. श्रुतिरत्नं प्रधानशास्त्रं अंगप्रविष्टाद्यं तेन युताः श्रुतिरत्नयुताः. तथा महितं पूजितं मतं शासनमेषां ते महितमताः. तारमतिशयेन व्यक्तेषु विरूक्षेषु सुबहुरुदयो येषां ते तारव्यक्तसुब-

उप। गाथा.४ १००८

हृदयाः. तथा सातं सुखं रांति ददतीति सातराः सहायाः संयमिनामिति गम्यते. अन्ये सहाया हितचिंतका अपि परमार्थतो दुःखदा एव, न तथा साधवः. यदापि—"असयाए सहायत्तं । करंतिमे संयमे चरंतस्स" इति तृतीयोऽर्थः ॥ ३ ॥

के इव ? मेघा इव, कीदृशा मेघाः ? इत्याह—विशिष्टो रयो जलप्रवाहो येभ्यस्ते. तथा "सुइरत्ति" स्वपनशीलानि अनांसि शकटानि यत्र, एवंविधो युगः कालविशेषो येषु ते. तथा पंकाकुलत्वेन तदा तेषां निर्व्यापारत्वात्. महामहिषास्तैरितः प्राप्तो मदो येषु ते मत्हेतमदाः, वर्षासु माहिषं माद्यतीति प्रत्यक्षगम्यं. तारं वृत्तः सुवहानां प्रधाननदीनां उदयो येभ्यस्ते. तथा सादं खेदं रांति ददतीति सादरा शफाः खुरा यासां ताः सादरशफा अजाश्ठाग्यो येभ्यस्ते सादरशफाजाः. वर्षंति हि वारिदे वारिणा शटत्सु शफेषु छागीनां खेदो जायते. इति चतुर्थोर्थः. ॥ ४ ॥

पुनः साधुपक्षे विरजसो वध्यमानकर्मरहिताः. तथा "यथा वाचा निशा गिरा" इति वचनदर्शनात् सुगिरा मधुरवचना ये जना ऋषयस्तैर्युताः सुगिराजनयुताः, न तूत्कलल-

जनव्यासंगकलुषिता इत्यर्थः. मकारस्यालाक्षणिकत्वात्. अधिको विशिष्टज्ञानादिधानेन म-
दो हर्षो येषां ते. तथा तारां निर्मलां वृत्तां वृत्ताकारां सुष्ठु प्राधान्यं. नित्यत्वाकृतकत्वादि-
नान्यवनितादिभ्यो विलक्षणां वधूं सिद्धिलक्षणां दयंते ददति ये ते तारवृत्तसुवधूदयाः.
"दीर्घहस्वौ मिथोवृत्तौ" इति पदेन वधूशब्दस्य हस्वः. एवं सर्वत्र दीर्घस्य हस्वीकरणे हस्व-
स्य च दीर्घीकरणेऽयमेव न्यायोऽनुसर्तव्यः. हायनं हायः परित्यागः, शाकरसस्य हाया येषु
ते शाकरसहायाः सर्वेष्वपि रसेषु प्रायः शाकरसो दुस्त्यजोऽतस्तद्ग्रहणं,'उपलक्षणं वा शेष-
रसाणां.' इति पंचमोऽर्थः. ॥ ५ ॥

अथ नगः पर्वतस्तत्पक्षः—विशिष्टा रदा दंतका गिरेर्बहिर्निर्गतास्तिर्यक्प्रदेशा येषु ते
विरदाः. तथा सुकिरणानि महासूकरणानि वनानि वृक्षसमूहास्तैर्युताः सुकिरवनयुताः. त-
था महमुत्सवं इताः प्राप्ता महेता निरुपद्रवत्वात्, मृगा अरण्यकाः पशवो गजविशेषा वा
येषु ते महेतमृगाः. तारं रौप्यं, शेषधातूनामुपलक्षणं, वृत्तं निष्पन्नं येषु ते तारवृत्ताः. सुष्ठु
वहानां नदीनामुदयो येभ्यस्ते सुवहोदयाः.' पर्वतजा हि नद्य इति रूढिः, ततः कर्मधार-

प

भा.४

१०१०

यः तथा र. कामस्तस्येहा रेहा तदंतकरत्वात् रेहांता ऋषयस्तेषामेष इन्ना येषु ते रेहांतैयः तथा र. पाः, मुक्तकामा हि मुनयो महीध्रमध्य मध्यासते. तथाऽतरसां दुर्बलानां सखायो 'राजन् सखीति' अट्प्रत्ययेऽतरःसखा अगा वृक्षा येषु तेऽतरःसखागाः, रणतुमुलत्रस्तानां हितकातराणां गिरिद्रुमा एव शरणं. यद्वा न विद्यते करो राजदेयो भागो येषां तेऽकरा निद्रादयस्तत्सखा अगा द्रुमा येषां ते, तथा कर्मधारयः. इति षष्ठोऽर्थः. ॥ ६ ॥

पुनः साधुपक्षः—विशिष्टो रवो व्याख्यानध्वनिर्येषां ते विरवाः. श्रुतिं आगमश्रवणं राति ददातीति श्रुतिरो यो गणो गच्छस्तेन युताः, आगमावगमाय गच्छवासमाश्रिता इत्यर्थः. मखिनां याज्ञिकानां यज्ञनिषेधकत्वेन अमता अनिष्टा मख्यमताः. ता लक्ष्मीः, रः कामस्तत्र वृत्तिर्व्यापारो येषां ते तारवृत्तयो लक्ष्मीलुब्धाः कामगृद्धाश्च, तैरसुवह उदयः शीलांगरूपो येषां ते तारवृत्त्यसुवहोदयाः. तथा सादं खेदं रातीति सादराः प्रत्यनीकास्तान् प्रति सहः क्षम आरंभा येषां ते सादरसहारमानः, प्रत्यनीककृतव्यलीकानां सोढार इत्यर्थः. इति सप्तमोऽर्थः ७.

अथ नगशब्दस्य द्व्यर्थत्वान्नगस्तरुस्तत्पक्षे—विरतासोर्गतप्राणस्य पः कामस्य रवणं श-

ग्दनं तेन युता विरतास्विरनणयुताः. हक्षा हि स्निग्धछायतया त्रिनयननयनानलज्वलितमपि मदनमुज्जीवयंति. भूम्यंतर्गतमूलत्वेन महिं पृथ्वीं अमंति गच्छंति महामकाः. तथा ताराणि कीटाद्यैरदूषितानि पत्राणि दलानि येषां ते तारपत्राः. सुबहुरतिमहत्वमापन्नो दवो दहनं येन्यस्ते सुबहुदवाः, ततः कर्मधारयः. तथा स्वापरसस्य जावो जवनं येभ्यस्ते स्वापरसजावाः, पांथा हि वृक्षतलमासाद्य सद्यः शेरत इति. इत्यष्टमोऽर्थः. ॥ ८ ॥

पुनः साधुपक्षः, विरता निवृत्ता आशा धनांगनादिस्पृहा येषां ते विरताशाः. जः ईश्वरस्तद्रूत् पः कामस्य विलेखनं, तेन युतास्ततः कर्मधारयः. महः सर्वजावाविर्भावकं ज्योतिस्तेन इतं प्राप्तं मतं मननं ज्ञापनमेषां ते महइतमताः. तथा तारो निर्मलो व्यक्तः प्रकटः सुपक्षो ज्ञानदर्शनचारित्रात्मको मार्गस्तेन उत् ऊर्ध्वं मोक्षाभिमुखमयंते गच्छंतीति तारव्यसुपक्षोदयाः. तथा रे इत्यामंत्रणं अघस्य पापस्य अंताय ईशते ते अघांतेशाः. अरसेषु निःस्वादेषु प्रस्तावाजक्तपानेषु जावो येषां तेऽरसजावाः. न तु सरसरसवत्यास्वादलंपटा इत्यर्थः. इति नवमोऽर्थः. ॥ ९ ॥

प चिं
भा.४
०१२

नगशब्देन मात्राच्युतगत्या नागोऽपि सूच्यते, ततस्तत्पक्षः—विशिष्टा रदा मुखांतर्गता दंता येषां ते विरदाः विशिष्टत्वं वान्यसत्त्वापेक्षया काष्टादिकमपि जदितुं क्षमत्वात्. तथा शुचि श्वेतं रदनयुगं मुखाद्बहिर्निर्गतं दंतद्वयं येषां ते शुचिरदनयुगाः. तथा मृधार्थं युद्धार्थं इतः प्राप्तो मदो दानजलं यैस्ते मृधेतमदाः. ताराणि मौक्तिकानि तैर्वृत्ता वृत्तलक्षणया आहतास्तारवृत्ताः. यन्नामकोपः—"वृत्ते तु वृतवान् वृत्तौ". कुंजिकुंभेषु हि संभवंति मुक्ताः. सुबहुर्द्रवो गमनं येषां ते सुबहुद्रवाः, शीघ्रगतयः, ततः कर्मधारयः. तथा 'रेहंतत्ति' रेजमाणा गर्जिशब्दं कुर्वाणाः, ईशानां राज्ञां अदरां निर्भयां सत्तां यांतीति ईशादरसभायास्ततः समासः. इति दशमोऽर्थः. ॥ १० ॥.

पुनः साधुपक्षः—विशिष्टा रतिश्चारित्रे विद्यते एषामभ्रादित्वात् अप्रत्यये विरताः. शुचिः सूर्यस्तद्वत् रयणं गमनं तेन युताः. यथा एकत्र राशौ वासरेशस्तथा यतयोऽप्येकत्र ग्रामादौ मासमेव तिष्ठंति. आमेषु प्रस्तावादारोग्येषु हितं पथ्यं मतं शासनमेषां आमाहितमतास्ततः पूर्वपदेन कर्मधारयः. तथा तारा निर्मलाः. अकारविश्लेषात् अवृत्तोजानोऽसूनां

कर्मधारय:. ईहासुमनो वधायो-
प्राणिप्राणानां वधाय उदयो येषां तेऽभूतासुवधोदयास्ततः कर्मधारयः. ईहासुमनो वधायो-
गादसुग्रहणं. तथा रः पादपूरणे, ईहाया अंतकरत्वात् ईहांता निर्ममास्तेषु ईशाः स्वामिन
ईहांतेशाः. अरसो मुक्तकामत्वेन निरास्वादो हावः स्त्रीणां द्वितीयोंगजालंकारो येषु तेऽरस-
हावाः, तुलायष्टिवन्मध्यग्रहणे आद्यंतयोरपि ग्रहणं, जवतीजावहस्ते अप्यत्र ग्राह्ये. इत्येका-
दशार्थः. ॥ ११ ॥

न य शब्देन प्राकृतशैल्या नदा उच्यंते, ते चेह अल्पजला नदा अगाधजला ह्रदा
इत्यवांतरभेदानश्रयणात् पद्मह्रदादयस्ततस्तत्पक्षः—'उहरन्ति' उदयनशीला विशिष्टा रता-
शा रमणाभिलाषो येषु तानि उदित्वरविरताशानि वनानि जलानि नैधुनाः. तत्र हि शीन
ला जललहरीर्निरीक्ष्य संजातरमणरणकाः सुराः खेचराश्च परितः क्रीडंति. अत्र प्राकृतत्वा-
द्विशेष्यं पूर्वनिपतितं. यन्नाममाला—पात्रं तदंतरमिति. तथा सुनहुद्भवो नीरस्पंदो येभ्यस्ते
सुनहुद्भवाः. गंगासिंधुमुख्याः सिंधवो हि तेषां स्पंदः. तथा स्वादप्रधानो रसः स्वादरसः सु-
स्वादुजलं, तस्य जावः स्वयमेवोत्पत्तिर्येभ्यस्ते स्वादरसजावाः. न हि तेषु पर्जन्यजन्यं जलं,

किंतु विश्रसापरिणामेन ते ते पुद्गला जलरूपतया स्वयमेव परिणमंतीति भावः. इति द्वादशार्थः. ॥ १२ ॥

पुनः साधुपक्षः—विगतो रः कामो येभ्यस्ते विराः, स्वार्थे को विरकाः. श्रुतेः शास्त्रस्य रेण शब्देन वित्ताः श्रुतिरणास्तैर्युक्ताः, शास्त्रज्ञसंगतिकृत इति भावः. तथा मथितो निवारितो मदो मद्यपानजन्मा समग्रप्रमादानामादिभूतो यैस्ते मथितमदाः. तथा ताराणां वार्तानां पूर्वपुरुषकथानां सुष्ठुश उदयो येभ्यस्ते तारवार्तासुबहूदयाः. तथा ज्ञातास्तद्विता रसानां नाट्यप्रसिद्धानां अष्टानां शृंगारादीनां भावाः स्थायिनो रत्यादयो व्यभिचारिणश्च धृत्यादयो यैस्ते ज्ञातरसभावाः. इति त्रयोदशार्थः. ॥ १३ ॥

अथ रथपक्षः—विशिष्टो रयो वेगो येषां ते विरयाः. तथा शुचिरचनं यथास्थाननिवेशनात् पवित्रघटनं युगं कुबरं येषां ते शुचिरचनयुगाः. मथितं गमनं तत्र मता अभीष्टाः. तारमतिशयेन वर्त्मनि मार्गे सुष्ठु प्रधानेन वहेन वृषभस्कंधेन उदयो येषां ते तारवर्त्मसुवहोदयाः. तथा 'रेइंनत्ति, राजमाने ईर्षे इव ईषे उभयपार्श्ववर्तिनी काष्ठे येषां ते राजना·

नेपाः अरेपु सहं समर्थं अयो बोढुं येपु तेऽरसहायसः. बोढव्यकारको हि रथ. स्यपुटेऽपि पथि संचरन्न नज्यते. इति चतुर्दशार्थः. ॥ १४ ॥

पुनः साधुपक्षः--विगतो रजो द्वितीयगुणः. उपलक्षणत्वात्तमोऽपि येपां ते विरजसः सात्विका इत्यर्थः. आसुतिर्मद्यसंधानं, रः कामः, "अणत्ति" क्षणं, अकारप्रश्लेषात्तैरयुता रहिताः आसुतिक्षणायुताः, मद्यव्यसनिनः कामिनः क्षणिनश्चारित्रनिपेधात्. तथा प्रेत्यं बोधिप्राप्त्या महितमिव महितं मृतं मरणं येपां ते महीतमृता उत्सवप्रायमरणा इत्यर्थः. उत्सवभूतं मन्ये । मरणमनपरापतः-संचिततपोधनानां । नित्यं व्रतनियमसंयमरतानां ॥ ... धवृत्तीनां ॥ १ ॥ तथा तारं उच्चैरुच्यत इति तारवाक्, तस्य भावस्तारवाक्त्वं, तत्र सुवहृत्वन्महापूरवदुदयो येपां ते तारवाक्त्व सुवहोदयाः. यथा हि प्रथमप्रावृषि पूर्वं प्रेरणया प्रसर्पन् पानीयपूरो न केनापि रोद्धुं शक्यस्तथा व्याख्याक्षणे मुमुक्षोऽपि तथा [illegible] आत्मीयः, अपरश्च तद्व्यतिरिक्तस्तत्र समानो विशेपरहितो भावोऽभिप्रायो येपां ते स्वापरसमभावाः समित्रशत्रव इत्यर्थः. ॥ इति पंचदशोऽर्थः. ॥ १५ ॥

अथ "नयरहत्ती"त्युपमानपदं प्राकृतत्वादंगस्वाऽन्यथा व्याख्यायते—नगरं पुरं, खश्च सूर्यः, खो रवौ इत्यमरवचनात्. तत्र पूर्वं नगरपक्षः—विशिष्टो रवः कलकलो येषु तानि विरवाणि, घरहट्टोपजनरवत्वाद्यध्वनिभिः शब्दमयत्वात् "सुहरत्ति" शुकवंति यानि वनानि, तैर्युतानि शुकवद्वनयुतानि. वनखंडैरेव नगरगोचरं सश्रीकं. महितानि, तारकादिभ्य इत् इति इतप्रत्यये उत्सवयुक्तानि. अत एव मनोऽन्यजिष्टानि. तथा तारा उज्ज्वला वार्ता आजीविका व्यवसायरूपा यत्र तानि तारवार्तानि. सुबहवो द्रवा धूतादिकाः केलयो येषु तानि सुबहुद्रवाणि, ततः कर्मधारयः. तथा रे इति संभाषणे, खांतेन आकाशप्रांतेन ईर्ष्यां स्पर्धां कुर्वंतीति खांतेर्ष्याकराः, सन्ना आवासास्तासां श्रया इव श्रया इष्टदेवा इत्यर्थः. खांतेर्ष्याकरसन्नाया निरुपद्रवत्वेन नगरेष्वावासानामभंगुरत्वात्. अत्र सर्वत्र प्राकृतत्वाल्लिंगव्यत्ययः. ॥ इति षोडशोऽर्थः. ॥ १६ ॥

पुनः साधुपक्षः—द्वयोः स्वपरकार्ययो रता द्विरताः, बुद्धत्वाद्बोधकत्वाच्च. तथा एकाकिनिर्न विहर्तव्यं, द्विरस्तांनरितैर्निशि प्रस्तव्यं, न नित्यवासैर्जाव्यमित्येवं "शुचिरवदान

...येषु ते शुचिरचनयुवानः. तथा ...

रचना येषां ते शुचिरचना युवानस्तरुणश्रमणा येषु ते शुचिरचनयुवानः. ... यत्स्थानांग- रचना येषां ते शुचिरचना युवानस्तरुणश्रमणा

दी, शेषमहानदीनामुपलक्षणं, अमताऽवगाह्यत्वेनानिष्टा येषां ते महामताः, यत्स्थानांग- "नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा इमाउ उद्दिट्ठाउ गणियाउ वंजियाउ पंचमहण्ण- वाउ महानइउ अंतोमासस्स दुक्खुत्तो वा तिक्खुत्तो वा उत्तरित्तए वा संतरित्तए वा, तं जहा–गंगा, जउणा, सरउ, एरवइ, मही". तथा ताराणि परतीर्थिकापेक्षया निर्मलानि पात्राणि ज्ञानादिगुणानां, अत एव सुबहुनिर्हृता आदृताः सुबहुदृताः. तथा रेखा आयुः- कर्मदलिका पद्धतिः. तथा च लोकेऽपि वक्तारो जवंति, यथास्य कर्मरेखा दुर्बला सबला वेति तस्या रेखाया अंते आयुःसमाप्तावित्यर्थः. स परोक्ष इति वचनात् सांपरोदयं अजरा- णां नित्यतरुणत्वेन देवानां वयोविजागव्यतीतत्वेन सिद्धानां वा सत्वां स्थानं गच्छतीति सा- जरसभागाः. उपरता हि मुनयः स्वर्गं मुक्तिं वा यांतीति निश्चयः. यदार्षं—निव्वाणसुहं पा- वइ साहू सव्वसिद्धिं वा. इति सप्तदशोऽर्थः. ॥ १७ ॥

अथ सूर्यपक्षः—यौ पक्षिणि चक्रवाके रता विरतास्तद्द्वंद्वत्वात्. शुचौ आषाढमासे रा

पु ते स्वाकराः. सह ह्रादेन घोषेण वर्तते इति सह्रादाः, ततः समासः. इति विंशतमोऽर्थः २०.

भा.४ अथ चक्रपक्षः—विशिष्टो रथश्चीत्कार एषां तानि विरथाणि, शुचिरचनया प्रधानघट-
६२० नया युतानि. महिताः पूजिताश्चक्रादयस्तेषां मतानि इष्टानि महितमतानि. तारं वृत्तानि परिमंडलाकारत्वात्. सुवहुद्रवाणि शीघ्रगतीनि काप्यस्खलितत्वात्. तथा सादं खेदं रांतीति सादरा वनादयस्तानपस्यति अंतयति घातः प्रहारो येषां तानि सादरघातानि. इत्येकविंशत्तमोऽर्थः. ॥ २१ ॥

अथ कमलपक्षः—विशिष्टं रजः परागो येषु तानि विरजांसि. शुचिना सूर्येण रचनं व्याकोशतायाः करणं, तेन युतानि शुचिरचनयुतानि. महनं महितं देवानां पूजनं तत्र मतानि इष्टानि. तार उच्चैर्ध्वनिर्वक्त्रेषु येषां ते तारवक्त्राः. प्रस्तावाद्भ्रमरमरालादयस्तेषां सुबहुर्द्रवः केलिरेषु तानि तारवक्त्रसुबहुद्रवाणि. तथा सादः पंको रसश्च जलं ताभ्यां जातानि शोभितानि सादरसजातानि, पंकजातत्वाज्जलसंवर्धितत्वाच्च. इति द्वाविंशतमोऽर्थः. २२.

अथ वासुदेवपक्षः—विना गरुडेन रयो वेगो येषां ते विरयाः, गरुडवाहनत्वात्. वि-

शिष्ठ रज एषा विरजसो वा रजोगुणे हि स्थितो विष्णुर्निश्च पालयतीति लौकिका शुचि
रत्नैश्चक्रादिभिर्युता. शुचिरत्नयुता. यत्संग्रहणिः—चक्कं खग्गं च धणू । मणी य माला
तहा गया संखो ॥ एए उ सत्तरयणा । सव्वेसिं वासुदेवाणं ॥ १ ॥ मथितो मयो नाम दै
त्य, सर्वदैत्यानामुपलक्षणं, यैस्ते मथितमयाः. तारवक्त्रा उज्ज्वलमुखा. सुरवधू. सचना
मा सहाया बलदेवादयो येषां ते सादरसहायाः. ॥ इति त्रयोविंशतमोऽर्थः. ॥ २३ ॥ एव
मस्या बह्वर्थाया गाथायाः कियतोऽर्थो लिखितुं पार्यते? ते च धीमता स्वयमुह्या इति.
॥ २१ ॥ अथ साधुगुणानेव एकोत्तरवृद्धिविशिष्टानाह—

॥ मूलम् ॥—नाणे दसणचरणे । सामणेणेगहा न हायति ॥ दुविहं वहंति सिक्खं ।
वज्जंति न गारवेहि तेहिं ॥ २२ ॥ व्याख्या—अंतर्गर्भितनिःशेषविशेषेण सामान्येन एक
विधे ज्ञाने तत्वावबोधरूपे, दर्शने तत्वार्थश्रद्धानात्मके, चरणे जिनोक्तानुष्ठानलक्षणे, न ही
यते, न हीना भवंति, अप्रमत्तत्वात् तथा द्विविधां ग्रहणासेवनाभेदात् शिक्षामनुशास्ति

गुरोरिति गम्यते, वहंति. तत्र साधूनाश्रित्य योगोद्वहनपूर्वा पूर्वादिसिद्धांताधीतिर्ग्रहणशि
क्षा. साध्वीराश्रित्य पुनरेकादशांगाध्ययनं ग्रहणशिक्षा. यद्भाष्यं—तुच्छा गारवबहुला । च·
लिंदिया दुब्बला धिईए य ॥ इय अइसेसज्झयणा । भूयावाओ य नो थीणं ॥ १ ॥ आसे·
वनाशिक्षा तु द्वयेषामपि दशविधसामाचारीरूपा. उपलक्षणत्वाद्वेपापि गमनभोजनप्रत्युपे·
क्षणादि साधुव्यवहारप्रवृत्तिः. यदाह—सा पुण दुविहा सिक्खा । गहणे आसेवणे य नाय·
व्वा ॥ गहणे सुत्ताहिज्झण । आसवणा तप्पकरणाइ ॥ १ ॥ तथा त्रिभिर्गौरवैः ऋद्धिरससात·
लक्षणैर्न वध्यंते न स्ववशीक्रियंते. तत्र वस्त्रपात्रशयनाशनश्रावकादिश्रद्धया चित्तोत्कर्षं ऋद्धि·
गौरवं, दायकनाहुल्येनान्नहं नवनवरसवतीलाभाद्धुन्मादो रसगौरवं. शरीरसौख्यार्थं सुको·
मलशय्यादिकरणं सातगौरवमिति. ॥ २२ ॥

॥ मूलम् ॥—चउहाभिग्गहधारी । सज्झायं पंचहा विभावंति ॥ छज्जीवनिकायहि·
या । मुणंति सत्तविहमागाढं ॥ २३ ॥ व्याख्या—चतुर्धा द्रव्यक्षेत्रकालभावभेदात् अभि·
ग्रहान् धरंतीत्येवंशीला अभिग्रहधारिणः. तत्र लेपकृदलेपकृदेवं वा द्रव्यं मया ग्राह्यमिति

द्रव्याभिग्रहः, द्रव्यप्रमाणकरणं वा. (१). [illegible]
पूर्वाह्णमध्याह्नादावेव मया पर्यटनीयमिति क्षेत्राभिग्रहः कालाभिग्रहश्च. (३) हसतो रुदतो
गायतो वा निषण्णादेर्वा हस्तेन भिक्षाग्रहणं भावाभिग्रहः (४). एवमभिग्रहचातुर्विध्यं स-
र्वैव भावनीयं. तथा पंचधा वाचनापृच्छनापरावर्तनानुप्रेक्षाधर्मकथाभेदात् स्वाध्यायं विशेषे-
ण भावयंति. विशेषश्च स्वाध्यायस्य प्राधान्यख्यापनार्थः, तन्मूलत्वात्सर्वाचरणानां. उक्तं च-
बारसविहंमि तवे । अब्भिंतरबाहिरे कुसलदिट्ठे ॥ नवि अत्थि नवि होही । सज्झायसमं त-
वोकम्मं ॥ १ ॥ तत्रानधीतस्य सूत्रस्य ग्रहणं वाचना (१). ततः संदेहे सति पृच्छना पृच्छा.
(२). निश्चितस्य सूत्रस्य अविस्मरणार्थं गुणनं परिवर्त्तना (३). सूत्रवदर्थस्यापि चिंतनमनु-
प्रेक्षा. (४). अभ्यस्तसूत्रार्थस्य परंप्रत्युपदेशदानं धर्मकथेति. (५). तथा षण्णां जीवनिका-
यानां पृथ्व्यप्तेजोवायुवनस्पतित्रसानां हिताः संरंभसमारंभारंभविवर्जनात्. तत्र—संकप्पो
संरंभो । परितावकरो भवे समारंभो ॥ आरंभो उद्दवओ । सुद्धनयाणं च सव्वेसिं ॥ १ ॥ त-
या अपवादालंबनाय आ सामस्त्येन गाढं बलीयः कारणं आगाढमित्युच्यते. द्रव्यक्षेत्रका-

। लनावपुरुषचिकित्सासहायन्नेदात्सप्तविधं जानंति. तत्राध्वकालादौ द्रव्यदुर्लजतां विमृश्य वि-
॥.४ धिना खर्जूरादिद्रव्यं संगृह्लतो द्रव्यागाढं. तथाविधक्षेत्रांतरान्नावे एकत्रापि क्षेत्रे तिष्ठतः क्षे-
२४ त्रागाढं. विहारायोग्ये काले सुचिरमप्यवतिष्ठमानस्य कालागाढं. अत्युत्कटे संकटे निषिद्ध-
मप्याददानस्य भावागाढं. यस्मिन्विनष्टे गच्छस्य विनाशस्तस्य पुरुषस्य कृतेऽशुद्धमपि गृह्लतः
पुरुषागाढं. प्रासुकौषधोपदेशविदुषो वैद्यस्यालान्ने सावद्यामपि चिकित्सां कारयतश्चिकित्सा-
गाढं. सहायान्नावे विहारादिकमकुर्वतः सहायागाढं. उक्तं च पंचकल्पे—दव्वे खित्ते काले ।
नावे पुरिसे तिगिच्छ असहाए ॥ एएहिं कारणेहिं । सत्तविहं होइ आगाढं ॥ १ ॥ जावंति
पवयणंमि । पडिसेवा मूलउत्तरगुणेसु ॥ ता सव्वसु सुद्धेसु । सुद्धमसुद्धा असुद्धेसु ॥२॥२३॥ तथा—
॥ मूलम् ॥—पेहंति अट्ठसुहुमे । अनवनियाणा नायदसधम्मा ॥ तिगुणिक्कारसआ-
णा—सणुज्झिया वारसतवस्सी ॥ २४ ॥ व्याख्या—अष्टौ सूक्ष्माणि सूक्ष्मत्वाद्दुर्लक्ष्याणि
प्रेक्षंते प्रयत्नेन पश्यंति, प्रेक्ष्य च परिहरंतीत्यर्थः. यदार्षं—सिणेहं पुप्फसुहुमं च । पणु-
त्तिंगं तहेव य ॥ पणगं वीयं हरियं च । अंडसुहुमं च अट्ठमं ॥ १ ॥ तत्र स्नेहसूक्ष्मं अ

वश्यायादि १. पुष्पसूक्ष्मं वटपुष्पादि २. प्राणसूक्ष्मं कुन्थ्वादि ३. उत्तिंगसूक्ष्मं कीटिकानगरादि ४. पनकसूक्ष्मं पंचवर्णफुल्ली ५. बीजसूक्ष्मं शाल्यादि ६. बीजस्य मुखे यल्लोके तुषकणिकेत्युच्यते. हरितसूक्ष्मं किशलयादि ७. अंडसूक्ष्मं कीटिकांडादि ८. तथा "अनवनिदाणत्ति" न विद्यंते नवसंख्यानि निदानानि राज्यादिप्रार्थनारूपाणि येषां तेऽनवनिदानाः, तत्र देवानामदृश्यत्वाद्राज्यस्यैव प्रार्थनं प्रथमं, राज्ञोऽपि चिंताचांतत्वेन दुःखित्वादुग्रादित्वप्रार्थनं द्वितीयं, पुरुषाणां बहुव्यापारवत्वात्संग्रामादिदुःखकारित्वाच्च स्त्रीत्वप्रार्थनं तृतीयं, स्त्रीणां भीरुत्वाछंकनीयत्वाच्च पुरुषप्रार्थनं चतुर्थं, मनुष्याणामशुचयो भोगा इति सुरते देवत्वप्रार्थनं पंचमं, अत्यंतकामलौल्याद्बहुरतदेवत्वप्रार्थनं षष्टं. एतेषु षट्सु तपसा तत्तद्भावत्वं प्राप्तस्य न भवति बोधिलाभः. भोगनिर्विण्णत्वादरतदेवत्वप्रार्थनं सप्तमं, अस्मिंश्च देवभवानंतरं प्राप्तमानुष्यस्य सम्यक्त्वलाभः स्यात्, न पुनर्देशविरतिः. तथा धर्मश्रद्धालुत्वाद्भोगानिर्विण्णत्वात् श्रावकत्वप्रार्थनं अष्टमं, अस्मिंश्च देशविरतिर्भवति, न पुनर्यतिधर्मः. तथा कामभोगनिर्विण्णस्य दारिद्र्ये सति गृहवासः सुत्यजः स्यादिति दारिद्र्यप्रार्थनं नवमं. अयं हि प्राप्त-

दारिद्र्यश्च चारित्रमपि लजते, न पुनः सिद्ध्यति. तथा ज्ञातो दशविधः क्षांत्यादिधर्मो यैस्ते ज्ञातदशधर्माः. तद्यथा—खंती अज्जव मद्दव । मुत्ती तव संयमे य बोधवे ॥ सच्चं सोयं अकिंचणं च बंभं च जइधम्मो ॥ १ ॥ तत्र क्षांतिमार्दवार्जवमुक्तयः क्रोधमानमायालोभपरिहाररूपाः, तपोऽनशनादिः, संयम आश्रवविरतिः, सत्यं मृषावादविरतिः, शौचं संयमंप्रति निरुपलेपता निरतिचारतेत्यर्थः, आकिंचन्यं निःपरिग्रहत्वं, ब्रह्मचर्यं चेति. तथा त्रिगुणैकादशसंख्यास्त्रयस्त्रिंशदित्यर्थः, आशातनाः पुरोगमाद्यास्ताभिरुज्झिताः, तद्यथा—गुरोः पुरतः पार्श्वतः पृष्ठतोऽप्यासन्नं गमने स्थाने निषीदने च प्रत्येकं तिस्रस्तिस्रः ९. बहिर्भूमौ शिष्यस्य गुरोः पूर्वमाचमने १०, गुरोः पूर्वं शिष्यस्य आलापालपने ११. गुरोः पूर्वं शिष्यस्य गमनागमनालोचने १२. भिक्षामन्यस्यालोच्य गुरोरनालोचने १३. भिक्षामन्यस्योपदर्श्य गुरूणां दर्शने १४. भिक्षायामन्यं प्राग् निमंत्र्य गुरोर्निमंत्रणे १५. गुरुमनापृच्छ्ययान्यस्मै भैक्ष्यदाने १६. गुरोर्यत्किंचिद्दत्वा स्वयं स्निग्धमधुरभक्षणे १७. रात्रौ कः शेते जागर्ति वेति गुरुणोक्ते जाग्रतोऽपि शिष्यस्य तूष्णीभावे १८. शेषकालेऽपि गुरोर्व्याहरतः प्रतिवचनादाने १९.

गुर्वाज्ञापितस्य किमिति जणन, ... च मस्तके-
गुर्वाहूतस्य स्थानस्थस्यैवोत्तरकरणे २०. गुरुणा वैयावृत्यं कुर्वित्युक्तस्य त्वं किं न क-
न वंदे इति २१. गुरुंप्रति शिष्यस्य त्वंकारे २२. गुरुणा वैयावृत्यं कुर्वित्युक्तस्य त्वं किं न क-
रोपीति जणने २३. गुरुणां पुरो बह्वोः कर्कशस्य जणने २४. गुरोर्व्याख्याने शिष्यस्य दुर्मन-
स्त्वे २५. जंग्यंतरेण गुरावर्थं वदति न स्मरसीति जणने २६. गुरौ कथयत्यहं कथयिष्यामी-
ति कथाच्छेदे २७. गुरौ कथयतीयं जिक्षावेलेत्यादिना पर्षच्छेदे २८. गुरुव्याख्यानानंतरं अनु-
त्थितायामेव पर्षदि स्वपाटवज्ञापनाय शिष्यस्य विशेषधर्मकथने २९. गुरुशय्यासंस्तारका-
देः पादेन घट्टने ३०. गुरुशय्यासंस्तारकादौ स्थानासनशयनेषु ३१ गुरोरुच्चासननिपदने ३२.
समासननिपदने वेति ३३ त्रयस्त्रिंशदाशातनाः ॥ तथा द्वादशसंख्यं तपोऽनशनादि विद्यते
येषां ते द्वादशतपस्विनः, तपोभेदाश्च प्राग् निर्जराधिकारे व्याख्याताः ॥ २४ ॥

॥ मूलम् ॥—तेरस किरियाठाणे । चयइ चउद्दस मुणंति जियन्नेए ॥ पनरस थुणंति
सिद्धे । दिरकं जंपंति सोलसहा ॥ २५ ॥ व्याख्या—त्रयोदश क्रियाणां कर्मणां स्थानानि
त्यजंति, तद्यथा—सति कार्ये त्रसादिकं घ्नंतोऽर्थक्रिया १, तदभावे तद्घातोऽनर्थक्रिया २,

यसौ हतवान् हंति हनिष्यतीति छिद्दसर्पादेर्हिंसनं हिंसाक्रिया ३, खद्यार्थं वाणं मुंचतों-
तरागतस्य पद्यादेर्हननमकस्मात्क्रिया ४, निरपराधस्याप्यपराधभ्रमात्ताडनं दृष्टिविपर्यासक्रि-
या ५, असत्यवचनं मृपाक्रिया ६, अदत्तादानक्रिया प्रतीता ७, मनसा दुःकर्मचिंतनमध्या-
त्मक्रिया ८, जात्यादिमत्तस्यापरहीलनं मानक्रिया ए, स्तोकेऽप्यपराधे प्रचंडदंडकरणं मित्र-
द्वेपक्रिया १०, मायाक्रिया ११, लोभक्रिया च प्रतीता १२, यथाख्यातचारित्रिणः सुक्ष्ममे-
षोन्मेषादिचेष्टाहेतुका सामायिकसातावेदनीयबंधरूपा ऐर्यापथिकीक्रिया चेति १३. ॥ तथा
चतुर्दशजीवभेदान् जानंति तन्मूलत्वात्संयमस्य, तद्यथा—एकेंद्रिया द्विधा, सूक्ष्मा बादरा-
श्च. तत्र सर्वलोकव्यापिनोऽसंक्रांतशस्त्रा अंतर्मुहूर्तायुश्चर्मचक्षुरविषयाः सूक्ष्माः. नियतस्थान-
स्थाः शस्त्रोपहता जघन्यतोंतर्मुहूर्तमुत्कृष्टतो द्वाविंशतिवर्षसहस्रान् यावज्जीवनशीलाश्चक्षु-
र्ग्राह्यपरिणामा बादराः. तथा द्वींद्रियास्त्रींद्रियाश्चतुरिंद्रियाश्च प्रतीताः. पंचेंद्रियास्तु द्विधा,
संज्ञिनोऽसंज्ञिनश्च. तत्र गर्भजास्त्रिवेदा मनोलब्धिमंतः संज्ञिनः. संमूर्छिमाः केवलक्लीबवेदा

पर्याप्तयश्चाहारशरीरेंद्रियानपानन्नाषामनोन्नेदात् षोढा. एतासु एकेंद्रियाणामाद्याश्चतस्नः, द्वित्रिचतुरिंद्रिया संज्ञिनां पंच, संज्ञिनां च षट्. तत्र ये स्वोचिताः पर्याप्तीः समर्थ्य म्रियंते, ते पर्याप्ताः, ये पुनर्यथोक्ताः पर्याप्तीरसमाप्य म्रियंते तेऽपर्याप्ताः. यद्यप्यपर्याप्ता अप्याद्येन पर्याप्तित्रयेण पर्याप्ता एव म्रियंते, तथापि स्वोचितपर्याप्त्यसंपूरणात्तेऽपर्याप्ता एव व्यपदिश्यंते.

तथा पंचदशन्नेदान् सिद्धान् स्तुवंति-धन्या अमी ये सकलक्लेशकारणं कर्मजालमुध्धूत्य नित्यनिरुपमसुखमपवर्गं गता न विक्षिप्यंते संसारसागरवीचिन्निरिति. सिद्धन्नेदाश्चामी—गिहि परलिंगसिद्धा । थी नर कीवा य एगणेगाय ॥ तित्थंकर तित्थेयर । सय पत्ते य बुद्धबोहीअ ॥ १ ॥ तत्र गृहिलिंगसिद्धा मरुदेवीप्रभृतयः १, परलिंगसिद्धाश्चरकपरिव्राजकादिलिंगसिद्धाः २, यदान्यलिंगिनोऽपि न्नावसम्यक्त्वोत्पन्नकेवलज्ञानास्तत्कालं सिध्ध्यंति तदामी द्रष्टव्याः, नो चेद्यदि दीर्घायुष्कं स्वं जानंति, तदा तेऽपि साधुलिंगमेव न्नजंतीति. स्वलिंगेन रजोहरणादिना सिद्धाः स्वलिंगसिद्धाः ३, स्त्रीलिंगेन योषिदाकारेण सिद्धाः स्त्रीलिंगसिद्धाः ४, एवं पुरुषलिंगसिद्धाः ५, नपुंसकलिंगसिद्धाश्च ६, एकाकिनः संतो ये सिद्धास्ते एकसि-

र्ग द्धाः ७, इत्यादिना अष्टशतांतेन समुदयेन सिद्धास्तेऽनेकसिद्धाः ८, तत्स्वरूपप्ररूपकं चेदं
ा.४ गाथाद्वयं—बत्तीसा अमयाला । सट्ठी बावत्तरी य बोधव्वा ॥ चुलसीइ छन्नुवइ । डुरहि-
३० यमट्ठुत्तरसयं च ॥ १ ॥ अट्ठ य सत्त य छ पंच । चेव चत्तारि तिन्नि दो इक्को ॥ बत्तीसाइ-
सु समया । निरंतरं अंतरं उवरिं ॥ २ ॥ एकादयो द्वात्रिंशदंता एकसमयेन सिद्ध्यंतो नि-
रंतरमष्टावेव समयान् यावत् सिद्ध्यंति, तत ऊर्ध्वमवश्यमंतरं भवतीति. त्रयस्त्रिंशदादयो-
ऽष्टचत्वारिंशदंता एकसमयेन सिद्ध्यंतो निरंतरं सप्तैव समयान् यावत्सिद्ध्यंति, ततोंतरं
भवत्येव. एकोनपंचाशदादयः षष्ठ्यंता एकसमयेन सिद्ध्यंतः षट्समयान् यावत् सिद्ध्यंति.
ततः परमंतरं भवत्येव. एवं तावद्यावदष्टशतमेकसमयेन सिद्ध्यंतः समयादूर्ध्वमवश्यमंतरं
कुर्वंत्येव. तीर्थंकराः संतो ये सिद्धास्ते तीर्थंकरसिद्धाः ९, अतीर्थंकरसिद्धाः सामान्यकेव-
लिनः १०, तीर्थे सति ये सिद्धास्ते तीर्थसिद्धा जंबूस्वाम्यादिवत् ११, तीर्थोच्छेदे तीर्थाभावे
ये सिद्धास्तेऽतीर्थसिद्धाः, श्रूयते च सुविध्यादिजिनानां सप्तस्वंतरेषु तीर्थोच्छेदे केचिज्जाति-

यं गुरुनिरपेक्षतया बुद्धाः संतो ये सिद्धास्ते स्वयंबुद्धसिद्धाः १३, प्रतीत्यैकं किंचिद्वृषभा-दिकं बोधकारणं ये बुद्धास्ते प्रत्येकबुद्धाः, तथा च ये सिध्धास्ते प्रत्येकबुद्धसिद्धाः १४. स्व-यंबुद्धानां प्रत्येकबुद्धानां च बोध्युपधिश्रुतलिंगकृतो भेदः, तथाहि—स्वयंबुद्धानां बाह्यनि-मित्तं विनापि बोधिर्भवति, प्रत्येकबुद्धानां तु तदपेक्ष एव. उपधिः स्वयंबुद्धानां मात्रकचो-लपट्टवर्जः पात्रादिद्वादशविधः. प्रत्येकबुद्धानां जघन्येन रजोहरणमुखपोतिकारूपो द्विविधः, उत्कृष्टतस्तु चोलपट्टमात्रककल्पत्रिकवर्जो नवविध इति. स्वयंबुद्धानां पूर्वाधीतं श्रुतं स्याद्वा न वा, प्रत्येकबुद्धानां पुनस्तन्नियमाद्भवत्येव, जघन्येनैकादशांगानि, उत्कृष्टतो द्वादशपूर्वा-णीति. स्वयंबुद्धानां यदि पूर्वाधीतं श्रुतं नास्ति, तदा नियमाद्गुरुसमीपे लिंगं प्रपद्यंते, ग-च्छे च विहरंति. अथ श्रुतं भवति तदा देवता लिंगं ददाति गुरुर्वा. यदिवा एकाकिविहार-योग्यता इच्छा चास्ति, तत एकाकिनो विहरंति, अन्यथा गच्छे एव आसते इति, प्रत्येकबु-द्धानां तु लिंगं देवता एव दत्ते, लिंगवर्जिता वा भवंति. यदाह—"रूप्पं पत्तेहबुद्दत्ति", त-था बुध्धैराचार्यादिभिर्बोधिताः संतो ये सिद्धास्ते बुद्धबोधितसिद्धाः १५.

तया दीक्षां पोमशधा पोमशप्रकारां जल्पंति, तद्यथा—छंदा रोसा परिजुसा । सुविणा य पमिस्सुया ॥ सारणिया रोगिणिया । अणाढिया देवसन्नत्ति ॥ १ ॥ वत्थाणुवंधिया जणिय–रूसिया बहुजणस्स समुइआ ॥ अरकाया संगारा । वेयाकरणी सयंबुद्धा ॥ २ ॥ तत्र छंदात् स्वकीयादभिप्रायाज्जोविंदवाचकस्येव परकीयाद्वा भ्रातृवशत्वदत्तस्येव या दीक्षा सा छंदा १. मात्रादितिरस्कारजाताद्रोषाच्छिवभूतेरिव या सा रोषा २. परिद्यूनाद्दारिद्र्यात् काष्ठहारकस्येव या सा परिद्यूना ३. स्वप्नात्पुष्पचूलाया इव या सा स्वप्ना ४. प्रतिश्रुतात्प्रतिज्ञाताद्या सा प्रतिश्रुता, शालिभद्रभगिनीप्रति कृतप्रतिज्ञस्येव ५. स्मरणाद्या सा स्मारणिका, श्रीमल्लिस्मारितजन्मांतराणां प्रतिबुद्ध्यादिनृपाणामिव ६. रोगं आलंबनं विद्यते यस्यां सा रोगिणी सनत्कुमारस्येव ७. स्वजनाद्यैरनादृतस्य या सा अनादृता, नंदिषेणस्येव ८. देवसंज्ञप्तेर्देवप्रतिबोधनाद्या सा देवसंज्ञप्तिर्मेतार्यस्येव ९. वत्सः पुत्रोऽनुबंधो यस्यां सा वत्सानुबंधिका वज्रस्वामिमातुरिव, उपलक्षणत्वात् पित्राद्यनुबंधिकापि मनकादेरिव १०. कन्यया

दीक्षायाः ११. बहुजनस्य संमुदिता प्रमोदहेतुर्या सा जंबूस्वामिन इव १२. परणाख्यात धर्मं श्रुत्वा या सा आख्याता प्रजवस्येव १३. प्राग्जवकृतेन. संगरेण संकेतेन या गृह्यते सा संगरा, इषुकाराध्ययनोक्तपुरोहितपुत्रयोरिव १४. संदिग्धेऽर्थे जिनादिना व्याकृते या सा वैयाकरणी गौतमस्येव १५. स्वयंबुद्धा प्रतीता तीर्थकृतामिव १६. ॥ २५ ॥ ननु एवं अनेक-गुणरत्नरत्नाकराणां परममुनीनां कियंतो गुणाः संख्यायंते? तत उपसंहरन्नाह—

॥ मूलम् ॥—एवं गुणवुड्ढीए । एगुत्तरियाइ नाव नेयव्वा ॥ अट्ठारसहस्ससिलांग–संग-या जा मुणी हुंति ॥ २६ ॥ व्याख्या—उत्तानार्था, तदेवं व्याख्यातं श्रवणगुणद्वारं, अ-याहोरात्रकृतं विजणिपुराह ॥ २६ ॥

॥ मूलम् ॥—साहू निसाइचरिमे । जामे वेरत्तियं गहियकालं ॥ सज्झायं कुणइ तहा । असंजया जह न जग्गंति ॥ २७ ॥ व्याख्या—साधुर्निशायाश्चरमे यामे चतुर्थांशलक्षणे विगता रात्रिर्विरात्रिस्तस्यां जवं वैरात्रिकं कालं गृहीत्वा मंदस्वरेण तथा स्वाध्यायं सूत्रार्थ-परिवर्तनादिरूपं करोति, यथाऽसंयता गृहगोधादयो महिषादयो वा न जाग्रति. एतेन सं-

यतान् जागरयतोऽपि न दोष इत्युक्तं. कालग्रहणविधिश्च यथासंप्रदायमवसेयः. ॥ ३७ ॥

॥ मूलम् ॥—तो पडिकमित्तु कालस्स । तस्स पाजाइयं च गहिऊण ॥ पहरस्स चउ-त्थंसे । उविहमावस्सयं कुणइ ॥ ३८ ॥ व्याख्या—ततः स्वाध्यायकरणानंतरं "तस्सत्ति" पंचम्यर्थे षष्ठी प्राकृतत्वात्. तस्माद्रात्रिकात्कालात्प्रतिक्रम्य प्रजाते जवं प्राजातिकं कालं गृहीत्वा तस्यैव प्रहरस्य चतुर्थांशे सावशेषे सति षड्विधमावश्यकं करोति. तत्करणविधिः—पढमं चिय सामाइअं कड्ढिऊण चरित्तविसुद्धिनिमित्तं पणवीसूसासपरिमाणं काउसग्गं करं-ति, तउ नमुक्कारेण पारित्ता दंसणविसुद्धिनिमित्तं चउवीसत्थयं पढंति. पणवीसूसासपरि-माणमेव काउसग्गं करंति. तउ नमुक्कारेण पारित्ता सुअनाणविसुद्धिनिमित्तं सुअनाणत्थुइं करंति काउसग्गं च तस्सुद्धिनिमित्तं करंति. तत्थ य पाउसियथुइमाइयं अहिगयकाउस-ग्गपज्जंतमइयारं चिंतंति. तउ नमुक्कारेण पारित्ता सिद्धाण थुइं काऊण उक्कुडुअ निविट्ठा मुहणंतयं पडिलेहित्ता स सीसोवरियं कायं पमज्जंति. तउ वंदित्ता आलोयंति. तउ सामा-इयपुव्वयं पडिक्कमंति, तउ वंदणपुव्वयं खामंति. तउ कयकिइकम्मा सामाइयपुव्वयं काउस्स-

गं करंति, तत्थ य चिंतंति कस्स निओगे निउत्ता वयं, ...आरिसं तवं पवज्जामो जारिसेण तस्स हाणीन नवइ. तओ चिंतंति छम्मासखमणं करेमो. एगदिवसेण ऊणं तहावि न सक्केमो तओ पंचीसइमं तीसइमं जाव चउत्थं आयंबिलं एगठाणं एगासणं पुरिमड्ढं निव्विगइं पोरिसिं नमुक्कारसहियं चत्ति. एवं जं समत्था तवं काउं तमसढभावाहिं य ए करंति. पच्छा वंदित्ता गुरुसक्खियं पवज्जंति. सव्वे नमुक्कारइत्तगा समगं उट्ठंति वोसरावंति निसीयंति य. एवं पोरिसिमाइसु विजाणसा. तओ तिन्नि थुईओ अप्पसद्दगं दिंति, जहा घरकोइलाइसत्ता न उट्ठंति. तओ बहुवेलं संदिसावंति, जइ चेईयाइं अत्थियतो वंदंति, एवं च पडिक्कमणकालं तुलंति, जहा पडिक्कंताणं थूइ अवसाणे चेव पडिलेहणा नवइत्ति. ॥ २८ ॥

॥ मूलम् ॥—तो सव्वदोसमुक्कं । अचलमणणोवगओगमुक्कुडुओ ॥ अंगोवहिपडिलेहं । करेइ तो सोहए वसहिं ॥ २९ ॥ व्याख्या—तत आवश्यकानंतरं उत्कुटकः पुतास्पृष्टभूतलः सन् अंगोपधेः शरीरपरिभोग्यानां मुखपोतिकाद्युपकरणानां प्रतिलेखनां करोति. ननु कः प्रतिलेखनायाः प्रारंभकालः? उच्यते—स्तुतिभणनानंतरं—मुहणंतय रयहरणे । दु निसि-

ज्जा चोलपट्टकप्पतिए ॥ संथारुत्तरपट्टे । इक्कारसमे तहा दंडे ॥ १ ॥ इत्येतावत्सूपकरणेषु यथा सूर्य उदेति, तथा प्रतिलेखना प्रारब्धव्या. एतेन ये पाणिरेखानिरीक्षणे प्रतिलेखनाक्षण इति मन्यंते ते निरस्ताः, सप्रकाशाप्रकाशोपाश्रयभेदेन पाणिरेखानिरीक्षणस्यानैकांतिकत्वात्. उक्तं च—अरुणावासगपुव्वं परुप्परं पाणिपडिलेहा एए उ अणाएसत्ति. पंचकल्पेऽप्युक्तं—सूरोदये जिणाणं । पडिलेहणियाइ आढवणकालो ॥ थेराणणुग्गयंमि । उवहिणा सो तुलेयव्वो ॥ १ ॥ कथं प्रतिलेखनां करोतीत्याह—सव्वदोसमुक्कमित्यादि त्रीण्यपि क्रियाविशेषणानि, सर्वैः प्रतिलेखनादोषैर्मुक्तं यथा भवत्येवं ते च षट्, यदाह—आरभडा सम्मद्दा । वज्जेयव्वा य मोसली तइया ॥ पप्फोडणा चउत्थी । विक्खित्ता वेइया छट्ठा ॥१॥ तत्र विपरीतकरणात्त्वरितं वान्यवस्त्रग्रहणादारभटा प्रतिलेखना १. वस्त्रांतः कोणसंवलनेनोपधेरुपरि निविश्य प्रतिलेखनाकरणेन वा संमर्दा २. तिर्यगूर्ध्वं अधो वा वस्त्रेण कुड्यादिसंघट्टनादामोसलित्ति प्राकृतत्वादामर्शवती ३. रेणुगुंडितस्य वस्त्रस्य गृहस्थवत्प्रकर्षेण धूननात्प्रस्फोटिका ४. प्रत्युपेक्षितस्य वस्त्रस्याप्रत्युपेक्षिते क्षेपणाद्वस्त्रांचलानां वा ऊर्ध्वं विक्षेपणाद्विक्षि-

सा ५, षष्ठी वेदिका, अत्र संप्रदाय.—" वेइया पंचविहा पन्नत्ता, तं जहा—उड्ढवेइया १, अहोवेइया २, तिरियवेइया ३, दुहओ वेइया ४ एगओ वेइया च ५. तत्थ उड्ढवेइया उवरि जाणुगाणं हत्थे काऊण पडिलेहेइ. अहोवेइया अहोजाणुगाणं हत्थे काऊण पडिलेहेइ. तिरियवेइया संडासयाणं मज्झेणं हत्थे नेऊण पडिलेहेइ. दुहओ वेइया बाहाणं अंतरा दोवि जाणुगा काऊण पडिलेहेइ. एगओ वेइया एगं जाणुगं बाहाणं अंतरे काऊण पडिलेहेइत्ति. इमे दोषाः प्रतिलेखनायां त्याज्याः. अन्येऽपि—पसिढिलपलंबलोला । एगामोसा अणेगरूवधूणा ॥ कुणइ पमाणे पमायं । संकिए गणणोवयं कुज्जा ॥ १ ॥ अदृढं वस्त्रं गृहीतः प्रशिथिला, विषमग्रहणेन वस्त्रांचलानां प्रलंबनात्प्रलंबा, भूमौ पाणौ वा प्रत्युपेक्ष्यमाणवस्त्रस्य लालनाल्लोला, मध्ये गृहीत्वा हस्ताभ्यां वस्त्रं घर्षयंस्त्रिभागशेषं करोतीत्येकामर्शा. संख्यातिक्रमेण आस्फोटादिकरणाद्युगपदनेकवस्त्रप्रत्युपेक्षणाद्वानेकरूपधूनना, प्रमाणे प्रस्फोटादिसंख्यायां प्रमादं करोति, शंकिते संदेहे सति गणनांगुलिरेखास्पर्शनादिना द्वित्रिसंख्यात्मिका तामुपगच्छति गणनोपगमं यथाजवत्येवं प्रस्फोटादिकं कुर्वतो दोषः. कथं तर्हि प्रति-

उप निं
गा.भा.४
११३८

देखनां कुर्यादित्याह–'अचलंति' अचलं दृढं यथा जवत्येवं. अचलग्रहणेन शेषा अपि तद्गुणाः सूचिताः, तद्यथा—उद्धं थिरं अतुरियं। सव्वं तावत्थमेव पडिलेहे ॥ तो बीयं पप्फोडे। तइयं च पुणो पमज्जिज्जा ॥ १ ॥ अणच्चावियं अवलियं। अणाणुबंधि अमोसलिं चेव ॥ छप्पुरिमा नवखोडा। पाणीपाणपमज्जणं चेव ॥ २ ॥ अनयोर्व्याख्या—तत्र ऊर्ध्वं कायतो वस्त्रतश्च. कायत उत्कुटिको वस्त्रतस्तिर्यक् प्रसारितवस्त्रः, न तु कायत उत्थाय व-स्त्रं वा ऊर्ध्वीकृत्य प्रत्युपेक्ष्यते. तथा संप्रदायत्वात्. स्थिरं दृढहस्ततया गृहीतं, अत्वरितं अद्रुतं यथा जवत्येवं सर्वं वस्त्रं तावत्प्रत्युपेक्षेत निरीक्षेत. न तु प्रस्फोटयेत्. तत्र च यदि जंतून् पश्यति ततो यतनयान्यत्र संक्रमयति, तद्दर्शनेन ततो द्वितीयमिदं कुर्यात्. यदुत प्रस्फोटयेत्. तृतीयं च पुनरिदं कुर्याद्यदुत प्रमृज्यात. कथं पुनः प्रस्फोटयेत् प्रमृज्याद्वेत्याह–अनर्तितं यथा वपुषो वस्त्रस्य वा नर्त्तनं न जवति. अवलितं यथात्मनो वस्त्रस्य वा वलनं मोटनं न भवति. अननुबंधि न निर्व्यवच्छेदं, किंतु लक्ष्यमाणप्रस्फोटनादिविनागं. 'आमो-सलित्ति' तिर्यगूर्ध्वमधश्च कुड्यादौ परामर्शरहितं यथा जवत्येवं. किमित्याह–'पुरिमत्ति'

पद पूर्वाः, पूर्वं क्रियमाणतया तिर्यक्कृतवस्त्रप्रस्फोटात्मकाः क्रियाविशेषा येषां ते पट्पूर्वाः,
ततो नवाखोटकाः प्रस्फोटनरूपाः कर्तव्याः. पाणो प्राणिनां कुंथ्वादीनां प्रमार्जनं प्रस्फोटन-
त्रिकत्रिकोत्तरकालं त्रिसंख्यं प्राणिप्राणप्रमार्जनं कर्तव्यमिति गाथार्थः. तथा " अणुसोवउ-
गत्ति " अनन्योपयोगं प्रतिलेखनाव्यतिरिक्तोपयोगरहितं यथा जवत्येवं. यदाह—पमिलेह-
णं कुणंतो । मिहो कहं कुणइ जणवयकहं वा ॥ देइव पच्चक्खाणं । वाएइ सयं पमिच्छइ
वा ॥ १ ॥ पुढवीआउक्काए । तेऊवाऊवणस्सइतसाणं ॥ पमिलेहणापमत्तो । उण्हंपि विरा-
हगो होइ ॥ २ ॥ एवं प्रातस्त्यां प्रतिलेखनां कृत्वा प्रतिलेखनासमाप्तिसमकालं चोजगते
सूर्ये वसतिं शोधयति प्रमार्जयति. " तउ वसहिं पमज्जियकालं निवेयंति. अणे जणंति
थुइसमणंतरमेव कालं निवेयंती " त्यनुक्तमपि द्रष्टव्यं. ॥ २ए ॥

॥ मूलम् ॥—अह वंदिऊण सूरी । पुच्छइ कायव्वमज्झ किं जंते ॥ गुरु आएसेण कुण-
इ । वेयावच्चं च सज्झायं ॥ ३० ॥ व्याख्या—अथ वंदित्वा सूरिमाचार्यं, उपलक्षणत्वादन्य-
मपि पुरस्कृतमुपाध्यायादिकं पृच्छति, यत्पृच्छति तदाह—हे जदंत! अद्य मया किं कर्तव्य-

मिति. ततस्तस्य योग्यतां विज्ञाय वक्ति, जो वैयावृत्यं कुरु? स्वाध्यायं वा अधीष्वेति. ततः स साधुर्गुर्वादेशेन करोति वैयावृत्यं स्वाध्यायं वा, न पुनः स्वबुद्ध्या किंचित्कुर्यात्, यदाह—छठ्ठमदसमदुवा—लसेहिं मासद्धमासखमणेहिं ॥ अकरंता गुरुवयणं । अणंतसंसारिया जणिया ॥ १ ॥ ३० ॥ ततश्च—

॥ मूलम् ॥—किंचूणपोरसीए । अपडिक्कंतो य चरमकालस्स ॥ सुअविहिणा आसीणो । पडिलेहइ पत्तनिज्जोगं ॥ ३१ ॥ व्याख्या—इह चतुर्धाविभक्तस्य वासरस्य यदा प्रथमं जागं किंचिन्न्यूनं सूर्यः प्राप्तो जवति तदा किंचिदूना पौरुषी. अस्याश्च परिज्ञानाय—आसाढे मासे दोपया । पोसे मासे चउप्पया ॥ चित्तासोएसु मासेसु । तिपया हवइ पोरिसी ॥ १ ॥ अंगुलं सत्तरत्तेण । पक्खेण य दुअंगुलं ॥ वड्ढए हायए वावि । मासे मासे चउ अंगुलं ॥ २ ॥ जिट्ठामूले आसाढ-सावणे छहिं अंगुलेहिं पडिलेहा ॥ अट्ठहिं बीयतीयंमि । तइए दस अट्ठहिं चउत्थे ॥ ३ ॥ इत्येतद्गाथात्रयं सार्थं. सुप्रसिद्धत्वाच्च न व्याख्यातं, नवरं सत्तरत्तेणंति सप्ताहोरात्रेण, एतच्च निधिपानपक्षापेक्षयोक्तं. अन्यथा सप्तरात्रेण सार्द्धेनेति

द्रष्टव्यं. तस्यां च किंचिदूनपौरुष्यां चरमकालस्य प्राभातिकस्य, तदभावे वैरात्रिकस्याप्यप्रातक्रांतेश्चतुर्थपौरुष्यां तद्बलेन स्वाध्यायमानत्वात्. यच्चूर्णिः—वेयत्तियपाभाइया दिवसद्वा घिता चेव, आसीन उपविष्ट. पुव्वह्णे अवरह्णे मुहपत्तियमाइ पडिलेहा, इति वचनान्मुखपोतिकां प्रत्युपेक्ष्य ततः पात्रनियोगं वा पात्रप्रतिबद्धोपकरणजातं प्रत्युपेक्षते, कथं? श्रुतविधिना आगमोक्तरीत्या, श्रुतविधिश्चाय—पायस्स पायबंधो सोया उवउत्तो तद्वेसो मुहुणंतएण गुच्छगुलइयं गुलीउ पमलाणि उक्कुडुयजाणवत्थे पलिमंथाइसु तत्र जवे ॥ ३१ ॥ अथ द्वितीयपौरुषीकर्तव्यमाह—

॥ मूलम् ॥—बीयाइए पोरसीए। अणुपेहइ पुव्वगहियसुअमत्थं ॥ भिक्खाकालंमि मुणी। गुरुपुरउ करइ उवओगं ॥ ३२ ॥ व्याख्या—द्वितीयायामर्थपौरुष्यां प्राप्तायां पूर्वगृहीतस्य श्रुतस्यार्थमनुप्रेक्षते स्मरति, ततो भिक्षाकाले प्राप्ते, भिक्षाकालश्चोत्सर्गतस्तृतीयपौरुषीरूपः स्थविरकल्पिकानां, यत्र लोको यदा भुंक्ते तत्र तदानीं वा एतेन अकालचर्या निषिद्धा, यदार्ष—अकाले चरसि भिक्खू। कालं नो पडिलेहसि ॥ अप्पाणं च किलामेसि। स-

न्निवेसं च गरिहसि ॥ १ ॥ तदानीं भिक्षार्थी मुनिर्गुरूणां पुरत उपयोगं करोति, अत्रौघवृत्तिः—पढममापुच्छइ यदुत संदिसह उवओगं करेमि, उवओगकरावणिअं करेमि काउस्सग्गं, अट्ठहिं उसासेहिं नमोकारं चिंतेइ, तओ नमोकारेण पारित्ता भणइ, संदिसह आयरिओ भणइ लाभो, साहु भणइ तहत्ति. तओ आयरिओ भणइ, जह गहियं पुव्वसाहूहिंति, तओ आवस्सियाए जस्स जोगुत्ति जं जं संजमस्स उवगारे वट्टइ, तं तं गिह्निस्सामित्ति ॥ ३२ ॥ ततः किमित्याह—

॥ मूलम् ॥—आवस्सियाइ चलिओ । अव्वक्खित्तो अणाउलो असढो ॥ जुगमित्तदत्तदिट्ठी । आयपरविराहणविमुक्को ॥ ३३ ॥ अचियत्तं पडिकुट्टं । मामगं वा कुलं विवज्जंतो ॥ हिंडइ घराघरं सो । उक्कोसं जाव दोकोसं ॥ ३४ ॥ व्याख्या—निःक्रमणकालेऽवश्यकर्तव्यत्वादावश्यकीतया चलितः स्थोपाश्रयादिति गम्यते. अव्याक्षिप्तो गीतादिव्यासंगरहितः, अनाकुलः सर्वभिक्षाकेभ्यः पूर्वमहं गच्छामि, येन प्रभूतां भिक्षां प्राप्नोमीत्यौत्सुक्यरहितः, अशठः सरलचित्तः, शठो हि सारं वस्त्वशुद्धमपि शुद्धीकृत्य गृह्णीयात्, असारं च शु-

क्षमध्यशुद्धीकृत्य परिहरेदिति. तथा युगं चतुर्हस्तप्रमाणं तन्मात्रं पुरः क्षेत्रे दत्ता न्यस्ता दृष्टिः स युगमात्रदत्तदृष्टिः. अतिदूरचक्षुपातिसूक्ष्मसत्त्वानिरीक्षणात्, अत्यासन्नलोकने तु सहसा जीवं दृष्ट्वा पादसंहरणायोगात्. उपलक्षणत्वात् श्वानादीनां रक्षणार्थं पृष्ठतः पार्श्वतोऽपि दत्तोपयोगः. तथा "आयपरेत्यादि", पंकस्थाणुगर्त्तश्वानसंग्रामधेनुहयहस्त्यादिदूरीजनादात्मविराधनया बीजहरितादिवर्जनात्परविराधनया च विमुक्तः. "अचियत्तंति" अप्रीतिकं यत्र साधुप्रवेशे गृहिणां न प्रीतिः, प्रतिकुष्टं निषिद्धं. अत्र चूर्णिः—पडिकुट्ठं दुविहं इत्तरियं आवकहियं च, इत्तरियं मयगसूयगाइ, आवकहियं अभुज्जा डोंबमायंगादि. "मामगंति" यत्र गृहाध्यक्षो वक्ति मा मम गृहं कश्चिदागच्छत्विति. तदेवं कुलं विवर्जयन् स साधुर्गृहाद्गृहं गृहपरिपाट्येत्यर्थः, हिंडते. कियंतीं भूमिं यावदित्याह—उत्कर्षतो यावद् द्वौ क्रोशौ, परतो हि समानीतमशनादि मार्गातिक्रांतदोषदुष्टं स्याद्. यदाह विवाहप्रज्ञप्तिः—अह भंते खित्ताइक्कंतस्स कालाइक्कंतस्स मग्गाइक्कंतस्स, पमाणाइक्कंतस्स पाणभोयणस्स के अट्ठे पण्णत्ते? गोयमा! जेणं निग्गंथे वा निग्गंथी वा फासुअं एसणिज्जं असण-

पाणखाइमसाइमं अणुग्गए सूरिए पडिग्गहित्ता, उग्गए सूरे आहारमाहरेइ, एसणं गोयमा! खित्ताइक्कंते पाणभोयणे ॥ १ ॥ जेणं निग्गंथो वा निग्गंथी वा जावसाइमं पढमाए पोरिसीए पडिग्गहित्ता पच्छिमं पोरिसिं उवायणावित्ता आहारमाहरेइ, एसणं गोयमा! कालाइक्कंते पाणभोयणे ॥ २ ॥ जेणं निग्गंथो वा निग्गंथी वा जाव साइमं पडिग्गहित्ता परं अद्धजोयणमेराए वीइक्कमावित्ता आहारमाहरेइ, एसणं गोयमा! मग्गाइक्कंते पाणभोयणे ॥ ३ ॥ जेणं निग्गंथो वा निग्गंथी वा जाव साइमं पडिग्गहित्ता परं बत्तीसाए कवलाणं कुक्कुडिअंडगपमाणाणं आहारमाहरेइ, एसणं गोयमा। पमाणाइक्कंते पाणभोअणे ॥ ४ ॥ ३४ ॥ अथैषं हिंसमानो यद्विधत्ते तदाह—

॥ मूलम् ॥—वज्जिय बत्तीस गवे-सणाइगहणेसणाइ दस दोसे ॥ गुरु अतिहिगिलाणाणं । पविज्जत्तं गिण्हए भत्तं ॥ ३५ ॥ व्याख्या—इष्यते साधुभिरित्येषणा भक्तादिशुद्धिः, सा च गवेषणैषणा ग्रहणैषणा ग्रासैषणेति त्रिधा. तत्र निशृद्धिनस्य भक्तादेर्निरीक्षणं गवेषणा, तद्विषयैषणा गवेषणैषणा. ग्रहणं तस्यैवादानं तद्विषया एषणा ग्रहणैषणा, ग्रासो

गृहीतस्य भक्तादेः परिभोगस्तद्रूपया एषणा ग्रासैषणा. इयं च पुरस्ताद्वक्ष्यते, भोजनदूषण
एव तस्याधिकृतत्वात्. गवेषणैषणायां च द्वात्रिंशद्दोषा वर्ज्याः. यथा—साधूनामाधया संक-
ल्पेन सचित्तस्याचित्तीकरणमाधाकर्म ॥ १ ॥ यद्गृहिणा स्वार्थं राद्धं, पश्चाद्व्रत्युद्देशेन घृ-
यत्कृतं तदौद्देशिकं त्रिधा, तत्र यद्यथोद्धृतं तत्तथाभूतं यावदर्थिकादीनां चतुर्णामुद्दिश्य-
मानमुद्दिष्टौद्देशिकं ॥ १ ॥. यत्पुनरुद्धृतं कूरादिदध्यादिना संस्क्रियते तत्कृतौद्देशिकं ॥ २ ॥.
यत्तप्तग्न्यादिना जीवारंभेण संस्क्रियते तत्कर्मौद्देशिकं ॥ ३ ॥ एतत् त्रिविधमपि चतुर्धा, या-
वदर्थिकार्थमुद्देशं, पाखंड्यर्थं समुद्देशं, निर्ग्रंथार्थं च समादेशमिति द्वादशधौद्देशं. यदविशु-
द्धकोटिसंगाच्छुद्धमप्यशनादि दूष्यते, तत्पूतिकर्म द्विधा, तत्राधाकर्मिकधूमबाष्पादिसंपृक्तं
सूक्ष्मं तदत्याज्यं, बादरं तु आधाकर्मिकचुल्लीभाजनादिस्पृष्टं त्याज्यं. आधाकर्मिकगृहमपि
तद्दिनादूर्ध्वं दिनत्रयं त्याज्यं पूतिदुष्टमिति ॥ ३ ॥ यद्गृहिणा स्वस्य यावदर्थिकानां पाखं-
डिनां यतीनां वा कृते मिलितमेव पक्तुमारभ्यते, तन्मिश्रं त्रिधा ॥ ४ ॥ पंक्तिगतगृहत्रय-
मध्यादेकगृहे साधौ भिक्षां गृह्णति द्वितीये साधौ दत्तोपयोगे तृतीयगृहाद्दात्री स्वहस्तादि-

स्थापितं जक्तमानयति, साऽचिरस्थापनाकल्पा. यत्साध्वर्थं गृही स्थापयित्वा मुंचति सा चिरस्थापना. ॥ ५ ॥ यत्पुत्रादौ भोजनं याचमाने साध्वर्थमुत्थिता तवापि दास्यामीति ब्रूते सा सूक्ष्मा, यच्च यतीनागंतून् यियासून् ज्ञात्वार्वाक् परतो वा गृही विवाहादिकं करोति, सा बादरा चेति प्राभृतिका द्विधा ॥ ६ ॥. यदंधकारस्थस्य वस्तुनो यत्यर्थं दीपादिना प्रकटनं बहिरानयनं वा तत्प्रादुःकरणं द्विधा ॥ ७ ॥. यत्स्वपरसत्काभ्यां द्रव्यभावाभ्यां विसाधितं तत्क्रीतं चतुर्धा. ॥ ८ ॥ यदुच्छन्नं याचित्वा गृही दत्ते तत्प्रामित्यं ॥ ९ ॥. यदसारेण वस्तुना सारं परावर्त्य गृही दत्ते तत्परावर्त्तितं ॥ १० ॥. यत्स्वग्रामात्परग्रामाद्वा संमुखमानीतं तदभ्याहृतं, हस्तशतांतरानीतं च कल्पते ॥ ११ ॥. यन्मुद्रितकुतुपादिमुखं यतिहेतोरुन्मुद्यापरिभोग्यं कपाटं चोद्घाट्य प्रदत्ते तदुद्भिन्नं ॥ १२ ॥. यन्मालादिभ्य उत्तार्य कुंभादिभ्यो वाकृष्य करदुर्ग्राह्यं दत्ते तन्मालापहृतं जघन्यादिभेदात्त्रिधा, पार्ष्ण्युत्पाटनमात्रेण शिक्यकादेर्यद्दात्री ददाति तज्जघन्यं, मंचकाद्यारोहेण मध्यमं, निःश्रेण्यारोहणेनोत्कृष्टं ॥ १३ ॥. स्वामी राजादिः, प्रभुर्गृहाध्यक्षः, एतौ स्वायत्तमनुष्येभ्यः, स्तेनाश्च पांथादिभ्यो बलाद्गृहीत्वा

पुको दत्ते, यच्च को·

यत्साधुभ्यो ददाति तदाछेद्य त्रिधा ॥ १४ ॥ ...

टुंबिकप्रहितहालिकजोजनमध्यात्तयोरननुज्ञया कश्चित्साधवे दत्ते, जडो हस्ती, तत्सत्कं पिंमं राज्ञा गजेन वाननुज्ञातं यदाधोरणः साधवे दत्ते, तत्साधारणत्वोल्लकजडुजेदादनिसृष्टं त्रिधा ॥ १५ ॥. यद्गृहिणा मूलारंजे स्वार्थं कृते. पश्चाद्यावदर्थिकानां पाखंमिनां यतिनां वा कृतेऽधिकं गृही क्षिपति सोऽध्यवपूरकस्त्रिधा. ॥ १६ ॥ इति पोमशोद्गमदोषाः ॥ इह आधाकर्म कर्मौद्देशिकश्च पाखंमिश्रमणनिर्ग्रंथरूपं जेदलयं. आहारपूतिः, मिश्राध्यवपूरकयोश्चान्त्यं जेदद्वयं, बादराप्रजृतिका चेत्यविशुद्धिकोटि तल्लवेनापि स्पृष्टं सर्वं त्यजंति, अनिर्वाहे तु विविच्य तदेव त्यजंति, घृतादिकं तु तावन्मात्रमेव त्यजंति, न शेषमिति. अथोत्पादनादोषाः पोमश यथा बालस्य क्षीरपानमज्जनमंमनक्रीडनांकधात्रीत्वेन लब्धः पिंमो धात्रीपिंमः १. संदेशनयनानयनरूपेण दौत्येन लब्धो दूतपिंमः २. लाजालाजादिनिमित्तकथनेन लब्धः पिंमो निमित्तपिंमः ३. जातिकुलगणकर्मशिल्पैरात्मनो गृहस्थस्य तुल्यताख्यापनेन लब्ध आजीवनापिंमः ४. यो दाता यद्भक्तस्तत्पुरः स्वमपि तद्भक्तं दर्शयन् यल्लजते स वनीपकपिं·

रूः ५. दातुरौपध्यादिकथनेन वैद्यादिसूचनेन वा लब्धश्चिकित्सापिंरूः ६. बलविद्यातपः संपन्नस्य क्रोधजयाद्गृही दत्ते, सकोपपिंरूः ७. प्रशंसितोऽपमानितो वा दातुरभिमानेन यदा दत्ते स मानपिंरूः ८. पुनः पुनर्ग्रहणार्थं नानारूपकारिणो मायापिंरूः ९. गृद्ध्या वहुतरमटतो लोभपिंरूः १०. मातृपितृश्वश्रूश्वशुरादिसंबंधं कुर्वतः पूर्वं पश्चाद्वा दातारं स्तुवतो वा संस्तवदोषः ११. विद्यामंत्रौ प्राग्व्याख्यातार्थौ, चूर्णमदृश्यांजनादि, योगः पादप्रलेपादिः, तत्प्रयोगेण लब्धा विद्यामंत्रचूर्णयोगपिंडाः १५. गर्भाधानपरिशाटकरणादिनाऽवाप्तो मूलकर्मपिंरूः १६. एते च मिलिता द्वात्रिंशद्गवेषणैपणादोषाः. ग्रहणैपणायां च दोषा दश, तद्यथा–

शुद्धमपि पिंडमाधाकर्मादिशंकया गृह्णतः शंकितदोषः १. सचित्तेन पृथ्व्यप्वनस्पतिरूपेण, अचित्तेनापि लोकागमगर्हितेन मधुमद्यमूत्रोच्चारादिना खरंटितेन करेण भाजनेन वा गृह्णतो म्रक्षितदोषः २. सचित्तेषु पृथ्व्यादिष्वनंतरं परंपरं वा यन्निक्षिप्तं, तद्गृह्णतो निक्षिप्तदोषः ३. सचित्तेन फलादिना छन्नं वस्तु गृह्णतः पिहितदोषः ४. हस्ते भाजने वा स्थितं सचित्तेऽचित्ते वा निधाय तेन हस्तेन भाजनेन वा यदि दात्री ददाति तदा संहृतदोषः ५.

स्थविरादिभिर्दीयमानं गृह्णतो दायकदोषः ६. यदाह—थेरपहुपंडुवेवर—जरिअअंधव्वत्तमत्तउ-
म्मत्ते ॥ करचरणछिन्नपयलिअ—नियलंडुयपाउयारूढे ॥ १ ॥ खंडइ पीसइ भुंजइ । कत्तइ
लोढेइ विक्खिणइ पिंजइ ॥ दलइ विरोलइ जेमइ । जा गुव्विणि बालवच्छा या ॥ २ ॥ तहहत्थ-
काए गिह्णइ । घट्टइ आरभइ खिवइ दट्ठु जइ ॥ साहारणचोरियगं । देइ परक्कं परट्ठं वा
॥ ३ ॥ ठवइ बलिं उव्वत्तइ । पिढराय तहासपच्चवायाजा ॥ दिंतेसु एवमाइसु । ओहेण मुणी
न गिह्णंति ॥ ४ ॥ योग्यमयोग्यं च द्वे अपि संमिश्य यदा ददाति तदा उन्मिश्रदोषः ७. अप-
रिणतं द्विधा, द्रव्यभावभेदात्, तत्र सचित्तं वस्तु द्रव्यापरिणतं, भावापरिणतं द्विधा, दायकग्रा-
हकभेदात्, तत्र द्वयोः साधारणेऽशनादावेकेन दीयमाने द्वितीयस्य भावो न दानपरिणामवानिति
दायकभावापरिणतं, ग्राहकभावापरिणतं तु यत्र द्वयोः साध्वोर्मध्ये एकस्य मनसि तदशना-
दिकं शुद्धं परिणतं, अन्यस्य च तदेवाशुद्धमिति ८. दध्यादिलेपकृल्लिप्तं, तत्र च संसृष्टाभ्यां
पात्रकराभ्यां सावशेषद्रव्येण चाष्टौ भंगाः, अत्र समभंगेषु गृह्णतो लिप्तदोषः, तेषु निरवशे-
षद्रव्यतया पश्चात्कर्मदोषस्य परिहर्तुमशक्यत्वात् ९. यत्र दीयमाने परिशाटिर्भवति स छ-

दिंतदोषः १०. एवं एते सर्वेऽपि मिलिता द्विचत्वारिंशद्दोषाः. अथ गाथार्थः—एवमुक्तान् गवेषणाया द्वात्रिंशतं, ग्रहणैषणायाश्च दश दोषान् वर्जयित्वा साधुर्गुर्वतिथिग्लानेभ्यः प्रविभक्तं विभागेनेत्यर्थः, भक्तं उपलक्षणत्वात्पानकमपि गृह्णाति. यदागमः—जइ तरुणो निरुवहिर्ड । भुंजइतो मंडलीइ आयरिउं ॥ असुहुस्सत्तीसुगहणं । एमेव य होइ पाहुणए ॥१॥ आचार्यस्य पृथक् भक्तादिग्रहणेऽमी गुणाः—सुत्तत्थथिरीकरणं । विणओ गुरुपूआ सेहबहुमाणो ॥ दाणवइसद्धिबुद्धि । बुद्धीबलवद्धणं चेव ॥ १ ॥ "गिलाणमित्ति" चतुर्थ्यर्थे षष्ठी प्राकृतत्वात्, न स्वतिथिर्गौरव्याद् ग्लानश्चाशक्तत्वान्न भिक्षार्थं पर्यटतीति, आह—

॥ मूलम् ॥—अइसयसुअवायकहा-इएहिं गुरुउ जिणुव आयरिउं ॥ तो सो सयं न हिंडइ । भिक्खाए परियरे संते ॥ ३६ ॥ व्याख्या—अतिशयो देवादिकृतो महिमा, श्रुतं स्वपरसमयात्मकं, वादः परवादिवदनमुद्रादायी तर्कविशेषः, कथा धर्मोपदेशः, आदिशब्दाद्योगानुयोगदानादयः, एभिर्गुणैर्जिनस्तीर्थंकर इव आचार्यो गुरुर्गौरव्यः, ततः स आचार्यः स्वयं भिक्षायै न हिंडते. अयं भावः—आचार्ये भिक्षार्थं भ्राम्यति अहो! दुष्टशिष्यका अ-

प्रकुपिता देवता गच्छमपि विनाशयेत्, श्रुत च तस्
स्म भगवते नक्तमात्रमपि नानयंतीति प्रकुपिता देवता गच्छमपि विनाशयेत्, श्रुतं च तस्
भूरिभ्रमणश्रांतस्यापरावर्तनया परिगलेत्. परवादी वादार्थमागतस्तं शिक्षाकमालोक्यावहीे-
लयेत्. चातुर्वर्ण्यपूर्णे सदसि धर्मदेशनां वितस्य भिक्षार्थं भ्रमन्नयं महिम्ना भ्रश्येत्, अतः
स्वयमाचार्यो न पर्यटति. उक्तं च-उप्पन्ननाणा जह नो अमंति । चउत्तीसबुद्धाइसया जि-
णंदा ॥ एवं गणी अट्ठगुणोववेओ । सत्थाव नो हिंडइ निस्ककज्जो ॥ १ ॥ अत्रापवादमाह-
'परियरेऽसंतत्ति' असति साधुपरिवाररहितस्य तस्यापि विहरणानुज्ञानात्. सत्यपि परिवारे
एषणाविशेषशुद्ध्यर्थं जिनकल्पादितुलनार्थं वा स्वयमपि पर्यटतीत्यपि द्रष्टव्यं. ॥ ३६ ॥ अथ
चारित्रस्याहारशुद्धिमूलत्वादेषणाविषयं विशेषोपदेशमाह—

॥ मूलम् ॥—दुहपीडियावि रोगा-जराविं अट्टाए परिकिलंतावि ॥ निंदंति नाविय-
मणा । समणा न हु एसणं पायं ॥ ३७ ॥ व्याख्या—स्पष्टा. नवरं प्रायोग्रहणादागाढकार्ये
पंचकपरिहान्याऽनेषणीयमपि गृह्णतोऽदुष्टा एवेति. ॥ ३७ ॥ अथ गृहीतस्य नक्तस्य विधिमाह—

॥ मूलम् ॥—तो वसहीए पविठ्ठो । निसीहियाए पमिक्कमे इरियं ॥ विहिणालोइयनि-

उप चि म्मिय-सज्झाउं वीसमेइखणं ॥ ३७ ॥ व्याख्या—ततो जकगृहणानंतरं वसतौ प्रविष्ट "इ-
ता भा.४ रियंत्ति" ईर्यापथिकीं प्रतिक्रामति. कथं प्रविष्ट इत्याह–' निसीहियाएत्ति ' बाह्यव्यापारनि-
१०५२ षेधेन निर्वृत्ता नैषेधिकी. तथा इयं च शेषसामाचारीं सूचयति, सा चेयं–गोचरमागतः साधुः
प्रथमं वसतेरग्रद्वारे मध्यदेशे मूलद्वारे च त्रिषु स्थानेषु नैषेधिकीं विधत्ते. ततः सागारिका-
जावे पादौ प्रमार्ष्टि, गुरुदर्शने च नमो खमासमणाणमित्युक्त्वा इवन्नमस्रंजलिबंधं रचयति.
उपर्यधश्च जुवं प्रमृज्य दंडकं स्थाने मुंचति, कल्पादिकं चोपधेरुपरि मुंचति. पटलकानि च
पात्रकोपरि स्थापयति, सति संजवे कायिक्यादिव्युत्सर्गं विधाय गुरोः पुर ईर्यां प्रतिक्रामति,
कायोत्सर्गे तु आनिर्गमप्रवेशं गोचरातिचारान् चिंतयति. "काउस्सग्गंमि ठिउ चिंतइ स-
मुदाणिए अइयारे" इत्योघनिर्युक्तिवचनात्. तथा च चूर्णिः—

"सो य अइयारो साहुणो गमणे पकुच्च होज्जा जत्तपाणा वा घिप्पमाणे जो अइयारो
तं अणुचिंतेऊण उस्सारेइ." ततश्चतुर्विंशतिस्तवं जणित्वा–अव्वखित्ताउत्तं । उवसंतमुवट्ठियं
च नाउण ॥ अणुन्नवित्तु मेहावी । आलोइज्जा सुसंघए ॥ १ ॥ इति वचनाद्व्याक्षेपादिरहितं

गुरुं विज्ञाय उपयुक्ते गुरौ संदिसत्तालोचयामीत्यनुज्ञाप्य तत्पुरोऽनृत्यन्नंगान्यमोटयन्नन्यद्जल्प- न्नाविकया वा व्यापारं कुर्वत्या येन च्या- स्तचित्तो मूकं नातिगाढस्वरं संयतजापया श्राद्धेन श्राविकया वा व्यापारं कुर्वत्या येन न्ना- जनेन हस्तेन वा यद्यथादत्तं तत्तथालोचयति. यदि पुनर्दिवसः स्वल्पः, स्वयं चासौ श्रांतः, गुरुर्वा कुक्षादिकार्येण व्यापृतः, ग्लानस्य वा वेलातिक्रमः स्यात् तदा "पुरकम्मपछकम्मे अ- प्प असुद्धे उहमालोए" इति वचनात् पुरःकर्म पश्चात्कर्म अल्पं न किंचिदस्तीत्यर्थः. अशु- द्धं चाऽधाकर्मादि अल्पं नास्तीत्योघत एवालोचयति. ततो मुखपोतिकया शिरः सपटलं च पतद्ग्रहं प्रमार्ज्य मार्जाराद्यापातशंकया ऊर्ध्वमधस्तिर्यक्दृशं ददानो हस्तधृतपतद्ग्रहोऽर्धा- वनतकायो भक्तपानं च गुरोर्दर्शयति. यच्च न सम्यगालोचितं तदतिचारशुद्ध्यर्थं "पडिक्क- मामि गोअरचरियाए भिक्खायरियाए" इत्यादि दंडकमुक्त्वा कायोत्सर्गं करोति. तत्र च "अहो जिणेहिं सावज्जा" इति गाथां चिंतयति, नमस्कारं गाथाद्वयं चेत्यन्ये. ततः पारयि- त्वा चतुर्विंशतिस्तवं भणित्वा यदि पूर्वं न प्रस्थापितस्तदा स्वाध्यायं प्रस्थापयति. ततः क्षणं जघन्यतो गाथात्रयमात्रं स्वाध्यायं करोति, उत्कृष्टतो महाप्राणध्यानबलाच्चतुर्दशापि पूर्वा-

ष्यंतर्मुहुर्तेन परावर्तयति. एवं च धातुक्षोभादयो दोषाः परित्यक्ता भवंति. एतदेवाह—"वि-
हिणालोइयनिम्मियसज्झाउं वीसमेइ खणं" इत्युक्तार्थं. ॥ ३८ ॥ ततः—

॥ मूलम् ॥—कयआउराइकज्जो । संवरणं पारिउं छहिं पएहिं ॥ भुंजेइ अपरिसाडी ।
आलोए पंचगयदोसं ॥ ३९ ॥ व्याख्या—कृतानि, आतुरग्लानाः, आदिशब्दाद्बालवृद्धादय-
स्तेषामौषधपथ्यपारिष्ठापनिकादीनि कार्याणि येन स कृतातुरादिकार्यः, यदार्ष—जे गिलाणं
पडियरइ से मं पडियरइ, जे मं पडियरइ से गिलाणं पडियरइत्ति. ततः संवरणं प्रत्याख्यानं
पुरिमार्धादिकं पारयित्वा षड्भिः पदैराहारकारणैः, तानि चामूनि—क्षुद्वेदनोपशमार्थं १, वै-
यावृत्यार्थं २, ईर्याशुद्ध्यर्थं ३, सप्तदशधा संयमपालनार्थं ४, प्राणधारणार्थं ५, स्वाध्यायादि-
धर्मचिंतार्थं वा भुंक्ते. ६. न निष्कारणं भुंक्ते इत्यर्थः. यदाह—छण्हमन्नयरे ठाणे । कारणंमि
य आगए ॥ आहारिज्ज मेहावी । संजएसु समाहिए ॥ १ ॥ वेयण वेयावच्चे । इरियट्ठाए
य संजमट्ठाए ॥ तह पाणवत्तियाए । छट्ठं पुण धम्मचिंताए ॥ २ ॥ कथं भुंक्ते इत्याह—अ-
परिशाटिः कवलान्मुखाच्च परिशाटिमकुर्वन्, क भुंक्ते? आलोके सूक्ष्मजीवरक्षार्थं सप्रकाश-

वि· स्थाने, न पुनर्गृहस्थादीनामालोके, जुगुप्सादिनिबंधनत्वात्. उक्तं च—छक्कायदयावंतोवि ।
संजउ दुल्लहं कुणइ बोहिं ॥ आहारे नीहारे । दुगंछिए पिंडगहणे य ॥ १ ॥ " पंचगयदो·
गा.७ सत्ति " क्रियाविशेषणं, पंचसंख्यागता अन्नावं प्राप्ता दोषा ग्रासेषणासत्का. यत्र भोजने त·
२५५ त्पंचगतदोषं यथा जवत्येव. ते चामी—वसतेर्बहिर्मध्ये वानुरूपाणि खंडमंडकादीनि द्र·
व्याणि संयोजयतः संयोजनादोषः १. आहारस्य प्रमाणं द्वात्रिंशत्कवलादिरूपं, यावता य·
स्योदरं पन्नागोनं पूर्यते, तावद्वा तदतिरिक्तं जुंजानस्य प्रमाणदोषः २. इष्टमेतदिति रागेण
जुंजानस्यांगारदोषः ३. अनिष्टमेतदिति द्वेषेण जुञ्जानस्य धूमदोषः ४. सत्याहारकारणेऽजु·
ञ्जानस्य कारणाज्नावे च जुंजानस्य कारणदोषः ५. आहारकारणानि प्रागेवोक्तानि, अकार·
णानि चामूनि—ज्वराद्यातंकशमनार्थं १, क्रुद्धदेवताद्युपसर्गवारणार्थं २; पुरुषवेदाद्युदये ब्र·
ह्मधारणार्थं ३, वृष्टिमहिकादौ प्राणिदयार्थं ४, चतुर्थादितपश्चरणार्थं ५, अंत्यकाले शरीर·
त्यागार्थं ६, वा न जुंजीत. यदाह—आयंके उवसग्गे । तितिक्खया बंजचेरगुत्ती य ॥ पा·
णिदया तवहेउं । सरीरवोच्छेयणठाए ॥ १ ॥ एएहिं गहिं गणेहिं । अणाहारो उ जो जवे ॥

धम्मं नाइक्कमे भिक्खू । झाणजोगरओ जवेत्ति ॥ २ ॥ जोजनविधिश्चायं—निद्धमहुराणि पुव्वं । पित्ताइपसमणट्टया भुंजे ॥ बुद्धिबलवद्धणट्ठा । डुक्खं च विगंचितं निद्धं ॥ १ ॥ असुरसुरं अचबचवं । अडुयमविलंबियं अपरिसाडिं ॥ मणवयणकायगुत्तो । भुंजे अहपखिवणसोही ॥ २ ॥ ३९ ॥ ततः किं कुर्यादित्याह—

॥ मूलम् ॥—वहियाविहारमत्तग-धावणपमुहे करित्तु तो कज्जे ॥ पहरम्मि चउत्थे सो । पडिलेहइ पत्तवत्थाइं ॥ ४० ॥ व्याख्या—वहिर्विचारः संज्ञार्थं गमनं, तद्विधिश्चायं—इह सधावो भुक्तोत्थिताः शुद्धोदकमादायावश्यकीपूर्वं निःक्रम्य युगलिताः समश्रेणिस्था इत्यर्थः, अत्वरमाणा विकथारहिताः स्थंडिलासन्नभुवं प्राप्य पूर्वं उपविश्य डगलकानि गृहीत्वा तल्लग्नजीवापनोदार्थं तानि प्रस्फोटयंति. तत उत्थाय गुणवति स्थंडिले संडासकं प्रमार्ज्यानुजानातु यस्यायमवग्रहमित्युक्त्वा वामोरुनिवेशितरजोहरणदंडका दक्षिणकरगृहीतपात्रा दिवा पूर्वोत्तरयोर्दिशोः, रात्रौ तु याम्याया अपि, तथा पवनस्य ग्रामस्य सूर्यस्य च पृष्टमदत्वा निषीदंति, यः संसक्तग्रहणीकः स कृम्यादिरक्षार्थं छायायां निषसते, अथ छाया ना-

स्ति तदा व्युत्सृज्य मुहूर्त्तमात्र तिष्ठेत्, ते क्रमशः स्वयमेव परिणमंत. स्याच्छलगुणाश्चामी —
अणावायमसंलोए । परस्सणुवघाइए ॥ समे अज्झुसिरे यावि । अचिरकालकयंमि य ॥ १ ॥
विच्छिणे दूरमोगाढे । नासन्ने बिलवज्जिए ॥ तसप्पाणबीयरहिए । उच्चाराईणि वोसिरे ॥
॥२॥ अनयोर्लेशतो व्याख्या—आपातोऽन्यागमः, संलोको दर्शनं, तत्र मनोज्ञसंयतवर्जमि- तरस्वपरपक्षपातसंलसंलोकरहिते. परस्यानुपघातिके यत्र कस्यापि बाधा न भवतीत्यर्थः. समे लुवनरहितेऽशुषिरे तृणादिरहितेऽचिरकालकृते यस्मिन्नृतो अग्न्यादिना यत्स्थंडिलं जातं, तस्मिन्नेव ऋतौ नान्यत्र, यत्र च ग्राम एकमपि वर्षं उषितस्तत्र द्वादश वर्षाणि यावत्स्थंडि- लं स्यादित्यागमः. विस्तीर्णे जघन्यतोऽपि हस्तप्रमाणे, दूरमवगाढेऽग्न्यादिना येनाधो जघ- न्यतोऽपि चत्वार्यंगुलानि प्रासुकीभूते, शेषं स्पष्टं. ततः संज्ञां व्युत्सृज्य स्थंडिलासन्ने त्रिभि- श्चुलुकैराचमंति. ततो यथा गतास्तथा व्यावृत्य नैषेधिकीपूर्वमुपाश्रये विशंतीति. मात्रकं का- यिक्यादिभाजनं, तस्य धावनं क्षालनं, प्रमुखशब्दात्स्वाध्यायवैयावृत्त्यादिसंग्रहः. ततो भो- जनानंतरं बहिर्विचारमात्रकधावनप्रमुखानि कार्याणि कृत्वा प्रागुक्तकारणवशाज्जाते चतुर्थे

प्रहरे स मुनिः पात्रोपकरणानि वस्त्राणि शारीरिकानि प्रत्युपेक्षते. अत्रापि पूर्वं मुखवस्त्रिकां प्रत्युपेक्षेत. यद्युपोषितस्तदा गुर्वादिसत्कमुपधिं प्रत्युपेक्ष्य, ततः स्वे पात्रकोपधी प्रत्युपेक्षते यावदंते चोलपट्टं, भुक्तवांश्च वेत्तदा मुखवस्त्रिकानंतरं चोलपट्टं प्रत्युपेक्षते, ततः स्वं पात्रकं, ततो गुरूणामुपधिं, ततस्ताननुज्ञाप्य स्वमुपधिं रजोहरणं चांते प्रत्युपेक्षते. ॥ ४० ॥

॥ मूलम् ॥—तो काउं सज्झायं । तुरियंसे पडिकमित्तु कालस्स ॥ सत्तावीसं पेहेइ । थंडिले तड्डवत्तासो ॥ ४१ ॥ व्याख्या—ततः प्रत्युपेक्षणानंतरं स्वाध्यायं कृत्वा उपलक्षणत्वादन्यदपि वैयावृत्यादिकं कृत्वा तुर्यांशे तस्यैव प्रहरस्य चतुर्थभागे सावशेषे सति कालस्य प्राभातिकाद्वैरात्रिकाद्वा प्रतिक्रम्य " दिवसचरिमपोरि–सिए चउब्भागावसेसाए ॥ कालग्गहणभूमिउ । तउ पडिलेहियव्वाउ ॥१॥ इति चूर्णिवचनात्. त्रीणि कालयोग्यानि जघन्यतोऽपि हस्तांतरितानि स्थंडिलानि, तथा द्वादशद्वादशोच्चारप्रश्रवणयोः, तत्र द्वारस्यांतरासन्ने मध्ये दूरे च त्रीणि अध्यासिकानि स्थंडिलानि संज्ञार्त्तः सन् यानि सुखेन यायात्.

तथा त्रीणि अनध्यासिकानि तन्मध्ये स्थण्डिलानि, अतीवातुराऽध्यासिकानि यावज्जतु-मशक्तो येषु संज्ञामुत्सृजेत. एवमेतानि द्वारस्यांतः षट्, एवं द्वाराद्बहिरपि षट्, यथा एता-नि द्वादशोच्चारस्य, तथा द्वादश प्रश्रवणस्यापि, सर्वाग्रेण सप्तविंशति स्थंडिलानि, तदुपयु-क्तोऽनन्यध्यानः सन् सा साधुः प्रत्युपेक्षते, यथा चतुर्विंशति स्थण्डिलानि प्रत्युपेक्ष्य ततः कालस्थंडिलानि प्रत्युपेक्षते. यदाह—चउत्तागवसेसाए। चरिमाए पडिक्कमित्तु कालस्स ॥ उच्चारे पासवणे। ठाणे चउवीसइं पेहे ॥ १ ॥ अहियासिया य अंते। आसन्ने चेव मज्झ दूरे य ॥ तिन्नेव अणहियासि य। अंतो छच्च बाहिरउं ॥ २ ॥ एमेव य पासवणे। बारस चउवीसइं तु पेहित्ता ॥ कालस्स य तिन्नि जवे। अह सूरो अत्थमुवयाइ ॥ ३ ॥ ४१ ॥

अथ सांध्यं विधिमाह—

॥ मूलम् ॥—अत्थमिए दिणनाहे। सव्वेवियारस्स उ गुरुसमक्खं ॥ गिह्निय पउसकालं। पहरं पकरेइ सज्झायं ॥ ४२ ॥ व्याख्या—स्थंडिलप्रत्युपेक्षणासमकालं अस्तमिते सप्तार्ध-दिवे दिननाथे सूर्ये गुरोः समक्षं सत्यापितावश्यकाः, अत्र विधिः—यदि चैत्यगृहे स्थिता-

स्तादा पूर्वं चैत्यानि वंदंते. यद्व्यवहारचूर्णिः—जइ चेइयघरे गिया वेयालियं कालं पडिक्कंता थकए आवस्सएगे से कए आवस्सए चेइए न वंदंति मासलघु. ततो यद्यव्याक्षिप्तो गुरुस्तदा सर्वे गुरुणा सह प्रतिक्रमितुमारभंते. यदि पुनर्धर्मकथादिना व्याक्षिप्तो गुरुस्तदा साधवो गुरुनापृच्छ्य यथा ज्येष्ठमावश्यकभूमौ संतिष्ठंते. तत्थ पडिक्कमंताण इमा ठवणा, तत्थ य पुव्वामेव ठायंता करेमि भंते सामाइयमिति सुत्तं करंति. ततः कायोत्सर्गेऽपि स्थिताः सूत्रार्थौ स्मरंति, तावद्यावद् गुरुरागच्छति. ततो गुरुः सामायिकसूत्रमाकृष्य कायोत्सर्गस्थो दैवसिकमतीचारं चिंतयति, तेऽपि कायोत्सर्गस्था एव दैवसिकमतिचारं चिंतयंति. अयं चावश्यकविधिरामूलं चूर्ण्युक्त एव लिख्यते—इह किर साहुणो कयसयलवेयालियं करणिज्जा सूरत्थमणवेलाए सामाइयाइं सुत्तं कड्ढित्ता दिवसाइयारचिंतणत्थं काउस्सग्गं करंति. तत्थ य गोसमूहणंतगाइयं अइगियचिट्ठा काउसग्गपज्जवसाणं दिवसाइयारं चिंतंति, तओ नमुक्कारेण पारित्ता चउविसत्थयं पढंति. तओ संडासगे पडिलेहित्ता उवकुडुयनिविट्ठा मुहुणंतयं पडिलेहित्ता ससिसोवरियं कायं पमज्जंति. तओ परेणं विणएण तिगरणसुद्धं किइकम्मं क-

रंति. एवं वंदित्ता उत्थाय उनयकरगहियरउहरणा अद्धावयणकाया पुव्वपरिचिंतिए दोसे जहा रायणियाए संजयजासाए जहा गुरूसुणंति, तहा पवड्ढमाणसंवेगा मायामयविप्पमुक्का अप्पणो विसुद्धिनिमित्तमालोयंति. जइ नत्थि अइयारो ताहे सीसेण संदिसहत्ति जणिए गुरूहिं पडिक्कमहत्ति नाणियव्वं. अह अइयारो पायछित्तं पुरिमड्ढाइ दिंति, तउ गुरुदिन्नपायछित्ता विहिणा निसीइत्ता समजावजाविया सम्ममुवउत्तो अणवत्थपसंगजीया पए पए संवेगमावज्जमाणा दंसमसगाइ अगणेमाणा पयंपएण सामाइयमाइयं पडिक्कमणसुत्तं कहंति. जाव तस्स धम्मस्सत्ति पयं. तउ उब्भुठिया अब्भुट्ठिउमि आराहणाए इच्चाइं जाव वंदामि जिणे चउव्वीसंत्ति जणित्ता खामणानिमित्तं किइकम्मं करित्ता जणंति, इच्छामि खमासमणो उवट्ठिउमि अप्पितरदेवसियं खामेउं जंकिंचियं अपत्तियं इत्यादि. पच्छा साहुदुगं खामंति, तउ आयरियस्स अल्लियावणनिमित्तं किइकम्मं करंति. आयरिअ उवज्झाए गाहा, एएणाजिसंबंधेण वंदणाणंतरं खमावणा. तउ सेसगावि जीवा खमावेयव्वा. तउ दुरालोइयं वा दुप्पडिक्कंतं वा हुज्जा, अणाजोगाइणा कारणेण तउ पुणोवि कयसामाइयसुत्तुच्चारणा चरि-

उ॰नि॰ डंति संथारपट्टयं उत्तरपट्टयं च पडिलेहित्ता दोवि एगत्थलाएउ ऊरुम्मि ठवंति, संथारय-
गा॰भा॰४ भूमिं पमज्जंति, संथारयं च अच्छरंति, उत्तरपट्टं तत्थ य लग्गा मुहपोत्तियाए उवरिल्लं कायं
१०६४ पमज्जंति, हिट्ठिल्लं रयहरणेणं कप्पे वामे पासे ठवंति, पुणो संथारए चमंता जणंति जिंह-
जाईणं पुरउ चिट्ठंताणं अणुजाणह पुणो सामाइयं तिन्निवारे कड्ढिऊण सोवई. कथं स्वपि-
तीत्युच्यते, बाहूपधानेन वामपार्श्वेन कुक्कुटीपादप्रसारेण, यथा कुक्कुटी पूर्वमाकाशे पादौ प्रसारयति, एवं साधुनापि प्रथममाकाशे पादौ प्रसार्यौ, यदा एवं स्थातुं न शक्नोति, तदा भुवं प्रमृज्य पादौ स्थापयति, संकोचयंश्चोरुसंदंशके प्रमार्ज्य संकोचयति, शयानैश्च द्वौ हस्तौ परस्परमंतरे कार्यौ. यदाह—" दो हत्थे ■ अबाहा नियमा साहुस्स साहुउ " रजोहरणं तु नोच्छीर्षके न वामतश्च मोक्तव्यं, किंतु दक्षिणत एव, यन्निशीयसूत्रं—जे भिक्खू तुयट्टं। रयहरणं सीसपट्टविज्जाहिं ॥ पुरउ व मग्गउ वा । वामे पासे निसन्नो वा ॥ १ ॥ सो आणा अणवत्थं । मिच्छत्तविराहणं नहा दुविहं ॥ पावइ जम्हा तेणं । दाहिणपासंमि तं कुज्जा ॥ ॥ २ ॥ अनेन रात्रौ स्वापविधिभणनेनोत्सर्गतः साधूनां दिवा स्वापो निषिद्धः, यदाह—' त-

अट्टणं कप्पए न दिवा ' अपवादतस्तु मार्गश्रमादिकारणैः सोऽपि कल्पते. ॥ ४३ ॥ एवं स्वापविधिमुक्त्वा अथ विधिशेषमाह—

॥ मूलम् ॥—जायंमि अड्डरत्ते । गिन्हइ तो अड्डरत्तियं कालं ॥ अइनिद्दावसएणं । न साहुणा कहवि चवियव्वं ॥ ४४ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, न वरं उत्कृष्टो विधिरुक्तः, यदाह—कालचउक्कं उक्को—सएण जहन्नतियं तु बोधव्वं ॥ बीयपयंमि दुगंतं । मायामयविप्पमुक्के-णत्ति ॥ १ ॥ ४४ ॥ अथ याममर्यादाविधिमाह—

॥ मूलम् ॥—सव्वे पढमे जामे । वसहा बीए तहा गुरु तईए ॥ जग्गंति चरमपहरे । सव्वे एसा हु गणमेरा ॥ ४५ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, नवरं समर्था गीतार्थाश्च साधवो वृषभाः, वसन्ति एषः, हु अवधारणे गणस्य समुदायस्य मेरा मर्यादा, यत्र च समुदायो न स्यात्तत्र यथायोग्यं स्वापजागरो कार्यौ, न चास्य विधेरवकाशः. ॥ ४५ ॥ एवमहोरात्रानुष्ठानमुक्त्वाथ नित्यचिंतामाह—

॥ मूलम् ॥—किं तव चरणं चिन्नं । किमहीयं किं कयं कत्रणकज्जं ॥ किं वा मे कय-

सेसं । चिंतइ रत्तिं दिवं एवं ॥ ४६ ॥ व्याख्या—सुबोधा, नवरं अनया चिंतयाऽपवादमपि सेवमानः सालंबनत्वान्न विराधकः, यदार्षं—काहं अछित्तिं अदुवा अहिस्सं । तवोवहाणेसु य उज्जमिस्सं ॥ गणं च नीई वहुस्सारविस्सं । सालंबसेवी समुवेइ मुक्खं ॥ १ ॥ ४६ ॥ इत्युक्तं सप्रपंचं साधूनां दिनकृत्यं, अथ फलं वक्तव्यं, तच्च द्विधा, जघन्यत उत्कृष्टतश्च. तत्र उत्कृष्टतोऽपि द्विधा, अकर्मणां सकर्मणां च. तत्र सापेक्षं प्रथममुत्कृष्टफलमाह—

॥ मूलम् ॥—इय विहरंतो साहू । आरूढो खवगसेढिनिस्सेणिं ॥ धूअकम्मा तंमि भवे । लहेइ लोअग्गिमं ठाणं ॥४७॥ व्याख्या—अत्र क्षपकश्रेणिर्यथा भवति तथा दर्श्यते—इह क्षपकश्रेणिप्रतिपत्ता उत्तमसंहननोऽविरतप्रमत्ताप्रमत्तानामन्यतमो विशुद्धपरिणामो विज्ञेयः, तत्र पूर्वधरोऽप्रमत्तः शुक्लध्यानोपगतोऽप्येतां प्रतिपद्यते, शेषास्त्वविरतादयो धर्मध्यानिन एव, क्षपणक्रमश्चायं, तद्यथा—प्रथममंतर्मुहूर्त्तेनानंतानुबंधिनश्चतुरोऽपि क्रोधादीन् युगपत् क्षपयति, तदनंतभागं च मिथ्यात्वे प्रक्षिपति, ततो मिथ्यात्वं सहैव तदंशेन क्षपयति, यथा सदारुणो दावानलोऽर्धदग्धेंधन एवेंधनांतरमासाद्योज्जयमपि निर्दहति, एवमसाव-

पि तीव्रशुभपरिणामत्वात्सावशेषमन्यत्र प्रक्षिप्य क्षपयति, ततस्तथैव सम्यग्मिथ्यात्वं. इह च यदि बद्धायुः प्रतिपन्नानंतानुबंधिक्षये च विरमति, ततः पश्चात्कदाचिन्मिथ्यात्वोदये पुनरप्यनंतानुबंधिचतुष्टये बध्नाति. तस्यावंध्यत्कारणत्वात्. क्षीणमिथ्यात्वस्तु तन्न बध्नाति, कारणाभावात्. तस्मिंश्चानंतानुबंधिचतुष्टये क्षीणेऽप्रष्टपरिणाम एव यदि म्रियते, तदा सुरलोकमेव व्रजति. एवं दर्शनसप्तकक्षयेऽपि कृते वाच्यं. प्रष्टपरिणामस्तु यदि म्रियते, तदा नानामतित्वान्नानागतिको भवति, उक्तं च—बद्धाऊ अपमिवन्नो । पढमकसायक्खए जइ मरिज्जा ॥ तो मिच्छत्तोदयओ । चिणिज्ज भुज्जो न खीणंमि ॥ १ ॥ तम्मि मओ जाइ दिवं । तप्परिणामो य सत्तए खीणे ॥ उवरयपरिणामो पुण । पच्छा नाणामइगइओ ॥ २ ॥ यदि च बद्धायुरिमां श्रेणिमारजते, तदा दर्शनसप्तकं क्षपयित्वा नियमाद्विरमति, ततो यत्रायुर्बद्धं तत्रोत्पद्यते, यः पुनरबद्धायुः स निःशेषमपि एतां श्रेणिं समापयत्येव. उक्तं च—बद्धाऊ पडिवन्नो । नियमा खीणंमि सत्तए ठाइ ॥ इयरो अणुवरओ च्चिय । सयलं सेढिं समाणेइ ॥ १ ॥ तस्य चायं क्रमः—

प्र गं सम्यक्त्वस्य क्षपितशेषे स्वल्पेऽवतिष्टमान एव अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणकषाया-
भा.४ ष्टकं सममेव क्षपयितुमारजते, एतैश्चार्द्धक्षपितैरेवान्याः षोडशकर्मप्रकृतीः क्षपयति, तद्य-
,०९८ था—नरकतिर्यगानुपूर्व्यौ नरकगतितिर्यग्गती एकद्वित्रि चतुरिंद्रियरूपाश्चतस्रो जातयः आ-
तपोद्योतस्थावरसाधारणसूक्ष्माणि निद्रानिद्राप्रचलाप्रचलास्त्यानर्द्धिरूपास्तिस्रो निद्राश्चेति
१६. एतत्क्षपणोत्तरकालं कषायाष्टस्य यच्छेषं तत्क्षपयति. ततो नपुंसकवेदं, ततः स्त्रीवेदं, ततो
हास्यादिषट्कं, ततः पुरुषवेदं खंडत्रयं च कृत्वा खंडद्वयं युगपत्क्षपयति, तृतीयं खंडं तु
संज्वलनक्रोधे प्रक्षिपति, पुरुषे प्रतिपत्तरि अयं क्रमो बोधव्यो, नपुंसकादौ तु प्रतिपत्तरि
उदितवेदस्य पश्चात्क्षपणं, अनुदितवेदद्वयस्य तु मध्येऽधमवेदस्य प्रथममितरस्य तु तदनंतरं
क्षयो वाच्यः, ततः क्रोधादींश्चतुरः संज्वलनान् प्रत्येकमंतर्मुहूर्त्तकालेन क्षपयति, क्षपणं चै-
षां खंडत्रयादिक्रमेण पुरुषवेदवाच्यं. यदाह—सव्वत्थ तावसेसे मग्गिल्ले लगइ पुरिल्लेति
क्रोधसत्कं च तृतीयखंडं माने प्रक्षिपति, मानसत्कं मायायां, मायासत्कं च लोभे, क्षपण-
कालश्च प्रत्येकं सर्वत्रांतर्मुहूर्त्तमानोऽवगंतव्यः, लोभतृतीयखंडं तु संख्येयानि खंडानि कृत्वा

चि- पृथक् पृथक् कालभेदेन क्षपयति, एपामपि संख्याततमं चरमखंममसंख्येयानि खंमानि क-
रोति. तान्यपि समये समये एकैकं क्षपयन्नंतर्मुहूर्त्तेन सर्वाण्यपि क्षपयति. इह च दर्शनतके
आ.४ क्षीणे निवृत्तिवादर उच्यते, न पुनस्तत्र किंचित्क्षपयति, तत ऊर्ध्वं त्वनिवृत्तिवादरो याव-
६९ त्संख्याततमं लोजखंडं, तत ऊर्ध्वमसंख्येयानि तत्खंमानि क्षपयन् सूक्ष्मसंपरायोऽजिधीय-
ते, यावच्चरमलोजांशक्षयः, तत ऊर्ध्वं क्षीणमोहो जवति, सर्वापि चेयं श्रेणिमहतांतर्मुहू-
र्त्तेन समर्थ्यते. स्थापना यथा—

ततः क्षीणमोहछद्मस्थः कालस्यांतर्मुहूर्त्तमानस्य योऽसौ द्विचरमसमयस्तत्र निद्रां प्रच-
लां क्षपयति, चरमसमये तु पंचविधं ज्ञानावरणं चक्षुरचक्षुरवधिकेवलदर्शनावरणचतुष्टयं पं-
चविधमंतरायं च क्षपयित्वा सकलमूर्त्तामूर्त्तद्रव्यपर्यायप्रकाशकं केवलज्ञानमाप्नोति, ततश्च
जघन्यतोन्तर्मुहूर्त्तमुत्कृष्टतो देशोनां पूर्वकोटीं विहृत्य मुक्तिं यियासुरसौ प्रथममवर्जीकरणं
गच्छति. आवर्ज्यतेऽजिमुखीक्रियते मोक्षोऽनेनेत्यावर्ज्यः, शुजमनोवाक्कायव्यापारविशेषः.
" एतस्य तस्य करणं " इति च्विप्रत्यये आवर्जीकरणं, अन्ये त्विदं " आउस्सियकरणं "

इत्याहुः. ततश्च यदि स जगवान् स्वमायुर्वेदनीयादिकर्मनिः सह प्रदेशत. स्थितितश्च समं वेत्ति, तदा आवर्जीकरणानंतरमेव योगनिरोधमारजते. यदि पुनरायुषो वेदनीयाद्यं कर्माधिकं पश्यति, तदा तत्समीकरणाय समुद्घातं करोति. तस्य चायं क्रमः—प्रथमसमये स्वदेहविष्कंजबाहल्यमायामतस्तूर्ध्वाधोलोकांतगामिनं जीवप्रदेशान् देहात् निर्वास्य केवलज्ञानाजोगतो ध्यानबलेन दंडं करोति, द्वितीयसमये तु तमेव दंडं पूर्वापरदिग्द्वये वितत्य तिर्यग्लोकांतगामि कपाटमिव कपाटं करोति. तृतीयसमये तु तमेव कपाटं दक्षिणोत्तरदिग्द्वयप्रसारणात्तिर्यग्लोकांतगामिनमेव मंथानमिव मंथानं करोति. एवं च लोकस्य प्रायो बहुपूरितं जवति, मंथांतराणि त्वपूरितानि जीवप्रदेशानां विश्रेणिगमनाजावादिति. चतुर्थसमये तान्यपि सह लोकनिष्कुटैः पूरयति, तथा च सर्वोऽपि लोकः पूरितो जवति. एवं पूरणक्रमेण चतुर्भिः समयैर्मथांतरमंथकपाटदंडानपि संहृत्य देहस्थ एव जवति. समुद्घाते च मनोवाग्योगौ न व्यापारयति प्रयोजनाजावात्, काययोगं पुनरौदारिकौदारिकमिश्रकार्मणरूपं युनक्ति. न शेषं. उक्तं च—यस्य पुनः केवलिनः। कर्म जवत्यायुषोऽतिरिक्ततरं ॥

पचिं- समुद्घातं भगवा–नथ गच्छति तत्समीकर्तुं ॥ १ ॥ दंडं प्रथमे समये । कपाटमथ चोत्तरे ॥
भा.४ था समये ॥ मंथानमथ तृतीये । लोकव्यापी चतुर्थे तु ॥ २ ॥ संहरति पंचमे त्वं–तराणि
०७१ मंथानमथ पुनः षष्ठे ॥ सप्तमके तु कपाटं । संहरति ततोऽष्टमे दंडं ॥ ३ ॥ औदारिकप्रयो·
क्ता । प्रथमाष्टमसमययोरसाविष्टः ॥ मिश्रौदारिकयोक्ता । सप्तमषष्ठद्वितीयेषु ॥ ४ ॥ कार्मण·
शरीरयोगी । चतुर्थके पंचमे तृतीये च ॥ समयत्रयेऽपि तस्मिन् । भवत्यनाहारको नियमात्
॥ ५ ॥ एवमष्टसामयिकं समुद्घातं कृत्वा निवृत्तः सन् योगत्रयमपि युनक्ति, यतः स भग·
वानद्याप्यंतर्मुहूर्त्तत्वाविमोक्षः, ततस्तस्मिन् काले यद्यनुत्तरसुरादिना मनसा पृच्छ्यते, तर्हि
तद्व्याकरणाय मनःपुद्गलान् गृहीत्वा मनोयोगं युनक्ति. एवं मनुष्यादिना पृष्टो वाग्योगमपि,
काययोगं पुनर्युंजानः स आगच्छेद्वा तिष्ठेन्निषीदेत्, प्रातिहारिकं पीठफलकाद्यं प्रत्यर्पयेत्.
तदेवमंतर्मुहूर्तं यथायोगं योगत्रयमपि व्यापार्य, ततो लेश्यातीतं परमनिर्जराहेतुध्यानं प्र·
तिपत्सुरवश्यं योगनिरोधाय उपक्रमते, योगे सति यथोक्तध्यानस्यासंभवात्. योगनिरोधं च
कुर्वन् प्रथमं पर्याप्तसंज्ञिपंचेंद्रियस्य प्रथमसमये यावान् मनोद्रव्यव्यापारस्तस्मादसंख्येयगु·

१ वि णहीनं मनोयोगं प्रतिसमयं रुंधानोऽसंख्यैः समयैस्तमपि सामस्त्येन रुणद्धि. ततो द्वीन्द्रिय-
गाभा.४ स्य पर्याप्तस्य जघन्ययोगिनः सत्काद्वाग्योगादसंख्यगुणहीनं वाग्योगं समये समये रुंधानोऽ-
१०७२ संख्यैः समयैस्तमपि साकल्येन रुणद्धि. ततः सूक्ष्मस्य पनकजीवस्य प्रथमसमयोत्पन्नस्य यः
काययोगः, तस्मादसंख्यगुणहीनं काययोगं समये समये रुंधन्नसंख्यैः समयैस्तमपि सर्वं रु-
णद्धि. तदा च सूक्ष्मक्रियमप्रतिपातिध्यानमारोहति, तत्सामर्थ्याच्च वदनोदरादिविवरपूरणेन
संकुचितदेहत्रिभागवर्तिप्रदेशो भवति. एवमयोगताभिमुखो भूत्वा नातिद्रुतं नातिविलंबितं
ह्रस्वपंचाक्षरोच्चिरणमात्रेण कालेन विशिष्टां चांतर्मुहूर्तिकी सर्वसंवररूपां शैलेशीं प्रतिपद्यते,
तदानीं च व्यवच्छिन्नक्रियमप्रतिपातिध्यानं ध्यायति. तस्यां शैलेश्यद्धायां वर्त्तमानः प्रतिसम-
यमसंख्येयान् कर्मस्कंधान् विपाकतः प्रदेशतो वा वेदनेन क्षपयन् चरमसमये वेदनीयमायु-
र्नामगोत्रमित्येतांश्चतुरः कर्मांशान् क्षपयित्वा ततोऽनंतरसमये औदारिकतैजसकार्मणशरीरा-
णि सर्वथा त्यक्त्वा तस्मिन्नेव समये कोशबंधविमुक्तैरंडफलमिव स भगवान् कर्मबंधविमुक्तोऽ-
ऽविग्रहगत्या स्वप्नांतरप्रदेशांतरास्पर्शनेन ऋजुश्रेणिं प्रपन्नः साकारोपयुक्त ऊर्ध्वलोकांतमु-

पैति. न हि लोकाग्रप्राप्तिमात्रेणैव सर्वज्ञविरतेः सम्यक् फलं मन्यंते, संततसुखानुजवार्थमेव तेषां प्रवृत्तेरित्याह–

॥ मूलम् ॥—जम्मजरमरणव्यावय—भयवाहिविवज्जिओ ठिओ तत्थ ॥ सोऽणंतनाणदंसण—विरओ सुहमणुवहइ निच्चं ॥ ४० ॥ व्याख्या—स साधुस्तत्र लोकाग्रे स्थितः सन् नित्यं सर्वकालं सुखं परमाह्लादलक्षणं अनुजवति स्वयं वेदयति. कुतस्तत्र शाश्वतसुखानुजव इति विशेषणद्वारेण हेतुमाह—जम्मेत्यादि, जन्म नूतनदेहप्राप्तिः, जरा वयोहानिः, मरणं प्राणत्यागः, आपदो वधबंधरोधाद्याः, जयं इहलोकादि, व्याधयो रोगास्तैर्विवर्जितः. ननु जन्माद्यजावे उपलसकलकल्पोऽयं जविष्यतीत्याह—अनंतानि स्वावारककर्मक्षयादप्रतिपातीनि ज्ञानदर्शनवीर्याणि यस्य सोऽनंतज्ञानदर्शनवीर्यः. ततो जन्मादिदुःखरहितत्वादनंतज्ञानादिमयत्वाच्च स सिद्धिपदं प्राप्तः केवलजीवस्वजावजं परमानंदनिःस्पंदरूपं संसारीजिर्जीवैः स्वप्नेऽप्यननुजूतं शाश्वतं सुखं जुंक्ते इत्यर्थः. तदेवमुक्तमकर्मापेक्षमुत्कृष्टफलं ॥ ४० ॥ अथ सकर्मापेक्षं तदाह—

॥ मूलम् ॥—छट्ठेणं मुणी जं खिवइ । कम्मणा तित्तिएण सेसेण ॥ होइ लवसत्तमो वा । जइ न उ जाइ सोहम्मे ॥ ४९ ॥ व्याख्या—वा इत्युत्कृष्टफलस्यैव पक्षांतरसूचनार्थः, षष्ठेनोपवासद्वयेन मुनिर्निर्ग्रंथो यत्कर्म क्षिपति निर्जरयति, तावन्मात्रेण कर्मणा शेषेणायुषः समात्त्वादनिर्जीर्णेन स साधुर्लवसप्तमसुरो भवति. पूर्वभवे सिद्धिगमनयोग्यविशुद्धाध्यवसायवानपि सप्तयवमुष्टिलवनमात्रेण कालेन न्यूनायुष्कतया सिद्ध्यगमनाद्योऽनुत्तरविमानेषूत्पद्यते, स देवः समयभाषया लवसप्तम उच्यते. तथा च श्रीविवाहप्रज्ञप्तिः—

अत्थि णं भंते लवसत्तमा देवा हंता अत्थि, से केणठ्ठेणं भंते एवं वुच्चइ लवसत्तमा देवा? गोयमा! से जहानामए केइ पुरिसे तरुणे जाव निउणसिप्पोवगए सालीण वा, वीहीण वा, जाव जवाण वा, पक्काणं परियायाणं हरियाणं तिक्खेणं नवपज्जणएणं असिपएणं पडिसाहरिय साहरिय जावइणामेव त्तिकट्टु सत्तलवे लुणिज्जा जइणं गोयमा! तेसिणं देवाणं एवइयं कालं आउयं पहुप्पंते तेणं ते देवा तेणं एव भवगहणेणं सिज्झंता जाव अंतं करंता, से तेणठ्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ लवसत्तमा देवा. अणुत्तरोववाइयाणं भंते देवा केवइएणं क-

...ावइयं ठठजत्तिए समणे नि-
म्मावसेसेणं अणुत्तरोववाइअ देवत्ताए उववन्ना. ...
गंथे कम्मं निज्जरेइ, एवइणं कम्मावसेसेणं अणुत्तरोववाइयदेवत्ताए उववन्ना. तदेवमुत्कृ-
ष्टतोऽकर्मणः सकर्मणश्च चारित्रफलमुक्त्वाथ जघन्यतस्तदाह—" जहन्नउ " इत्यादि. ज-
घन्यतः साधुस्तादृग्मनःसंहननादिबलहीनोऽपि यथाशक्ति पूर्वोक्तक्रियानिरतः सौधर्मं क-
ल्पं याति. यदाह—अविराहियसामन्नस्स । साहुणो सावगस्स य जहन्नो ॥ सोहम्मे उव-
वाओ । भणिओ तिल्लुक्कदंसीहिं ॥ १ ॥ तदेवमुक्तं फलद्वारं, तद्भणने च समर्थिता सर्वापि
सर्वविरतिवक्तव्यता. तत्तत्संपदकंपसद्मपरमज्योतिःसमुन्मीलन-ध्वस्ताज्ञानतमोभरः सुरनर-
श्रेणीभिरभ्यार्चितः ॥ कल्याणप्रभवः प्रभावभवनं धार्यः सुधीभिर्मनो-मंजूषासु सुखं तनोतु
कृतिनां चारित्रचिंतामणिः ॥ १ ॥ क्रोधः स्फूर्जद्विरोधो निकृतिरुपचिता सावधानोऽभिमानो
। लोभः क्षोभस्य मूलं रतिररतिकरी दुर्व्यपोहश्च मोहः ॥ जातोन्मादः प्रमादः कुसुमशरशरा
दुर्निवारा जगत्यां । तावद्यावन्महौजा भजति रणभुवं नैष चारित्रयोधः ॥ २ ॥ इति श्रीअं-
चलगच्छाधिराजश्रीमहेन्द्रप्रभसूरिशिष्यश्रीजयशेखरसूरिविरचितायां स्वोपज्ञोपदेशचिंतामणि-

मि. टीकायां चतुर्थः सर्वविरत्यधिकारः समाप्तः ॥

भा.४ अथाशेषं पूर्वोक्तमर्थमुपसंहरन्नाह—

१०७६ ॥ मूलम् ॥—इह दुल्लहसामग्गी-पुव्वा विरई मए दुहाऽभिहिया ॥ जं आयण्णिय भविया । नणु जिणधम्मे पयट्टंति ॥ ५० ॥ व्याख्या—इत्युक्तप्रकारेण दुर्लभसामग्रीपूर्वा मया देशतः सर्वतश्चेति द्विधा विरतिरभिहिता. तत्र द्वितीयेऽधिकारे सामग्रीदुर्लभता, तृतीये देशविरतिः, चतुर्थे सर्वविरतिश्च, यां विरतिमाकर्ण्य भव्या आसन्नसिद्धिका ननु निश्चितं जिनधर्मे प्रथमाधिकारव्याख्याते प्रवर्तते, ज्ञानश्रद्धानाचरणैरुद्यच्छंति, तेन चतुर्णामप्यधिकाराणां परामर्शः कृतः. ॥ ५० ॥ इदानीं जिनधर्मप्रवृत्तानां विशेषस्थैर्यापादनार्थमाह—

॥ मूलम् ॥—अप्पत्थियं सुहं एइ । जाइ अनिसेहियं दुहं तेसिं ॥ जेसिं जिणोवइट्ठेसु । होइ अत्थेसु अणुराओ ॥ ५१ ॥ व्याख्या—उत्तानार्था, नन्वेवं सकलसुखानां सुलभेऽप्युपाये किमद्यापि विश्वव्यापि संतापमनुभवंति जंतव इत्याह—

॥ मूलम् ॥—जे संसारपरित्ता । गुरुस जत्ता गुणेस आउत्ता ॥ तेसिं चिय जिणवत्तं ।

तत्तं परिणमइ चित्तंमि ॥ ५२ ॥ व्याख्या—ये जीवा एवंविधा नवंति. कीदृशा इत्याह—
परीत्तः तथा नव्यत्वपरिपाकवशात्स्वल्पीभूतः संसारो येषां ते परीत्तसंसाराः, क्तांतस्य पर·
तो निपातः प्राकृतत्वात्. तथा गुरुपु धर्मोपदेष्टृपु नक्ता विनीताः, तथा गुणेपु क्षांतिमार्द·
वार्जवादिपु आयुक्ता आदृताः, तेपामेव चित्ते जिनोक्तं तत्वं उपदेशरहस्यं परिणमति स्थि·
रीनवति. ॥ ५२ ॥ अथ व्यतिरेकमाह—

॥ मूलम् ॥—जे उण चरणे अलसा । कम्मवसा पवयणे अपत्तरसा ॥ तेसिं ऊसरवु·
ठिव । निष्फला होइ जिणवाणी ॥ ५३ ॥ व्याख्या—जिनानां नगवतां वाणी तेपु श्रोतृपु
ऊपरक्षेत्रेपु वृष्टिरिव निःफला नवति. तेपु केष्वित्याह—" जे उणेत्यादि " पुनः शब्दः पू·
र्वेन्यो व्यतिरेकज्ञापनार्थः. ये चरणे साधुश्राद्धक्रियायामलसाः प्रमादिनः, तथा कर्मणां प्रस्ता·
वादशुनानां मिथ्यात्वाज्ञानादीनां वशा आयत्ताः. अत एव प्रवचने द्वादशांगीरूपे पीयूप·
रसप्रायेऽपि अप्राप्तरसा अलब्धस्वादाः, यो हि यत्रालब्धस्वादः स स्वाद्वन्यपि तत्र वस्तु·
नि न रज्यते, इति प्रतीतमेव. ॥ ५४ ॥ यत एवं ततः—

॥ मूलम् ॥—निच्चमिमे उवएसा । सुपुरिसपरिस्साइ च्चिअ धरणिज्जा ॥ मा निवडंतु कुपत्ते ॥ कयावि दुद्धंव सोवीरे ॥ ५५ ॥ व्याख्या—इमे प्रागुक्ता उपदेशा विनयविवेकवैराग्यादिगुणग्रामाभिरामतया सुष्ठु शोभनाः पुरुषाः सुपुरुषाः, तेषां परिषद् घटा तस्या एव धरणीयाः संग्रहणोचिताः. मा कदापि सौवीरे दुग्धमिव कुपात्रे तिंतिणिकत्वादिदोषदुष्टे निपतंतु. यथा हि स्निग्धमधुरमपि दुग्धं सौवीरे कांजिके पतितमात्रमेव स्निग्धत्वमधुरत्वादिस्वस्वरूपाद्भ्रश्यति, दधिघृताद्युत्तरकरणस्य चायोग्यीभवति, तथा सरसा अपि गुरूपदेशाः कुपात्रे निपतितमात्रा एवास्मरणादिना विनश्यंति, सम्यक्त्वदेशविरत्यादिस्वकार्यस्यायोग्यीभवंति.'यदाह—आमे घडे निहित्तं । जहा जलं तं घडं विणासेइ ॥ इय सिद्धंतरहस्सं । अप्पाहारं विणासेइ ॥ १ ॥ ततोऽमी सुपुरुषपरिषदेव धार्याः, यथा न लभंते कदाचिदपि दुर्जनसंकटमिति गाथार्थः. ॥ ५५ ॥ अथ सहृदयहृदयं प्राप्तानामेषां फलातिशयमभिलष्यन्निदमाह—

॥ मूलम् ॥–एसा उवएसाली । सावीव विबुहहिययपत्ताणेसु ॥ सुहभावसलिलसित्ता ।

फलेउ मणवंछियफलेण ॥ ५८ ॥ व्याख्या—एषा प्राग्निर्दिष्टा उपदेशाली उपदेशश्रेणिरुज्ज्वलत्वान्मंगलपरत्वाच्च शालिरिव विबुधानां विदुषां हृदयान्येव सुसंवृतत्वाद्विस्तारहेतुत्वाच्च स्थानानि केदारभूमयस्तेषु निहिता, ततः शुभो भावो मनःपरिणामः, स एव निर्मलत्वात् सलिलं तेन सिक्ता सती मनोवांछितफलेन ऐहिकपारत्रिकसुखप्राप्तिलक्षणेन फलतु. शालिर्हि केदारेषूप्तो जलेन सिक्तः कर्षुकमनोवांछितेन फलेन फलतीत्युपमार्थः सुबोधः. ॥५८॥ अथ प्रकरणकारो भंग्यंतरेण निजाभिधानमभिदधानः स्वस्य गुंफश्रमस्याफलतादोषं परिहरन्नाह—

॥ मूलम् ॥—कुंजरनयरविसेसा—हवसरसपसूणवरिसमज्झाए ॥ सरिसक्खरनामेणं । रइयमिणं सपरबोहट्ठा ॥ ५९ ॥ व्याख्या—कुंजर नयर विसेस आहव सरस पसुण वरिस इत्येते शब्दाः प्राकृतरूपा एव समश्रेण्या उत्तराधर्येण संस्थाप्यंते, ततश्च एषां ये मध्यवर्णा भवंति, तत्सदृशाक्षरं प्राकृतभाषया नाम यस्य, तेन रचितं गुंफितमिदं प्रकरणं, किमर्थं? स्वपरबोधार्थं, स्व आत्मा, परे स्वव्यतिरिक्ताः साधुश्रावकास्तेषां बोधः स्वस्वाचारकौशलं, तदर्थं. ॥ ५९ ॥ अथास्य सुवर्णार्थसंबंधबंधुरस्य निरस्तसमस्तदौर्गत्यक्लेशस्य परमनिधानदे-

अस्य उपदेशचिंतामणिप्रकरणस्यायतौ स्थिरावस्थायित्वमाशंसुरिदमाह–

॥ मूलम् ॥–जाव सिरिवीरतित्थं । ताव इमा पंकियाण हिययंमि ॥ तह रयणा रयणावलि–सरिसा सिरिसाहणी होउ ॥ ५८ ॥ व्याख्या–यावदिह श्रीवीरस्य वर्धमानस्वामिनः श्रेयःश्रेणिविश्राणनसमर्थं तीर्थं शासनं विजयते, तावदियं मम रचना धर्माधिकारक्रमोपन्यासरूपा पंकितानां धीमतां हृदयेंतःकरणे-स्थिता सती श्रियो वांछिताः संपदः साध्यंतेऽनयेति श्रीसाधनी संपत्संपादयित्री भवतु. कथंभूता रचना? सुसंहतत्वेन सद्गुणत्वेन निर्मलत्वेन च रत्नावलीसदृशी. रत्नावली हि हृदये वक्षसि धृता श्रियं सौभाग्यशोभां साधयतीति. ॥ ५८ ॥

अथ ग्रंथकारप्रशस्तिः—वंशे वीरविभोरभूदिति वहन् वीरत्वमत्यूर्जितं । मिथ्यात्वादिविपक्षवारणविधौ धर्मोद्यमे चोत्तमे ॥ जातः पूर्वमिहार्यरक्षितगुरुश्चक्रेश्वरीदेवतां । साक्षात्कृत्य तपोभिरंचलगणं विस्तारयन् भूतले ॥ १ ॥ मौलिं धुनातिस्म विलोक्य यस्य । निःसंगतां विस्मितचित्तवृत्तिः ॥ श्रीसिद्धराजः स्वसमाजमध्ये । सोऽभूत्ततः श्रीजयसिंहसूरिः ॥ २ ॥

तत्पट्टपंकरुहराजहंसः । सदा सदाचारकृतप्रशंसः ॥ गुरुर्निरस्तान्यमतप्रघोषः । श्रीधर्मघोषः
स्वगणं पुपोष ॥ ३ ॥ येनाज्ञानतमोघ्नवाक्यकिरणैर्दूरागतश्रावक-स्वांतांभोरुहतश्चतुर्भिरधि-
काशीतिः सुबद्धा अपि ॥ रोलंबा इव दूरिताः प्रथमकालोकेऽप्यहो संशयाः । श्रीमानेष
महेंद्रसिंहसुगुरुर्बभ्रेजे ततो चानुवत् ॥ ४ ॥ सिंहप्रभो गुरुरथ प्रथितस्ततोऽपि । रेजे जगत्य-
जितसिंहगुरुर्गुणाब्धिः ॥ पापद्विपक्षपणसिंहसमानशक्ति-र्देवेन्द्रसिंहगुरुरभ्युदयाय तस्मात्
॥ ५ ॥ भावारिनिष्कृपतपःकरवालशाली । धर्मप्रभः सुगुरुराज इतो रराज ॥ पीयूषबिंदुसदृ-
शाक्षरवाग्विलासः । श्रीसूरिसिंहतिलकश्च ततः प्रतीतः ॥ ६ ॥ तत्पट्टनंदनवन-कल्पद्रुम-
समश्रियः ॥ जयंति सांप्रतं श्रीम-न्महेन्द्रप्रभसूरयः ॥ ७ ॥ यत्पाणिमाहुः कृतिनः श्रियश्च
। गिरश्च मैत्री घटनैकतीर्थं ॥ संपर्कतस्तस्य जनो विनीतः । श्रीमांश्च धीमांश्च किमन्यथा
स्यात् ॥ ८ ॥ येषां कीर्तिभरे भरेण धवलीकर्तुं जगत्प्रोद्यते । नाभूत्कोऽपि स यो ददाति त-
मसस्त्रस्तस्य शश्वत्पदं ॥ तत्राशस्य च तस्य निर्जितचरैर्दुर्वादिवृंदैः स्फुरत्-कारुण्यैरिव वास-
भमिरचला स्वीये सुखेऽदीयत ॥ ९ ॥ तेषां शिष्याः श्रीम-न्मुनिशेखरसूरयो नयोपेताः ॥

श्रीजयशेखरसूरिः । श्रीसूरिर्मेरुतुंगश्च ॥ १० ॥ एतेषु शिष्यः खलु मध्यमोऽहं । मोहं कु-
बोधप्रततं विहाय ॥ गुरूपदेशादुपदेशचिंता-मणिश्रुतं सूत्रतया व्यगुंफं ॥ ११ ॥ व्यधां च
तस्य स्वयमव्यलीकां । टीकां कथासारविचारहृद्यां ॥ दंतायुधांभोनिधिचंद्रसंख्ये (१४३६) ।
वर्षे पुरे श्रीनृसमुद्रनाम्नि ॥ १२ ॥ अनुजश्च सतीर्थ्यश्चा-साकं टीकामिमां मुदा ॥ लिलेख
प्रथमादर्शे । मानतुंगगणिर्गुणी ॥ १३ ॥ प्रत्यक्षरं निरूप्यास्यां । ग्रंथमानं विनिश्चितं ॥ सहस्रा
स्रा द्वादश श्लोका-श्चतुःपञ्चाधिका इति ॥ १४ ॥ कालोऽसौ कलिरुत्कटः किल पटुप्रज्ञो-
ज्झितोऽयं जनः । श्रेयःकार्यमवार्यविघ्नविवशं विद्वत्सभा दुर्लभा ॥ एवं सत्यपि सिद्ध्यतिस्म
यदयं गुंफप्रयासो मम । श्रीमद्देवगुरुप्रसादमहिमा मन्ये तदत्यद्भुतः ॥ १५ ॥ वस्तुः कोऽपि
विशेष एष महिमा जैनागमस्योक्तयः । श्रूयंते बहुशः श्रुता अपि जनैरुच्चैरपूर्वा इव ॥ गो-
धूमाः खलु ते तदेव च घृतं सैवेह खंडावली । संस्कर्तुः कलयाश्चतोऽजिनयतां किंत्व धत्ते
रसः ॥ १६ ॥ अपार्थमुत्सूत्रमपप्रयोगं । मया यदासूत्रितमत्र किंचित् ॥ परोपकारैकरसैरखि-
लै-स्तच्छोध्यमेवाशु बुधैः प्रसद्य ॥ १७ ॥ उन्मीलन्नीलचूलः प्रवरजरलुलत्कंठिकः स्वर्णकांति-